

Omstillings- og styringsproblemer i høyere utdanning

Rapport fra en konferanse 10. oktober 1984 Melding 1984:6, NAVF's utredningsinstitutt

NAVF's utredningsinstitutt
Melding 1984:6

Omstillings- og styringsproblemer i høyere utdanning

**Rapport fra en konferanse
10. oktober 1984**

Omstillings- og styringsproblemer i høyere utdanning

I denne rapporten legger NAVF's utredningsinstitutt fram hovedinnlegg, panelinnlegg og debatter fra en konferanse om omstillings- og styringsproblemer i høyere utdanning. Konferansen ble avviklet i Ingeniørenes Hus, Oslo, 10. oktober 1984 med 220 deltakere. Vi kunne glede oss over bred oppslutning både fra universiteter og høyskoler, fra offentlige myndigheter, og fra interesse- og studentorganisasjoner. Rapporten vil forhåpentligvis være av interesse i den videre utdanningspolitiske debatt og planlegging.

Vi vil rette en spesiell takk til innledere og paneldeltakere på konferansen.

Alle titler, mellomtitler og inngresser er laget av instituttet, og står således ikke for forfatterens regning. En del av panelinnleggene og de fleste debattinnleggene er forkortet. Debattene er i størst mulig grad redigert tematisk.

Konferanserapporten er redigert av utredningskonsulent Fride Eeg-Henriksen, og tegningene er laget av Harald Aadnevik.

Oslo, november 1984

Sigmund Vangsnes

Otto Hauglin

Innhold

Side

KONFERANSEÅPNING

Velkommen	7
Formann i Utredningsinstituttets styre, høyskolelektor Berit H. Bettum	
Høyere utdanning igjen på den politiske dagsorden	8
Instituttchef Sigmund Vangsnes, NAVF's utredningsinstitutt	

INNLEDENDE SESJON

Høyere utdanning og økonomisk utvikling – hvor mye vil regjeringen satse?	9
Kultur- og vitenskapsminister Lars Roar Langslet	
Ei kvelande semje	15
Storingsrepresentant Haakon Blankenborg, medlem av Kirke- og undervisningskomiteen	
Det må satser mer	18
Rektor Bjarne Waaler, Universitetet i Oslo	
Replikkrunde	22

SESJON I OMSTILLING TIL HVA?

Fremtidens jobber	23
Innledning ved avdelingssjef Knut Arild Larsen, NAVF's utredningsinstitutt	

PANELINNLEGG:

Ekornes og Stabbur-Nilsen og disse gutta	33
Professor Arne Jon Isachsen, Bedriftsøkonomisk institutt	
Uklare, svake signaler – lokale løsningsforsøk	35
Ekspedisjonssjef Eva Birkeland, Kommunal- og arbeidsdepartementet	
På hver vår fjelltopp	36
Personaldirektør Lars Harlem, Standard Telefon- og Kabelfabrik A/S	
Grunnlagsreflektert yrkesretting for vedvarende kompetanse	39
Professor Stein Bråten, Instituttet for sosiologi, Universitetet i Oslo	
Voksenopplæring må angå institusjonene	41
Førstekonsulent Bitten Kallerud, Kirke- og undervisningsdepartementet, sekretær for Livslang læring-utvalget	

PANEL- OG PLENUMSDISKUSJON	
Om modeller, forutsetninger og noen konsekvenser	43
Arbeidsløshet som drivkraft til fornyelse?	45
Får vi slippe til i bedriftene?	45
Åndsberget i samarbeid med høkerberget	46
Cand. alt eller cand. mix?	49
Mer om yrkesretting	50
Glemte hensyn	52
Internasjonalisering	55

SESJON II HVORDAN FÅ TIL OMSTILLING?

Tenke det, ønske det	56
Innledning ved direktør Magne Førre, Det regionale høgskolestyret i Vestfold	

PANELINNLEGG

Om omstillings- og styringsretorikk	62
Ekepedisjonssjef Kjell Eide, Kultur- og vitenskapsdepartementet	
Samlet norsk lærerutdanningspolitikk etterlyses	65
Rektor Anne-Lise Høstmark Tarrou, Statens yrkespedagogiske høgskole	
Omstilling eller bredde?	67
Direktør Magne Lerheim, Universitetet i Bergen	
Påtrykk til indre organisering ønskes	70
Rektor Dag Kavlie, Norges tekniske høgskole	
Yrkesretting etter generell utdanning	71
Leder Lars Mikkelsen, Norsk Studentunion	
Planlegging og mer bruk av offentlige midler	75
Stortingsrepresentant Kirsti Kolle Grøndahl, medlem av Kirke- og undervisningskomiteen	

PANEL- OG PLENUMSDISKUSJON

Dårlig omstilling uten økte ressurser?	77
Skyter kritikken over målet?	78
Omstilling også på «myke» felt	81
Hele folket i utdanning?	81
Om styring og finansiering	85
Mer samarbeid og arbeidsdeling?	88
Hva slags læring og kunnskap?	88

Invitasjon	90
Deltakerliste	92

Konferanseåpning

Velkommen

Statsråd Lars Roar Langslet, stortingsrepresentanter, gjester, konferansedeltakere.

Det er en stor glede for meg som formann i styret for NAVF's utredningsinstitutt å ønske hjertelig velkommen til denne konferansen om omstillings- og styringsproblemer i høyere utdanning. En spesiell velkommen til venner fra våre naboland, som på denne måten viser både interesse og engasjement for den norske debatt om høyere utdanning. Det er spennende og inspirerende at så mange personer fra mange miljøer har sluttet opp om denne konferansen. Men vi burde sannsynligvis ha invitert flere studenter.

NAVF har selv, og senere gjennom Utredningsinstituttet, vært aktivt med i studier og analyser av den høyere utdanning i Norge gjennom en hel generasjonstid. Interessen fra de ytre miljøer har vært mer skiftende. I dag merker vi en fornyet oppmerksomhet om disse saksområder, og det med en bredde og styrke som kan hende aldri før. Konferansen her i dag synes derfor å komme i rett tid. Temaet høyere utdanning har kommet opp på den offentlige dagsorden. Det er mange årsaker til denne fornyede og forsterkede interesse for høyere utdanning. Årsakene finnes både på tilbudssiden og etterspørselssiden i markedet. Distriktshøgskolene er ute av pubertetsalderen, og krever en voksen rolle i systemet. De andre regionale høgskoler er i konfirmasjonsalderen. Våre universiteter og vitenskapelige høgskoler er kan hende på nytt i et generasjonsskifte.

Omtanke og innsikt er nødvendig for å fastlegge hensiktsmessige og effektive normer for nye posisjoner og roller i det høyere undervisningssystem. Verd er det også å merke seg at undervisningstjenester i utlandet også er mer aktuelle på tilbudssiden i dette utdanningsmarkedet, som attraktive importgoder i bytte med våre oljeinntekter fra Nordsjøen. På etterspørselssiden i utdanningsmarkedet er det også store endringer. Stadig flere søker høyere utdanning, ikke bare ungdom fra den videregående skole, men også eldre aldersklasser som nå vil ta den utdanning som ikke var tilgjengelig eller mulig tidligere.

Omskolering og etterutdanning kommer i tillegg. På det tekniske området kan forholdet ingeniører og datateknologi være en illustrasjon i denne sammenheng. Høyere utdanning skal dessuten ikke bare kvalifisere for et yrke, men også for en meningsfull og aktiv fritid. Jeg tror også at mange vil ønske en viss oppsamling av utdanning i ung alder for fleksibilitet og valgmuligheter senere i livet. Vi skal heller ikke glemme at utdanning kan være et mål i seg selv. Kunnskap og innsikt dekker viktige menneskelige behov, som man i et velferdssamfunn bør ha ressurser til å dekke for stadig flere mennesker. Noe mer ubehagelig er det kanskje å tenke på at utdanning, og kanskje spesielt høyere utdanning, regulerer adgangen til stadig flere yrker, med den virkning at kravene til kompetanse kan hende blir høyere enn det

yrket selv skulle tilsi. Dette relative aspekt ved høyere utdanning bidrar selvsagt til økt etterspørsel etter slik utdanning. Tilpasningen mellom tilbud og etterspørsel i markedet for høyere utdanning er ikke tilfredsstillende i dag. Det er for stor avvisning av studenter på viktige fagområder. Enkelte andre fagfelt har overkapasitet. Fagplaner krever fornyelse og forbedring. Undervisningen mangler moderne utstyr de fleste steder.

Det er nettopp gode løsninger i markedet for høyere utdanning som vi er kommet sammen for å drøfte her idag. Høyere utdanning betyr stadig mer for stadig flere. Problemene i denne sammenheng bør derfor løses godt, raskt og effektivt. Vi har mye å gjøre i dag, vi er mange, det haster med å komme igang. Med disse ord fastslår jeg at konferansen er åpnet.

Berit H. Bettum

Høyere utdanning igjen på den politiske dagsorden

Debatten om den høyere utdanning er igjen i ferd med å komme på den offentlige dagsorden etter stort sett å ha ligget nede siden Ottosenkomiteens dager. NAVF's utredningsinstitutt vil gjerne bidra til å gjenoppta denne debatten og til at høyere utdanning får en framtreddende plass på den politiske dagsorden. Vi ser flere viktige grunner til det: Det er igjen blitt tydelig at forskning og høyere utdanning er sentrale vekstfaktorer for vår økonomi og vår velferd. En for svak eller feilaktig innsats på disse områder kan hindre oss som nasjon i å utnytte våre potensielle menneskelige og økonomiske muligheter. Kanskje ligger vår framtid i skolestua og ikke i Nordsjøen, for å sitere en herværende yrkesorganisasjon.

Men hvordan er våre universiteter og høyskoler utrustet for å bidra effektivt til denne nødvendige omstilling i yrkes- og samfunnsliv, og for samtidig å opprettholde sin uavhengige og kritiske virksomhet? Universitetene er ikke lenger alene på arenaen. I mange land er det i ferd med å vokse fram et såkalt "shadow-education-system" av god kvalitet innenfor det private næringsliv. I følge en OECD-rapport svarte utgiftene i begynnelsen av 1980-årene til slik uoffisiell postgymnasial utdanning til fra femti til sytti prosent av den ordinære høyere utdanning i land som USA, Frankrike og Vest-Tyskland. Hvordan skal vi stille oss til en slik utvikling? Kravet om livslang læring er også igjen reist med tyngde i mange land, og med nye argumenter, nå ikke begrunnet som et rettferdighetskrav for å fjerne utdanningskløften mellom den yngre og eldre generasjon, men som et økonomisk nødvendighetskrav for å øke yrkesmobilitet og omstilling. Dette kravet vil også melde seg med økende styrke for våre høyere utdanningsinstitusjoner.

Da vi i fjor hadde vår konferanse om "forskning mot år 2000", var det vårjevndøgn. Dette fikk styreformannen til å uttrykke et håp om vårløsning også for norsk forskning. Jeg vil advare mot slik analogitenkning. I dag er det vel ca. 14 dager før frostnettene. Men også på en dag i oktober kan det hende gledelige ting. Og det er ting å glede seg over i årets statsbudsjett for den som er interessert i forskning og høyere utdanning. Om 1985-budsjettet er en "indian summer" eller innevarsler en ny og langvarig varmeperiode, det får vi redegjort nærmere for av statsråd Lars Roar Langslet. Vi er veldig glad for at statsråd Langslet har tatt seg tid til å komme til oss midt i denne særdeles travle tiden for å innlede om emnet med den noe provokatoriske tittel "Høyere utdanning og økonomisk utvikling - hvor mye vil Regjeringen satse?" Omfanget og retningen av Regjeringens satsing vil sikkert bli vurdert ulikt av opposisjon og regjering, og også kanskje av representanter fra lærestedene.

Sigmund Vangsnes

Innledende sesjon

Høyere utdanning og økonomisk utvikling – hvor mye vil regjeringen satse?

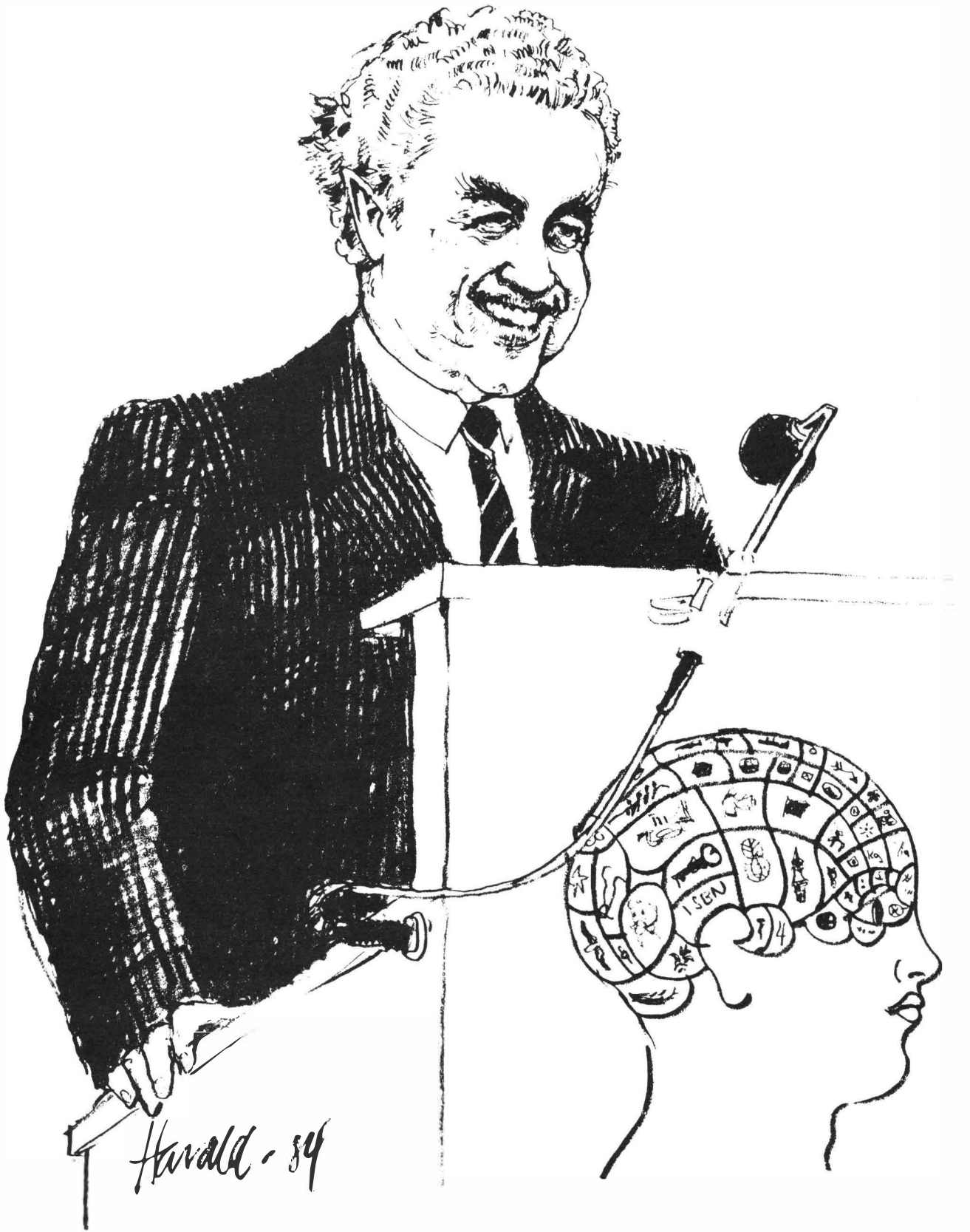
Statsråd Lars Roar Langslet

Regjeringen har satset på teknologiske studier og administrative fag for å skape vekst, og vil fortsette å gjøre det. Andre fag har likevel ikke mindre verdi. Mange nye studieplasser er opprettet, og studietilbøyeligheten bør øke noe fremover. Den geografiske ekspansjon av vårt høyere utdanningssystem må nå avløses av konsolidering. Vi må se nærmere på mulighetene for faglig og organisatorisk samarbeid mellom institusjonene, og for større eksterne inntekter gjennom oppdragsforskning. Det må satses mer bevisst på internasjonalisering.

''Høyere utdanning og økonomisk utvikling - hvor mye vil regjeringen satse?'' Slik lyder den tittel jeg har fått oppgitt for mitt foredrag. Ordene ''høyere utdanning'' og ''økonomisk utvikling'' er med største selvfølgelighet koblet sammen - som om de er gjensidig avhengige av hverandre. Og de fleste vil nok mene at det også er en selvfølge.

Utdanning som vekstfaktor noe nytt

Men selve tanken om at bredden og kvaliteten av vårt høyere undervisningssystem har avgjørende innvirkning på vårt lands økonomiske fremtidsutsikter, er av forholdsvis ny dato. Vi skal ikke gå mange tiår tilbake for å finne at en slik tanke var temmelig fjern for de fleste også politikerne. Riktignok er universiteter og høyskoler lenge blitt forbundet med fremskritt, det vitenskapelig baserte fremskritt. Men det var et fremskritt som ikke ble veiet og målt i form av prosentvis økning i brutto nasjonalprodukt. Det vitenskapelige fremskritt var grunnlaget for å gi hver enkelt et bedre liv, gjennom nye medisiner og behandlingsformer, gjennom nye tekniske hjelpemidler, og gjennom større innsikt i kulturutvikling og samfunnsliv, og i menneskets måte å være på. Høyere utdanning var et privilegium for de få som enten skulle vie sitt liv til vitenskapen, eller, og av dem var det fler, som trengte teoretisk kompetanse for bestemte og viktige stillinger i samfunnet -men ikke nødvendigvis stillinger som ble forbundet med økonomisk vekst. Veksten ble skapt på andre måter, av handelsmannen og industriarbeideren og sjøfolkene, ikke gjennom teoretiske sysler ved akademiske læresteder. Da må jeg nok ta et forbehold for ingeniørene, som har fått meget av æren for fremveksten av vårt moderne industrisamfunn. Men så fikk da heller ikke de sin utdanning fra et egentlig universitet!

Tanken om høyere utdanning som en vekstfaktor i samfunnet er altså av forholdsvis ny opprinnelse. Det er forståelig, for dagens samfunn er svært forskjellig fra det vi hadde så sent som i femti-årene. Vi har fått et samfunn med langt flere kompliserte arbeidsoppgaver, som dels henger sammen med bruken av avanserte tekniske hjelpemidler, dels med generelt økte krav om spesialiserte forkunnskaper. Høyere utdanning er ikke lenger forbeholdt de få. Idag er det rundt 94 000 nordmenn som skaffer seg utdanning ved universitet eller høyskole, av dem ca. 6 000 ved læresteder i utlandet. Ser vi på aldersgruppene 20-24 år, utgjør studentene omtrent en syvendedel av det totale antall - og det er en betydelig andel.

Sterkt behov for høyt utdanningsnivå

De perspektivene som trekkes opp for samfunnsutviklingen fremover, viser også ganske klart et sterkt behov for et høyt utdanningsnivå. Et stikkord for den nye tid er jo *informasjonssamfunnet*, der vår tilværelse i stigende grad vil bli preget av mikroprosessorer, fiberoptisk kabel og satellittsamband, av dataprogrammer for alle mulige funksjoner, av stadig mer utstrakt bruk av roboter i arbeidslivet, osv. Vi er allerede langt inne i denne utviklingen, men det er grunn til å vente at den bare vil akselerere i årene fremover. Og i takt med den vil det oppstå nye behov for utdanning - på alle nivåer, men fremfor alt på høyere nivå. Skal vi i Norge bli noe mer enn *brukere* av ny teknologi som utvikles annetsteds - skal vi selv kunne delta aktivt i utvikling, produksjon og markedsføring av nye produkter, så vil det være helt avgjørende å ha bred tilgang på personer med god teoretisk bakgrunn.

Også myke fag av verdi

Nå er det selvsagt ikke alle fag som står like sentralt for målsettingen om økonomisk utvikling, men dermed er slett ikke sagt at de har mindre verdi. Slik sett kan det vitne om manglende selvtillit når representanter for stadig flere fagfelter står frem og vil bevise at også de har avgjørende innvirkning på nasjonaløkonomien. Men hovedsaken med utdanning i filosofi, psykologi eller billedkunst er ikke, og skal heller ikke være, å bidra til økonomisk vekst. Typisk nok hører vi sjelden om leger som forsøker å rettferdiggjøre medisinstudiet ut fra økonomiske betraktningmåter - betydningen av et moderne helsevesen er så åpenbar at det er overflødig. Men en lærer som underviser i morsmål, historie, geografi eller fremmedspråk er da ikke mindre verdifull for samfunnet enn en lege?

Behov for ingeniører og økonomer

Saken er imidlertid at vi på visse felter regner med å ha et stort udekket behov for kvalifisert arbeidskraft i årene frem mot årtusenskiftet, mens behovet for såvel medisinerere som almenlærere synes å ha stagnert, ikke fordi disse fagene blir mindre verdsatt enn før, men fordi man har fått en tilfredsstillende dekningsgrad i forhold til folketallet. Når regjeringen har prioritert utbygging av teknologiske og økonomisk-administrative fag og EDB-utdanning, er det fordi vi *trenger* flere ingeniører og økonomer, ut fra målsettingen om ny økonomisk vekst *også* i fastlands-Norge.

Utdanning og omstilling

På felter der utviklingen skjer meget raskt, står man alltid i fare for å komme på etterskudd med det man lærer i skolen. Men formålet med høyere utdanning er jo ikke bare - kanskje ikke engang i første rekke - å skaffe seg et varig forråd av faktisk kunnskap. Et hovedpoeng er å trene opp mennesker til selv å kunne skaffe seg de kunnskaper de vil trenge - ved å gi dem de grunnleggende teoretiske kunnskaper som er nødvendige for å finne og nyttiggjøre seg slik kunnskap. Nær sagt enhver høyere

utdanning gir slike generelle kvalifikasjoner for senere arbeid. Derfor har vi f.eks. advart mot å innrette kapasiteten i almenlærerutdannelsen slavisk etter antatt behov for lærere i skolen, og understreket at dette er en god basisopplæring for mange yrkesveier. I mange fag, ikke minst der utviklingen skjer raskt, vil det imidlertid være verdifullt at studentene skaffer seg en relativt kortvarig basisutdanning og så får arbeidslivserfaring, som de senere kan supplere med videre- og etterutdanning.

Distriktshøyskolene har på en særdeles vellykket måte utviklet slike 2- og 3-årige utdannelsetilbud, ofte med en spesiell vri, og vi vet at folk står i kø for å slippe inn. Jeg antar at mye av det kommende behov for høyere utdanning vil bli dekket av utdanning etter det mønster distriktshøyskolene og andre regionale høyskoler har lagt opp - og jeg regner med at mye av studenttallsveksten i fremtiden vil komme nettopp her.

Statsbudsjettet 1985

I foredragstittelen blir det spurt om *hvor mye* regjeringen vil satse på høyere utdanning. Det umiddelbare svar ligger i forslaget til statsbudsjett for 1985, der prioriteringen av høyere utdanning og forskning er ytterligere aksentuert. Veksten i bevilgningene til høyere utdanning vil bli 7,5 prosent fra i år til neste år, og studenttallet vil øke med ca. 5 prosent i forhold til budsjettvedtaket ifjor. For å holde tritt med voksende årskull, måtte vi ha netto 12-1300 nye studieplasser årlig, men den faktiske tilvekst blir betydelig større - over 4 100. 75 nye stillinger kom til våren 1984, og ytterligere 83½ i 1985-budsjettet (av disse 16 nye oppdragshjemler). Studiefinansieringen er også blitt tilført betydelige summer. Det er gjort viktige opptrappinger i tiltak for utenlandsstudentene, og som en følge blant annet av nye valutakurser vil Regjeringen komme med forslag om ytterligere forhøyning av satsene i løpet av høsten. Vi ber også om nye virkemidler for å stimulere til studier ved særlig attraktive institusjoner i utlandet. Når jeg så legger til at vi skal bygge for over 132 mill. kroner bare ved universitetene og høyskolene, summerer jo dette seg opp til meget betydelige tiltak. Jeg vil gjerne understreke at det ikke bare er til fordel for teknologi og økonomi at disse bygg reises. Vi hører også tonene fra det nye Musikkhøyskolebygg i det fjerne.

Satsing fremover

For tiden arbeides det intenst med langtidsprogrammet for neste periode. Parallelt er vi i Kulturdepartementet igang med å utarbeide omfattende meldinger om høyere utdanning og forskningspolitikk. Det er ennå for tidlig å opplyse hvilke måltall som her blir lagt til grunn av Regjeringen - dem skal Stortinget ha først. Men det er selvsagt ingen hemmelighet at dette fortsatt vil være høyprioriterte områder - både fordi årskullene som søker høyere utdanning, vil vokse til langt ut 90-årene, og ikke minst fordi disse feltene er så viktige for nyskaping og vekst i hele samfunnet. Samtidig skjer det store omstillinger ved institusjonene - vi får bedre ressursutnyttelse, omdisponeringer til nye oppgaver er blitt en viktig del av lærestedenes egne arbeidsprogrammer.

Regjeringens satsing hittil

Dette feltet har hatt markant vekst også i de foregående år av denne regjeringsperiode. Fra 1981 til 1985 er bevilgningene til universiteter og høyskoler under Kulturdepartementets ansvarsområde økt med ca. 54 prosent, mens den samlede prisvekst i denne perioden jo vil bli langt lavere. For 1985 vil staten samlet bevilge rundt 46 000 kroner pr. innenlandsk student. I tillegg kommer betydelige utbetalinger til studiefinansiering. For 1985 regner vi med at det blir utbetalt ca. 2.65 milliarder

kroner i lån, og 877 millioner kroner i stipend. Dessuten må staten skyte inn ca. 450 millioner kroner i rentestøtte, som hovedsakelig går til å holde lånene rentefrie i studietiden. Her vil det jo som kjennerne vet, bli foretatt visse tekniske omlegninger i oppføringen av denne støtten. Endel av disse støttemidlene går selvsagt til elever i videregående skole, men samlet er det en meget betydelig ressursinnsats, med årlige utbetalinger som ligger rundt 34 000 kroner pr. student i høyere utdanning. Altså, om man vil, samlet satsing for undervisningsutgifter og låne/stipendsiden på ca. 80 000 pr. innenlandsk student.

Regjeringen har som kjent satset særlig sterkt på teknologiske studier og økonomisk-administrative fag. Vi er i full gang med å bygge opp et nytt sivilingeniørstudium i Stavanger og siviløkonomutdanning i Bodø. Begge steder regner vi med et studentopptak til de nye studier fra høsten 1985 av, 25 studenter i Bodø og 25 studenter i Stavanger. Begge steder har vi også hatt store byggearbeider - til 120 millioner i Stavanger og 100 millioner i Bodø.

Også ved de eksisterende institusjoner, som NTH og Norges Handelshøyskole, er undervisningstilbudet styrket, bl.a. gjennom tilføring av nye stillinger, og de første bevilgninger gitt til det betydelige elektrobygget i Trondheim. Universitetet i Oslo vil få nye lokaler for EDB-fagene i et bygg som blir finansiert over NTNUs bevilgning. De nye stillinger som er opprettet disse årene, er også i hovedsak satt av til teknologiske og økonomiske fag.

På de tre årene regjeringen Willoch har hatt ansvaret for denne del av politikken, er det til nå opprettet omkring syv tusen nye studieplasser - og neste år kommer vi opp i ni tusen. Som tallene viser, ligger vi altså et godt stykke foran oppfyllelsen av målsettingen om netto 12-1300 nye studieplasser pr. år, som var det en må ha for å holde tritt med veksten i årskullene. Men vi bør ikke nøye oss med dette: Etter mitt syn er det også ønskelig at studietilbøyeligheten øker noe i tiden fremover.

Konsolidering etter ekspansjon

1970-årene var preget av en betydelig geografisk ekspansjon i vårt høyere utdannelsessystem. Stadig nye regioner fikk sin distriktshøyskole, og en rekke eksisterende skoler rundt om ble oppgradert til høyskolestandard. Det var viktig og nødvendig at vi satset på en sterk desentralisering. Men når vi idag har nærmere 200 høyere utdannelsesinstitusjoner spredt over hele landet, må hovedvekten legges på konsolidering av det som er skapt. En rekke av institusjonene er for små etter faglige målestokker, og har også store behov for bedre bygninger og utstyr. Slike behov finnes også ved de større lærestedene. Det er ikke mulig å dekke dem alle samtidig, og de kan ikke alle dekkes gjennom økte bevilgninger. Vi må også se nærmere på mulighetene for faglig og organisatorisk samarbeid mellom institusjonene. Flere av dem vil også kunne skaffe seg større eksterne inntekter gjennom oppdragsforskning, som også er et viktig virkemiddel for å sikre større kontaktflate til samfunnet omkring.

Dette betyr selvsagt ikke at det legges lokk på alle ekspansjonsplaner i bredden. Jeg minner om at i budsjettoppdraget for neste år tas det også avgjørende skritt for oppfølging av stortingsvedtaket om ingeniørutdanning også i Grenlandsområdet, selv om denne i tidsrekkefølge må komme etter Stavanger. Jeg minner om de høyskoleslagene som imøteser full statsovertakelse i sammenheng med innføringen av nytt inntektssystem for fylker og kommuner erfaringsmessig vil jo slik overtagelse føre med seg krav om ytterligere standardhevinger. Slike planer, og flere til, er selvfølgelig ikke strøket av den politiske dagsorden. Men jeg tror samtidig det vil være bred enighet om at vi har ansvar for høy standard i det store antall institusjoner som allerede er satt inn i verden, og det ansvaret vil hvile enda tyngre på oss i årene

fremover - for det er mange iøyenfallende behov som er for dårlig dekket. Det gjelder også de overgripende hjelpefunksjoner - som fornyelse av utstyrsparken hvor vi tar et første krafttak neste år, og styrkelse av forskningsbibliotekene, som er helt nødvendig for at institusjonene skal funksjonere på det høye nivå vi ønsker.

Internasjonalisering

Vi bør dessuten satse mer på en bevisst internasjonalisering også når det gjelder studier og forskning. Nivået i disse virksomheter kan til syvende og sist bare måles mot internasjonale standarder, og fornyelsen i dem kan bare sikres gjennom en bred internasjonal utvekslingsprosess. Vi har nå liberalisert adgangen til å få støtte til utenlandsstudier, og vi arbeider med ytterligere forbedringer av stimulerings tiltakene for studier utenlands i høyprioriterte fag. Vi har også under arbeid et stipendieringsprogram for yngre forskere som ønsker å arbeide ved utenlandske forskningsinstitusjoner, og regner med å fremlegge et forslag om dette samtidig med den nye forskningsmeldingen.

Ungdommens ønsker

La meg også fremheve at det nå er meget stor interesse blant ungdommen for å satse på nettopp de utdannelses typer som regjeringen har prioritert. Dette var felter som for få år siden ikke påkalte særlig interesse, men idag er holdningen en helt annen. Mange utvikler ønsker om å kvalifisere seg for slike studier allerede fra tidlig i skolegangen. Av de omstillinger det er særlig verdt å merke seg, er at det nå er 25-30 prosent kvinnelige studenter i de nye kull til sivilingeniør- og siviløkonomutdannelsene, også dette en betydelig vekst på ganske få år. Vi håper og tror at denne utviklingen vil fortsette, slik at hele ungdomsgruppens evnepotensiale blir utnyttet.

Forskning

Det er utdannelsessiden som står i sentrum på denne konferansen, og jeg har derfor ikke gått nærmere inn på forskningssiden - enda undervisning og forskning på dette nivå er to sider av samme sak. Men alle her vil være vel orientert om den vekt regjeringen legger på forskning, og om den prioritet vi har tillagt grunnforskning og langsiktig kompetanseoppbygging gjennom en bevilgningsvekst på over 20 prosent til NAVF neste år. Det vil på en smidig måte sikre større vekst i forskningsvirksomheten også ved de akademiske læresteder, og hindre den farlige glidningen som man tidligere fryktet, fra universitet til undervisitet.

Ei kvelande semje?

Haakon Blankenborg

Haakon Blankenborg, stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, medlem av Stortingets Kirke- og undervisningskomité, kommenterte statsrådets innlegg. Han mente at høyere utdanning og forskning også kunne fungere som bremsen i den økonomiske utviklingen. Dette fordi satsing her kunne brukes som unnskyldning for mere praktiske og direkte tiltak for å løse samfunnsproblemer. Han påpekte den kvelende enighet om at utdanning og forskning fremmer økonomisk vekst, som fører til at alle fag strever med å skulle vise sin samfunnsøkonomiske betydning. Tiden er inne for å minne om fagenes verdi også menneskelig og kulturelt. Han kritiserte den vekselvise og tilfeldige bruken av nedskjæringer om høsten og sysselsettingspakker om våren.

Statsråden var vel innom det meste, men ett spørsmål stilte han i alle fall ikke: Om høgare utdanning og forskning kan være bremsere i den økonomiske utviklinga og óg vera årsaker til stagnasjon og handlingslamming.

Tverrpolitisk liturgi

Statsråden nevnte i foredraget sitt at tanken om høgare utdanning som økonomisk vekstfaktor i samfunnet er relativt ny. Nå har denne erkjenninga fått slikt fotfeste at den har gått inn i den tverrpolitiske liturgien i samfunnet, og har vorte kjerna i den argumentasjon som de fleste fra utdanningsinstitusjoner framfører når de skal be om penger, og det gjør de da stadig vekk. Eg skal ikkje polemisere mot denne læra, ikkje berre fordi det er skrivi kloke bøker om utdanningsøkonomi, men eg må nok sjøl óg sjå vedkjenne at eg ofte óg sjå, kanskje både i tide og utide, brukar nettopp slike argument når vi diskuterer høgare utdanning og forskning. Likevel må eg samstundes óg sjå vedkjenne at Stefan Zweig trór meg farlig nær når han innrømmer at han alltid har hatt ei hemmeleg mistru mot alle akademiske studier. Han gjorde Emerson's gamle ord til sine, og hevder at gode bøker er bedre enn det beste universitet, og at på de fleste områder kan vi utrette meir ved å lesa gode bøker enn ved å ha besøkt et universitet eller noen gang å ha gått på et gymnasium. En stor del av de viktigste impulser på alle områder skyldes outsiders, påsto Stefan Zweig. Det eg ónsker å si med det, er ikkje at vi ikkje trenger å satse på høgare utdanning og forskning i framtida, tvert i mot vil vi vel alle ha eit aukande behov óg sjå for formalisert utdanning. Det er imidlertid nødvendig å sjå litt meir på årsakene til at absolutt alle nå med ett har fått forskning og høgare utdanning som sine fremste verbale satsingsområde.

Våpen i nødverge

Argumentet er sjølsagt økonomisk vekst, uttrykket som i 10 år var bannlyst, men som nå er blitt moteord på ny. Utdanning er da svaret alle gjev på spørsmålet om korleis ein skal oppnå økonomisk vekst. Dei litt mer avanserte sier forskning, kanskje mener de utvikling, men forskning er eit ord så fjernt og høgt og skremmande ukjent for dei fleste av oss, at det gir svaret ein litt for alvorleg dåm. Derfor gjev vi svaret utdanning og forskning når vi skal seia korleis vi vil oppnå økonomisk vekst. Eg sier ikkje at det alltid er slik, men ofte er forskning og høgare utdanning et våpen vi brukar i nødverge. Det er det vi tyr til når vi ikkje har andre svar, når kvardagen blir litt vanskeleg, og arbeidslausa stig og framtida blir usikker. Da skal vi forske, utdanne og utgreie. Så slepp vi i det minste å leite etter mer praktiske åtgjerder. Nå er ikkje dette berre et politikerfenomen. Vi møter slike holdninger på alle sider av bordet, óg sjå representanter for utdanningsinstitusjonene er flinke til å framheve behovet for utdanning på ein slik måte at samtidsproblema kverv for eit opplyst framtid. Men ei slik ukritisk tru på forskning og høgare utdanning kan lett føre til at vi unnlet å leite fram andre og kanskje meir effektive tiltak i påvente av utdanningas og forskningas underverk. Slik sett kan debatten om høgare utdanning og forskning verke som bremsere for den økonomiske utviklinga og i alle fall føre til *politisk handlingslamming fordi vi prøver å bruke langsiktige tiltak for å løyse dagsaktuelle problem*. Verre er det da imidlertid at det blir skapt slike *overdrevne forventningar* til hva forskning og høgare utdanning kan utrette, og at dagens overmót brått kan snu til ein undergang. Tålmod er ikkje overflodsvare i økonomisk pinaktige tider, men tålmod, tid og planlegging er nødvendige føresetnader for å få nytte av utdanninga, og for å kunne hauste fruktene av forskingsinnsatsen. I alle fall dersom vi set oss som mål å drive fram ny kunnskap og ikkje berre hauste den som alt finst.

Ei kvelande semje

Eit anna utslag av denne rundgangen om økonomisk vekst og utdanning og forskning er at alle fag og disipliner på død og liv skal vise sin livsrett ved å ville bevise at også de har innvirkning på nasjonaløkonomien. Et fag eller emneområde kan ha avgjørende verdi for samfunnet sjøl om dosenten ikkje gjev avkastning i form av klingande mynt i statskassa. Og det er sjølsagt eit framsteg at de fleste nordmenn nå er heimekjende i Romas restaurantliv, men det er eit dramatisk utslag av historieløysa at Dresden nå har forsvunne ut av geografien og historia for dei fleste. Dette er også eksempel på kunnskap som ikkje kan målast direkte i sin verdi i kroner og øre, men som likevel har stor verdi for samfunnet. Det kan derfor vera nyttig å hella litt kaldt vatn i utdanningsdebatten allerede i byrjinga. Ikkje berre slå fast at vi skal satse på høgare utdanning og forskning, men gå litt meir over til å diskutere kvifor og korleis vi da skal satse på høgare utdanning og forskning. Når det nå har vokse fram ei slik kvelande semje om at dei økonomisk-administrative faga og dei teknologisk orienterte studia er satsingsområde nummer ein, ja, da bør vi også nytte høvet til å plassere kulturfaga, samfunnsfaga og helsefaga inn på prioriteringslista i byrjinga av debatten.

Kvalitetsheving

Så langt har eg konsekvent brukt ordparet høgare utdanning og forskning. Truleg av samme årsak som statsråden fant det nødvendig å avslutte innleiinga si med noen få ord om forskning. Forsking og høgare utdanning heng uløyseleg saman, og vi bør heller gjere sammenhengen sterkare enn svakare i framtida. Sjøl om kvalitet er eit farleg og upresist uttrykk å bruke, så bør vi nok i større grad tørre å bruke dette uttrykket i samband med høgare utdanning framover. Tilgang til forskingsressurser, tilgang til etter- og vidareutdanning er vesentlige føresetnader for å kunne heve kvaliteten. Og ettersom statsråden umogeleg kunne rekke å sveipe innom absolutt alt i innleiinga si, så vil eg få nytte høvet til å framheve *kvalifisering av undervisningspersonale* som eit av dei viktigaste tiltaka innanfor høgare utdanning dei nærmaste åra. Dette må også være siktemål med omstillingsarbeidet innanfor høgare utdanning, og kvalifiseringsarbeidet må også få ein sentral plass når ressursane skal delast ut. Studieplassar kan ikkje vere det einaste målet på ein vellykka og framtidsretta utdanningspolitikk. Stipendier, omstillingsstønad kan vera viktige tiltak. Kombinasjon av omstilling, nyskaping og kvalitetsheving trivst best i oppgangstider. Tvang og trusler fører sjeldan fram. Det er farleg å bruke døme i alle fall i ein såpass stor forsamling som denne, men det er fristande å bruke utviklinga i Stavanger som eit døme på korleis vekst og framgang også kan resultere i nyskaping såvel fagleg som organisatorisk. Andre døme kunne sjølsagt vært nemnd fra andre stader i landet.

Kalde og varme sjokkbølger

Men gjennom dei par siste åra har vi fått sett eksempel på ulike metoder i omstillingsarbeid. Det har vore sendt vekselvis kalde og varme sjokkbølger inn i utdanningssystemet. Først snekra vi i Stortinget ei lita sysselsettingspakke som gjekk til distriktshøgskolane, noko som avfødte ei hektisk aktivitet i den sektoren. Seinare gjentok regjeringa og da også Stortinget det samme våren 1984, i hovudsak i universitetssektoren. Og resultatet var det samme også der; en hektisk aktivitet for å bruke dei midlane som vart stilt til disposisjon. Men det skjedde da en god del. Men i mellomtida så hadde dei pedagogiske høgskolane fått merke det motsatte. Dei vart stilt overfor nærmast vilkårlige nedskjeringar. Også det avfødte ein del aktivitet, men ikkje alltid den mest konstruktive aktivitet, etter det eg har forstått i ettertid. Truleg

bør ikkje nokon av desse metodane gå over i den politiske lærebok, men utan tvil er tilskotsmetoda den nest beste. Det beste vil vera om desse tilskota da kan gå over i dei ordinære budsjetta, slik at vi kan planlegge og bruke den tida vi treng når vi skal utvikle høgskolesystemet, høgare utdanning og forskning.

Kulturell vekstfaktor

Vi ønskjer med andre ord å satse på høgare utdanning som ein økonomisk, menneskeleg og kulturell vekstfaktor. Det er rett at fleire har fått tilgang til høgare utdanning, men fremdeles er rekrutteringa faretruande skeiv, frafallet til studiane er likeeins faretruande skeivt. Utdanningsstønad og særleg velferdstiltak til dei utdanningsøkande må såleis prioriterast opp. Fortsatt utbygging av utdanningskapasiteten likeså, aukande årskull er ei årsak til det. Men vi er i ferd med å nå eit rimeleg nivå på veksten i studieplassar, som statsråden var inne på. Derfor er kanskje tida nå inne til å bruke større ressurser på vidare kvalifisering for undervisningspersonalet i form av løns- og arbeidsvilkår, men også i form av stipendier og tilgang til forskingsressursar.

Sysselsettingsverknader

Til slutt skal eg få nemne eitt stikkord som vi også trygt kan satse på utan skadeverknader, men med dobbelt gevinst når vi sett inn ressurser der. Statsråden var inne på at det blir brukt ressurser på byggesektoren, men investering i bygg og utstyr, og spesielt på byggesida, gjev ikkje berre *effekt* i bedre lokaler og bedre vilkår for utdanningsinstitusjonane. Det gjev oss også ei høgst påtrengt aktivitet innanfor bygningssektoren og gjev oss auka sysselsetting.

Det må satses mer

Bjarne Waaler

Rektor Bjarne Waaler, Universitetet i Oslo, var også bedt om å kommentere statsrådens innlegg. Han mente at det riktig nok, spesielt i det siste, har vært satset brukbart på vår høyere utdanning. Men det må satses enda mer. Høyere utdanning bærer, støtter og akselererer så mangt. Vi har et meget stort mangfold av høyere utdanninger. Vårt utdanningssystem er ikke framtidsrettet nok, vi modellerer og omstiller ikke i et riktig og tilstrekkelig raskt tempo. Vi må føle et internasjonalt ansvar og stille noe kapasitet til rådighet for u-land.

Brukbar satsing, men mer trengs

Jeg er enig i at det, og spesielt helt i det siste, har vært satset brukbart på vår høyere utdanning, at spisspunktene for satsingen synes logiske og riktige, at den filosofien som ble lagt fram for satsingen med mange hensyn og momenter i mente, når det skal satses og omstilles, at den kan det stort sett nikkes på hodet til. Men jeg ville ikke vært en pasjonert aktør innen høyere utdanning hvis jeg ikke også hadde ment at det kunne og burde og kan og bør satses enda mer på høyere utdanning i vårt land og i vår situasjon enn det gjøres. Dette følger bl.a. av at jeg ser at deler av vårt system for høyere utdanning faktisk både halter, disfungerer og "går varmt" som følge av at det sine steder ikke er nok plass, ikke nok utstyr, ikke nok biblioteksdekning, ikke nok lærerkraft, til at etterspurte studieopplegg kan fungere optimalt.

Høyere utdanning bærer, støtter og akselererer så mangt

Jeg er klar over at det er meget lite fantasifullt bare å si at det kunne vært satset mer, og la meg prøve å kommenterere videre ved å sirkle rundt noen av de problemdelene som statsråden tok opp: Jeg er enig i, og jeg hører med til den brede menighet som tror og mener at kvantitativt omfattende, kvalitativt trimmet og velprofilert høyere utdanning, er en samfunnsmørende, næringslivfremmende, samfunnshøyende innsatsfaktor. Både fordi den fremskaffer spesialister og spesialinnsikt på de mange felt et komplisert samfunn trenger det, men også fordi et generelt høyt utdannelses- og innsiktsnivå bærer, støtter og akselererer så mangt i et moderne samfunn. I økende grad blir vel all høyere utdanning en trening i problemløsning, en tilnærming til problemsett, med tilegning av metoder for problemløsning. Å skaffe seg en høyere utdanning er å få én innfallsvinkel med tilhørende angrepsmetoder overfor et større eller mindre sett av samfunnets problemer. Satser vi da nok, mot mange nok og velutstyrte nok studieplasser? Har vi et riktig assortement i studieoppleggskurset? Har vi kapasitetsutviklet riktig med nok plasser på riktige steder? Har studieoppleggene riktig lengde og rett kvalitet? Har vi en riktig faglig og geografisk spredning i tilbudene, og hva skal dirigere kapasitet? Skal det være registrerte dagsbehov for kandidater, antatt fremtidsbehov for kandidater? De studiesøkendes preferanser? Hvilken eller hvilke filosofier skal være de underliggende og grunnleggende i utbyggingsarbeidet? Har vi ikke noen internasjonale forpliktelser på dette felt? Jeg har allerede svart at jeg i min fantasi og i mine observasjoner kunne funnet god plass for enda sterkere satsing innen sektoren for høyere utdanning slik den står i dag med sine mangler og fortrinn. Det er tross alt studenter i gang en rekke steder under suboptimale forhold.

Mangfold

Jeg vil imidlertid peke på noe jeg tror er riktige sider ved vår norske utvikling. Vi, myndighetene og oss andre aktører har utviklet og akseptert en bra variasjonsbredde i oppleggene. Vi har ikke uniformert maksimalt, mye mindre enn i mange andre land. Vi har tillatt ulikheter i oppleggene og i forsøkene. Jeg finner det positivt at det er flere og ulike modeller for samme sort kandidatproduksjon, f.eks. i medisin, i ingeniørutdanning, i økonomisk-administrativ gate, i lærerutdanning osv. Dette henger igjen sammen med at det er tillatt en betydelig grad av lokal selvrådighet, lokalt initiativ, lokale særpregingsmuligheter. Dette anser jeg for positivt, fordi det tar vare på entusiasme og innsatsvilje i systemet og det kan øke sjansene for utdannelsesmessige skivetreff. Vi har gjennom dette tillatt å utvikle et meget stort mangfold på tilbudssiden og den geografiske spredningen er god for et samfunn som er sterkt opptatt av geografisk rettferdighet og distriktseffekter.

Fremtidsrettet høyere utdanning?

Men gir vi da riktig høyere utdanning, god fremtidsrettet høyere utdanning? Antakelig både en del "ja" og atskillig "nei". Hva vil forresten være kriteriet på god fremtidsrettet utdanning? Formodentlig blant annet at den utdannede finner seg til rette etter endt førstegangsutdanning, får høvelig arbeid hvis dette er vedkommendes intensjon, og at vedkommende trives under studiet og etter studiet med sin ervervede innsikt. Og at det er rimelig lett å gripe fatt i etterutdannelsens rep for å hale seg ajourførende inn. Dessuten utdanner vi ikke bare for fremtidens arbeidsplasser og fremtidens arbeidsoppgaver, men for fremtidens liv og samfunn, som vi i betydelig grad kan påvirke gjennom vår høyere utdanning. Det vil påvirke å være med på å forme Norges fremtid, hvor mange og hva slags lærere, ingeniører, journalister, jurister, ledere og helsepersonell vi utdanner. Det vil spille en rolle hvor meget

spesialstoff og hvor meget generelt og allmennorienterende stoff de forskjellige profesjonsrepresentanter får med seg. Det vil spille en betydelig rolle hva slags holdninger og verdisyn de bringer med seg i sin yrkesaktive fremtid. Dessuten - igjen skal vi se på vårt utdanningssystemets fremtidstilpasning i rent nasjonal sammenheng, eller har vi mon ikke visse internasjonale forpliktelser?

Omstillingstregghet, usikkerhet

Modellerer og omstiller vi så i riktig og raskt nok tempo? Neppe. Men så er det da også en del forklarende vanskeligheter å bakse med. F.eks. treggheten i systemet som alle kjenner, dette at det tar fra minst tre og opp til ti år fra noe er omstillet eller modellert til man ser den kandidatmessige effekten av det. Og her spiller det også en stor rolle at den studieforbereidende skole bidrar til omstillingstregghet. Elevmassen er i betydelig grad studiemessig predisponert/destinert gjennom de skoleopplegg, de fagvalg de har skaffet seg. Det er eksempelvis vanskelig å stampe frem sivilingeniører fra elevgrupper med for spinkelt realfaglig grunnlag. Dernest så er det jo som alle vet vanskelig å forutsi fremtidens ideelle behov og fremtiden og dens behov endrer seg mens vi omstiller oss mot den. Både endrer arbeidslivet seg raskt og det gjør også i det mer stille en rekke kandidattyper, uten at studieoppleggene nødvendigvis revideres på revolusjonspreget vis. Bak samme tittelmessige merkelapp kan det dukke opp personer med endret innsikt og skolering, og markedet har sine vaner og fordommer, og kan bruke tid på å finne ut av slike endringer. Det er også, tror jeg, betydelige og kanskje også urealiserte *substitusjonsmuligheter* i arbeidsmarkedet for de ulike typer høyere utdannet personell. Vi har altså akseptert en meget stor grad av rett til studievalg for den enkelte og vi kan i dag ikke møte årsklassenes preferanser. Det er rent for få av en del ønskede studieplasser, men om vi så ommodellerte raskere, ville vi blant annet kunne komme inn i stor ustabilitet med store svingninger og tilbakesvingninger. F.eks. var biologistudiet for noen år siden stormpopulært på universitetsnivå, mens det i dag er vesentlig mindre populært.

Miljøproblemer

Jeg tror forøvrig at nettopp biologi og biologisk innsikt i vid forstand kan komme til å bli mangelvare i en ikke altfor fjern fremtid, ikke bare fordi bioteknologi er et varmt og aktuelt tema, men fordi vi vil trenge sikrere og utdypet biologisk innsikt i forbindelse med teknologiseringen. Vi må ha de økologiske/biologiske/medisinske begrensninger i mente med stikkord som det å kunne hanskkes med forurensning, sur nedbør, erosjon, avskogning, fiskestammeforvaltning osv. Jeg tror at biologi kommer inn som et nødvendig og supplerende redskapsfag for mange.

Internasjonale forpliktelser

Statsråden omtalte internasjonaliseringstendensen og opplegg for å bedre norske studenters mulighet for utdanning i andre land. Jeg vil trekke inn et annet aspekt: Høyere utdanning hos oss er stort sett til stede i ønsket totalomfang, i noen sektorer for lite, i andre for meget, men i verdenssammenheng er høyere utdanning en bitter mangelvare. Hvis vi skal stevne fornuftig mot fremtiden, bør vi ikke føle et ansvar også internasjonalt? F.eks. og bare som et eksempel, har vi nå funnet ut at vi utdanner for mange leger, og vi setter ned utdanningskapasiteten, men hva om noe av denne kapasiteten ble stilt til rådighet for andre fremfor bare å bli spart ned? Jeg har ikke noen tro på å la u-landsstudenter gå fulle seks-syv år i et norsk medisinsk studium. Men jeg vil peke på at det er stor mangel på videreutdanning, spesialutdanning, tilleggstudier til allerede grunnutdannet u-landshelsepersonell av ½ til 2 års varighet, og at dette måtte vi kunne by frem og derved betale noe av på den store gjelden vi har til det internasjonale utdanningssamfunn, vi som har latt tre tusen av våre ni tusen leger og i mange år over halvparten av våre siviløkonomer utdanne i utlandet.

Replikkrunde

Langslet - Blankenborg - Waaler

Lars Roar Langslet minnet om at i det øvrige Europa har universiteter og høyskoler vært til dels brutalt beskåret, og at en i Norge til sammenligning har en idyll. *Haakon Blankenborg* mente at det var liten vits i å diskutere prosentvis vekst rundt omkring på budsjettet. Han syntes at 7,5 prosentvekst på sektoren var rimelig og at en fikk se når vi får gått nøyere inn i budsjettet, om det er et korrekt tall.

Langslet sa om de *ekstraordinære tiltak* at det naturligvis er bedre å bruke den ordinære budsjettvei. Han mente likevel at når disse blir brukt, har det utløst så mye av optimisme og pågangsmot at det ekstraordinære er unnskyldt. *Blankenborg* mente derimot at dette ikke var den beste ressursutnyttingen, og at vi heretter må si klart og tydelig at det som skal til høyere utdanning må inn på de ordinære budsjettene. Behovet for satsing på høyere utdanning har ikke kommet så brått på at det er nødvendig med ekstraordinære tiltak. Han tok imidlertid selv på seg noe av skylden for det som var skjedd. *Blankenborg* mente at i framtiden bør slikt bare forekomme i helt spesielle tilfelle. *Langslet* mente at han kunne se framtiden lyst i møte hvis uenigheten mellom regjeringen og DNA kokte ned til uenighet om de finere nyanser i bruk av de ekstraordinære tiltak.

Bjarne Waaler påpekte at også i en del driftsmessig billigere fag opplever en at *drifts- og utstyrsmidler* ikke holder tritt verken med lærerkorpsets eller elevskarens størrelse. Hvis en da skal omstille eller drive rasjonelt, har en derfor et problem med mangel på f.eks. biblioteksdekning og EDB-terminaler. *Langslet* sa at dette fulgte strukturelt av en situasjon der lønnspostene er altdominerende og garantiene for de ansatte så å si er totale. På bakgrunn av dette opplyste han at regjeringen neste år har gitt en særbevilgning til opprustning av vitenskapelig utstyr.

Blankenborg stilte spørsmål til *Langslet* om bruk av stipendier ved vikarpermisjoner og bruk av høgskolestyrenes midler til voksenopplæringstiltak var et satsingsområde for regjeringen.

Etter hvilke kriterier skal man velge mellom de "harde" og på kort sikt økonomisk nyttige fag og de litt mer "myke", *langsiktige og kanskje mer identitetsskapende fag*? *Langslet* mente svaret ligger i at vi har et mangfoldig system med institusjoner som har en høy grad av autonomi. De signaler som utgår fra Storting og Regjering om prioritering av visse områder hvor vi har særlige behov å fylle, slår igjennom i studieønsker og i institusjonenes prioriteringsønsker. Men samtidig ser man at de tradisjonelle oppgaver blir ført videre, at studentenes interesser og ønsker registreres som en del av det grunnlaget hvor en foretar prioriteringsvalg. *Langslet* mente at det er bra at vi har et langt mer pluralistisk system hvor disse politiske signaler riktignok har gjennomslagskraft, men aldri blir noen slags diktatoriske impulser som utelukker andre.

Sesjon I: Omstilling til hva?

Fremtidens jobber

Knut Arild Larsen

Økt vekst gir muligheter

Det er de teknisk-naturvitenskapelige og de økonomisk-administrative fag som først og fremst må være *drivkraften* for å gjenreise veksten i norsk økonomi, selv om også andre fag kan spille en viktig rolle.

Men hvis det lykkes å skape økt produksjonsvekst, vil det bli økonomiske *muligheter* for flere jobber innen offentlig virksomhet, f.eks. i undervisnings-, helse- og sosialsektoren. Dermed vil etterspørselen etter lærere, leger, sosialarbeidere etc. øke. For å møte denne muligheten, må vi være forsiktige med å skjære ned opptakstall og utdanningskapasitet for slike utdanninger i dag. Særlig gjelder dette for de lengste utdanningene hvor det tar 5-10 år å tilpasse kandidatproduksjonen.

Elev- og studenttallene innen ulike fag bør tilpasses muligheten for et oppsving i veksten i offentlig virksomhet, men samtidig bør utdanningene gjøres mer *nyttige for arbeid i bedriftslivet* i tilfelle veksten i offentlig virksomhet uteblir. Hvis dette skjer, vil vi gå dårlige tider i møte for mange utdanningsgrupper.

Vridning mot bedriftslivet

På figur 1 viser vi et regneeksempel for de *utdanningsgruppene som særlig er innrettet mot jobber innen offentlig virksomhet*. Vi har avgrenset dette til personer med høyere utdanning utenom teknisk og økonomisk-administrativt personell, dvs. utenom sivilingeniører, ingeniører, sivil- og bedriftsøkonomer som vi skal se på senere.

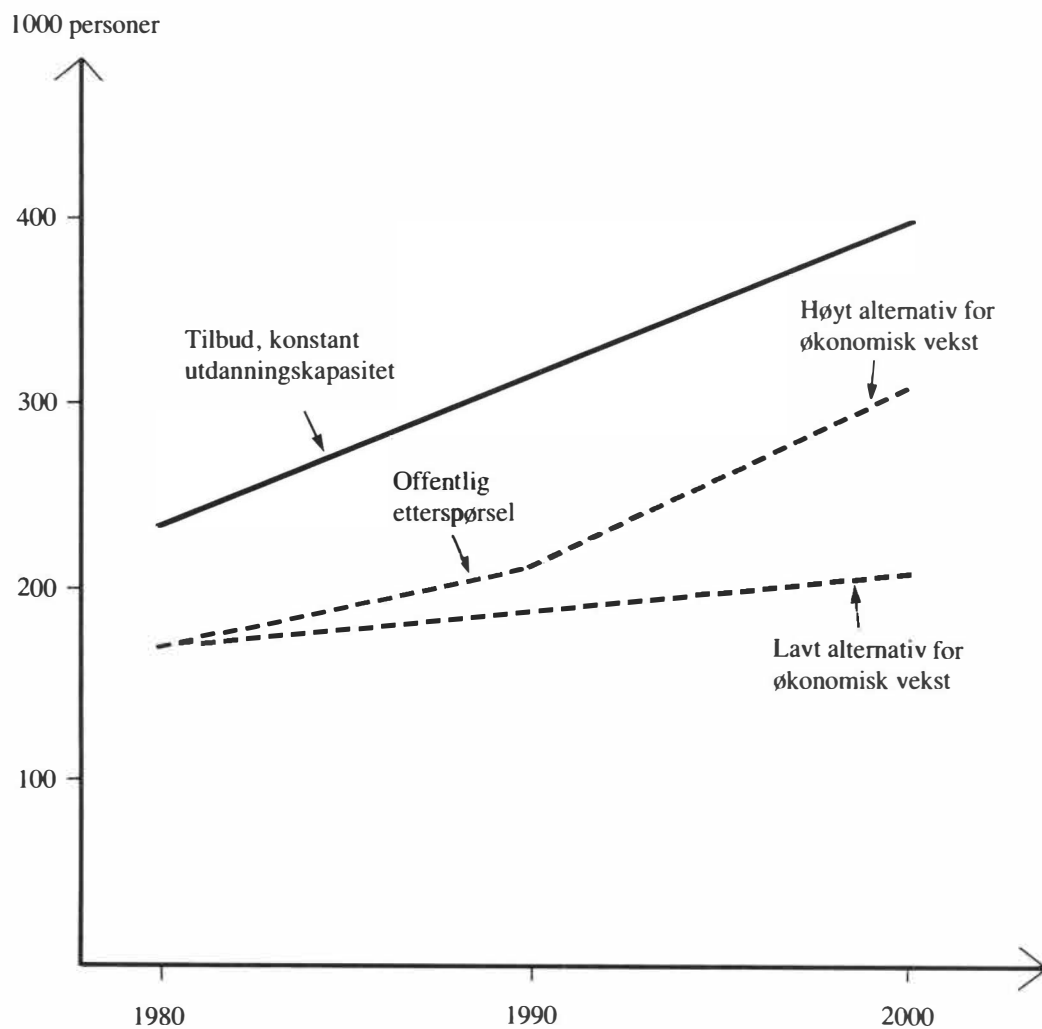
Den øverste kurven på figuren viser det samlede *tilbudet* av personell med slik høyere utdanning i Norge frem til år 2000.

Dette omfatter altså teologer, filologer, realister, lærere av ulike slag, bibliotekarer, samfunnsvitere, landbrukskandidater og krigsskolekandidater. Vi har også fått med arkitekter og jurister selv om disse i stor grad arbeider i den private sektor.

I beregningene er det forutsatt *uendret utdanningskapasitet* og uendret søking til de ulike studier.

De stiplede kurvene på figur 1 viser to alternativer for utviklingen i *etterspørselen* etter personell med disse offentlig rettede utdanningene *fra* virksomhet som i hovedsak er underlagt offentlig forvaltning. Vi har her med etterspørsel fra offentlig administrasjon og forsvar, undervisnings-, helse- og sosialsektoren, forskning, veterinærvirksomhet, religiøs virksomhet, kringkasting og bibliotek og museer.

Utdanninger for offentlig forvaltning

Figur 1 Tilbudet av høyere utdannet personell utenom sivilingeniører, ingeniører, siviløkonomer og bedriftsøkonomer.

Etterspørselen etter de samme gruppene personell fra sektorer som i hovedsak er underlagt offentlig forvaltning.

Disse etterspørselsberegningene tar utgangspunkt i anslag for samlet sysselsetting i de nevnte sektorene utarbeidet i *Finansdepartementet*. Ingen av alternativene er ment å være spesielt sannsynlige. Formålet har først og fremst vært å spile ut et realistisk mulighetsområde for utviklingen under forutsetning av at vi makter å gjenopprette full sysselsetting.

Det lave alternativet forutsetter svak vekst i norsk økonomi helt frem til år 2000. Alternativet gir en varig *demping av veksten* i offentlig sysselsetting.

Det høye alternativet forutsetter en sterkere produktivitetsvekst i økonomien som helhet enn i det lave alternativet, særlig i 1990-årene.

Alternativet innebærer at *innstrammingspolitikken i offentlig sektor blir begrenset til 1980-årene*. Veksten i velferdsstaten, dvs. innen undervisning, helsestell og sosialvesen, øker sterkt i 1990-årene.

Beregningene innebærer i *lavt* alternativ for den økonomiske utvikling at den offentlige delen av etterspørselen vil avta en stadig mindre del av det samlede tilbud av personell med offentlig rettede utdanninger hvis tilgangen på slikt personell ikke dempes. I 1980 sysselsatte disse sektorene vel 70 prosent av de gruppene vi her ser på. I år 2000 blir andelen om lag 55 prosent.

Politiske prioriteringer av de ulike tiltak kan både komme til å svekke og å styrke etterspørselen. Noe høyere etterspørsel kan det antakelig bli ved å øke kvalifikasjonsnivået i enkelte av sektorene. Likevel må vi regne med at personell med utdanninger rettet inn mot offentlig forvaltning i økende grad må *sysselsettes i bedriftene*, utenom offentlig forvaltning.

Dette gjelder i *lavt* alternativ. I *høyt* alternativ for den økonomiske vekst får vi en lignende konklusjon for 1980-årene. Men utover i 1990-årene må en økende andel av tilgangen gå til offentlig forvaltning m.m. Omstillingen mot bedriftslivet blir i det høye alternativet stort sett avgrenset til 1980-årene.

Utviklingen for enkelte grupper

Disse tendensene går igjen i beregningene for de fleste utdanningsgruppene.

I det lave alternativet må f.eks. en økende andel av *filologene* finne seg arbeid utenfor utdanningssektoren. Dette gjelder selv om vi på tilgangssiden har tatt hensyn til den sterke nedgang i søkningen til hovedfagsstudier i den senere tid. Men i det høye alternativet blir denne søkingen for lav. Det oppstår da faktisk et filologunderskudd i 1990-årene hvis søkingen til hovedfag forblir som i dag. Men denne tendensen kan antakelig snu raskt hvis det kommer oppmuntrende signaler fra arbeidsmarkedet.

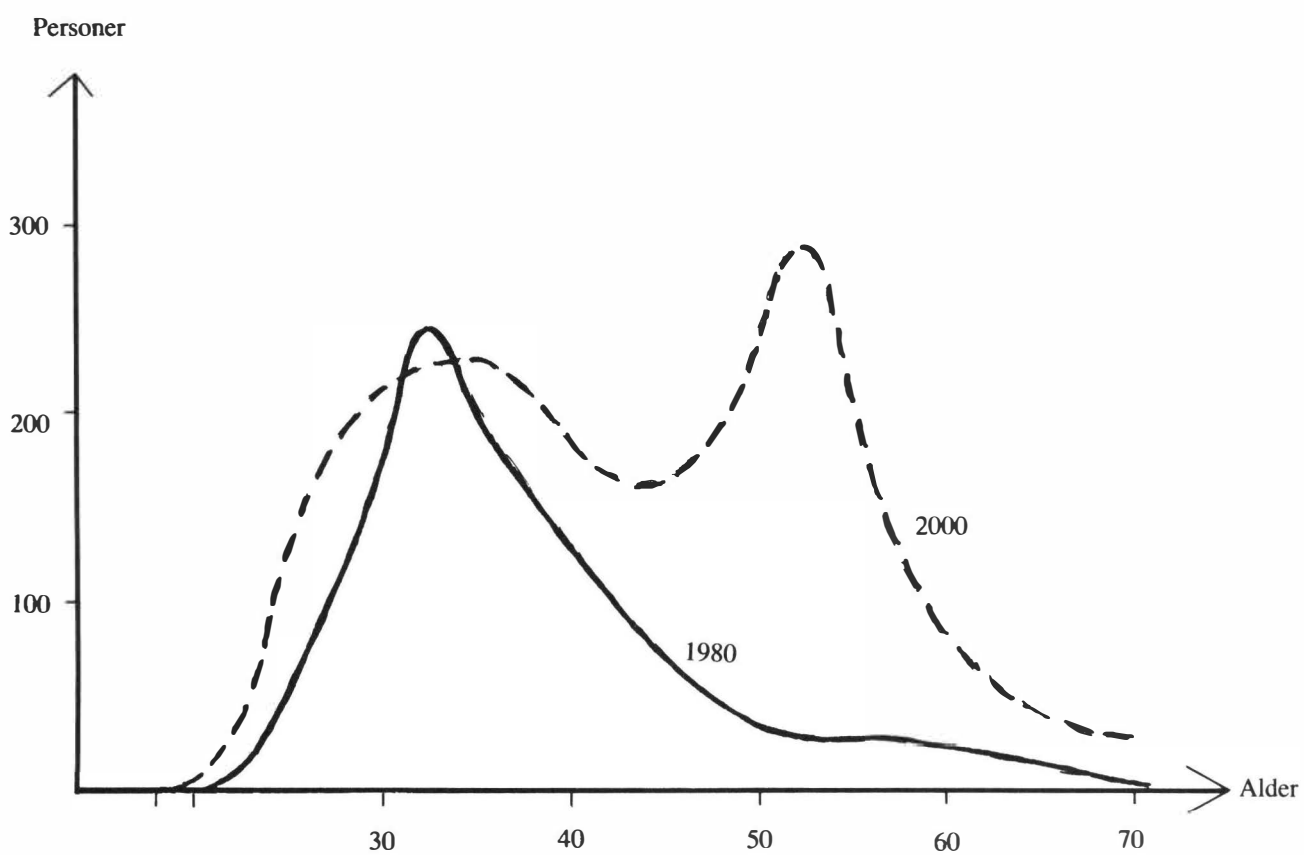
Opptaket til *allmennlærerutdanning* er redusert de seneste årene. Vi har i våre beregninger antatt at opptaket vil forbli på nivået i 1984. Likevel får vi at andelen av lærerne som må finne arbeid *utenfor* undervisningssektoren må øke noe i 1980-årene i *lavt* alternativ. Men i 1990-årene kan det igjen bli gradvis noe lettere å avta tilgangen.

Vi finner den samme utvikling i *høyt* alternativ. Også her synker andelen som får plass i skolen frem til 1990. Men deretter øker etterspørselen fra undervisningssektoren så sterkt at denne sektoren alene kan avta mer enn det samlede tilbud av lærere i år 2000, gitt dagens utdanningskapasitet.

Gode lærere i grunnskolen og i den videregående skole er av avgjørende betydning for kvaliteten i høyere utdanning. Vi trenger derfor en *høy kvalitet på rekrutteringen* til lærerutdanningen. Det er hevdet at det i dag er overskudd på lærere og mangel på teknisk personell. Men i et langsiktig perspektiv er kanskje *det* bedre enn et overskudd på teknisk personell og mangel på kvalifisert undervisningspersonell.

Med en regelmessig justering av opptakskapasiteten slik det tildels allerede skjer, er det ingen grunn til å spesielt *skremme* ungdommer bort fra lærerutdanning. Det er

Sosionomer

Figur 2 Aldersfordelingen for sosionomer i 1980 og år 2000.

usikkerhet knyttet til det fremtidige arbeidsmarked også for de fleste andre utdanninger.

For *førskolelærere* er det beregnet et betydelig overskudd både i lavt og høyt alternativ dersom ikke utdanningskapasiteten reduseres.

Men for denne gruppen vil politiske prioriteringer bli helt avgjørende. Kanskje er vårt høye alternativ for lavt. Dette er dessuten en ung *utdanningsgruppe* og vi kan komme til å oppleve en økende tendens til å videreutdanne seg ut av barnehagen eller til frivillig å gå over i andre yrker etterhvert som gruppen blir eldre og "utbrent" i forhold til arbeidsoppgavene. Dette vil skape åpning for flere nye.

Lignende forhold er nærmere undersøkt for *sosionomer og barnevernspedagoger*. Uendret utdanningskapasitet krever både i lavt og høyt alternativ at denne gruppen øker sin andel av sysselsettingen i undervisnings-, helse- eller sosialsektoren og/eller i andre sektorer. Det er imidlertid mulig at det skjer en frivillig avgang fra yrket pga. stress og slitasjeproblemer. Figur 2 viser aldersfordelingen for sosionomer i 1980 og et anslag for hvorledes den vil være i år 2000. Vi ser at antallet i de høyere aldersklasser øker betydelig. Spørsmålet er hvor mange av disse som forlater yrket. Dette avhenger bl.a. av i hvilken grad det satses på etterutdanning og annen stimulering for å forbli i yrket. Undersøkelser tyder på at vi står foran en betydelig avgang, hvilket øker behovet for nye.

En økende andel av *legene* må i det lave alternativet finne arbeid på nye felter dersom utdanningskapasiteten forblir uendret. Dette vil antakelig kunne medføre arbeidsmarkedsproblemer for enkelte nyutdannede leger.

Det høye alternativet innebærer også økende rikelighet på leger i 1980-årene. Andelen som "får plass" i helsesektoren synker fra 86 prosent av legebestanden i 1980 til 80 prosent i 1990. Men i 1990-årene kan vi igjen få økende knapphet på leger.

Sosialøkonomene kan komme på vikende front i den offentlige administrasjon, særlig i høyt alternativ. Dette skyldes ikke sviktende tillit til profesjonen, men manglende tilgang på nye kandidater. Tilgangen er nær halvert sammenlignet med 1970-årene. Hvis kandidattallene ikke øker, vil juristene få en historisk sjanse til å gjenerobre tapte skanser i den offentlige administrasjon i konkurranse med sosiologer og statsvitere.

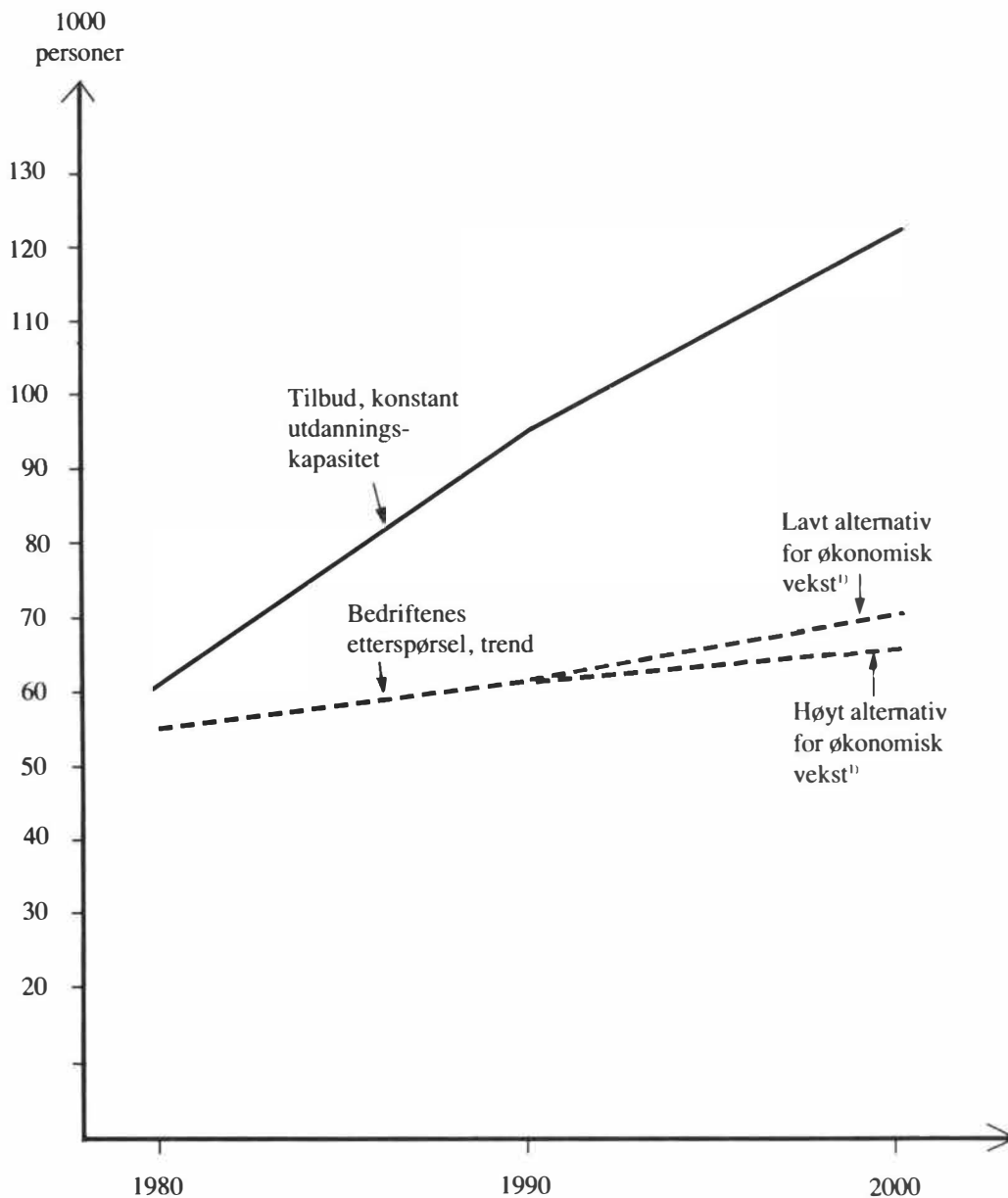
Selv om sosialøkonomene gir plass for *jurister*, vil imidlertid en økende andel av juristene måtte finne arbeid utenfor den offentlige administrasjon, særlig i lavt alternativ. Det er da tatt hensyn til et oppsving i tallet på nye juriststudenter de siste årene. Det er høyst usikkert om det er jobbmuligheter for alle disse.

Tilpasning til usikker fremtid

For at høyere utdanning i størst mulig grad skal fungere som en kritisk og skapende kraft i samfunnsutviklingen, må kandidatene få *jobber* hvor de kan utnytte sin utdanning. Utdanningssystemet må kontinuerlig arbeide med å tilpasse seg arbeidsmarkedet slik at det utdannes et passende antall kandidater i forhold til den fremtidige etterspørsel.

Men hva gjør vi når den fremtidige etterspørsel er så usikker som skissert ovenfor? Svaret er at vi bevisst må *forberede oss på mange muligheter*. Strategien bør være å satse i retning av det høye alternativet for å unngå at den fremtidige tilgangen på personell blir en hindring for standardøkning i undervisnings-, helse- og sosialsektoren m.m. Risikoen for overproduksjon er imidlertid klart til stede, slik at en bør ikke satse fullt ut i denne retning. Samtidig bør utdanningene gjøres mer anvendbare for et bredere spekter av jobber.

Teknisk og økonomisk-administrativt personell

Figur 3 Tilbudet av sivilingeniører, ingeniører, siviløkonomer og bedriftsøkonomer.

Etterspørselen etter de samme gruppene personell fra sektorer som i hovedsak består av private og offentlige foretak.

¹⁾ Høyt alternativ har sterkere vekst i offentlig virksomhet og mindre sysselsetting i bedriftene enn i lavt alternativ. Derfor har høyt alternativ minst etterspørsel etter teknisk og økonomisk-administrativt personell.

Bedriftsorienterte utdanninger

La oss så gå over til de utdanninger som særlig skal være drivkraften i gjenreisningen av vekstevnen i norsk økonomi: de tekniske og økonomisk-administrative utdanninger. På figur 3 viser den øverste kurven det samlede *tilbud* av sivilingeniører, ingeniører, sivil- og bedriftsøkonomer frem til år 2000. Utdanningskapasiteten i Norge er om lag som i 1983 i dette eksemplet. Siviløkonomutdanning ved Nordland DH er ikke med. Tilgangen fra utlandet antas uendret. Tilgangen på sivilingeniører fra utlandet er forutsatt å synke i 1990-årene. Dette illustrerer den mulighet at det gradvis vil bli mindre knapphet på sivilingeniører utover i 1980-årene og derfor mindre attraktivt å velge denne utdanningen.

De to stiplede kurvene, som faktisk nesten er identiske frem til 1990, viser den samlede *etterspørselen* etter sivilingeniører, ingeniører, sivil- og bedriftsøkonomer i lavt og høyt alternativ *fra* offentlige og private bedrifter. Sektorer dominert av offentlig forvaltning er altså ikke med. 80 prosent av disse personellgruppene var i 1980 sysselsatt i bedriftene.

Igen er etterspørselsanslagene basert på anslag for den samlede sysselsetting i de ulike næringer utarbeidet i *Finansdepartementet*. Vi har fordelt sysselsettingen på ulike typer personell ved å trendfremskrive endringene i utdanningsstrukturen fra 1970 til 1980 videre frem til år 2000.

Vi ser at etterspørselen vokser overraskende svakt. Bakgrunnen for dette er bl.a. at overgangen til tjenesteytende næringer innen bedriftssektoren ikke virker spesielt stimulerende på etterspørselen etter de typer personell vi her ser på. Det er en myte at overgangen til det post-industrielle samfunn nærmest skaper et ubegrenset behov for høyere utdannede. Vi får antakelig heller en sterk vekst i sektorer som varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet, personlig tjenesteyting og transport, som ikke har noe spesielt stort innslag av personell med høyere utdanning. Man snakker om de raskt ekspanderende næringer som er sterkt kunnskapskrevende, men en av de raskest voksende bransjer i den vestlige verden i dag er antakelig gatekjøkkenbransjen.

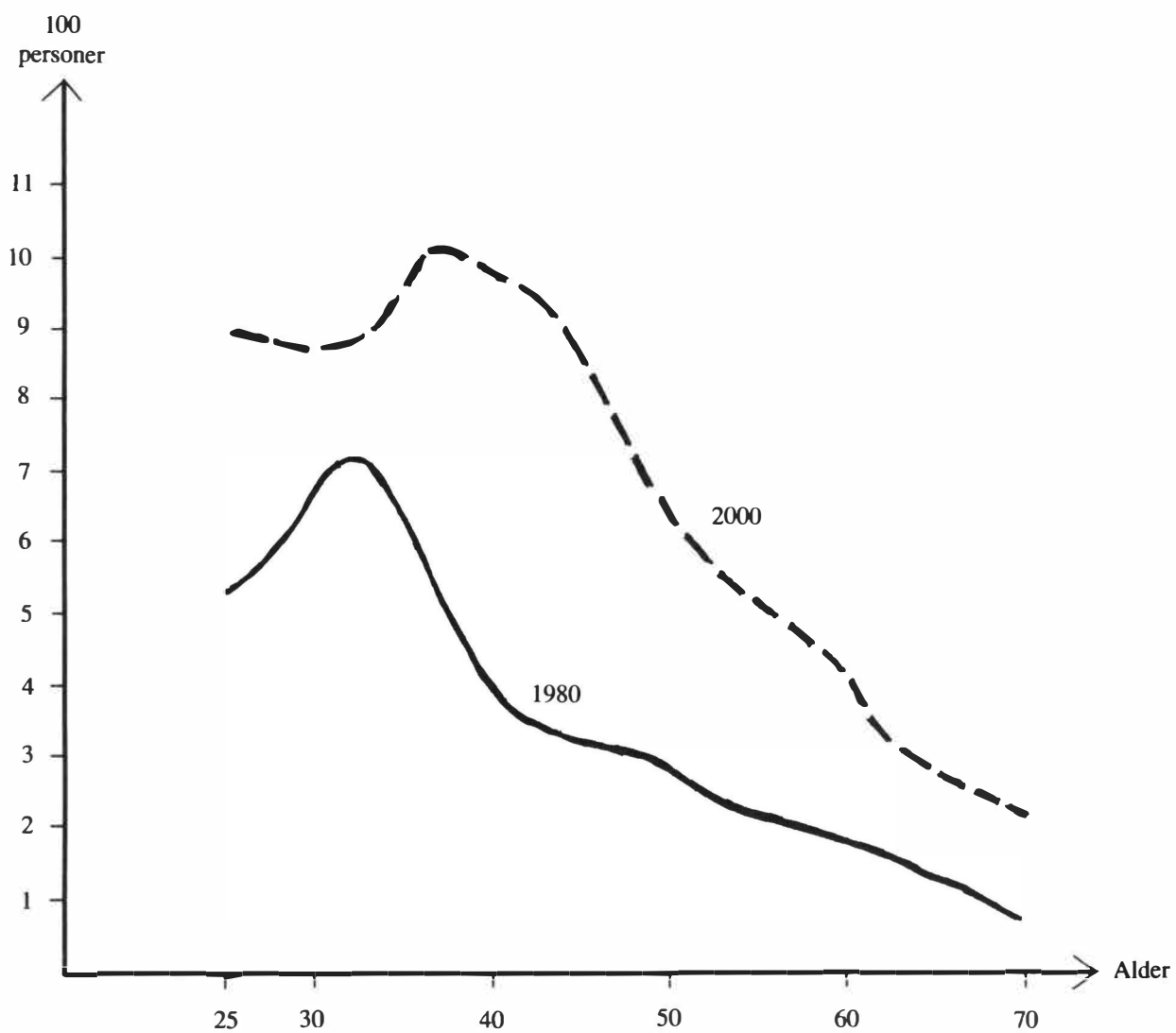
Det hevdes gjerne at *informasjonssektoren*, dvs. den virksomhet som har til hensikt å produsere, lagre og formidle informasjon, vil øke sterkt. I våre beregninger er imidlertid andelen av utførte timeverk i informasjonssektoren om lag konstant fram til år 2000 innenfor bedriftsdelen av vår økonomi.

Det som skjer i våre beregninger er en effektivisering i *informasjonsformidling* innen grafisk, post, tele, finansieringsvirksomhet m.m. Samtidig skjer det en ekspansjon i *informasjonsproduksjon*, særlig innen sektoren forretningsmessig tjenesteyting, som var den raskest voksende sektor i Norge i 1970-årene etter oljen. Nettoeffekten på etterspørselen etter høyere utdannet personell er klart positiv, men ikke så veldig sterk innenfor bedriftssektoren. Det er særlig innen den offentlige forvaltning at sysselsettingen i informasjonsproduksjonen vil øke sterkt.

I bedriftssektoren er det vel heller omstillingene i industrien som vil kreve en tilgang på høyere utdannet personell, selv om vi i et langsiktig perspektiv må regne med at *antall arbeidsplasser i industrien går tilbake*. Valutakursen og det innenlandske kostnadsnivå vil nok sørge for at vi iallfall ikke får solgt mer industriprodukter enn det som trenges for å sikre en rimelig balanse i vår utenriksøkonomi. Og da vil produktivitetsøkningen presse ned antall arbeidsplasser.

For å gi plass for personer med nye kunnskaper og ideer innenfor en stadig mindre totalsysselsetting vil det imidlertid måtte skje en betydelig *avskalling* av personer med foreldet eller galt innrettet kompetanse fra norsk industri. Dette vil i praksis skje ved innskrenkninger og ved nedleggelse av bedrifter eller deler av bedrifter. Samtidig dannes nye bedrifter på nye og ekspansive felter. Dette er også gjerne spesielt kunnskapskrevende felter.

Sivilingeniører

Figur 4 Aldersfordelingen for sivilingeniører i 1980 og år 2000.

Produktivitetsvekst og omstillinger er antakelig en forutsetning for *trygge arbeidsplasser* i industrien. Dette betyr imidlertid ikke at arbeidsplassene til alle dem som i dag er i industrien blir trygge. Produktivitetsvekst og omstillinger forutsetter tvert imot en betydelig utskifting av personell.

I høyt alternativ for utviklingen i norsk økonomi viser det seg f.eks. at hvis andelen av de ansatte i industrien som er i aldersgruppen 16-24 år skal være den samme i 1990 og år 2000 som i 1980, må netto 80 000 ansatte som var i industrien i 1980 ut av næringen innen 1990. Av de som er i industrien i 1990 må 100 000 ut av næringen innen år 2000. Det er her ikke regnet med avgang som følge av død og pensjonering, som altså kommer i tillegg.

Dette reiser store *utfordringer* for voksenopplæringen og arbeidsmarkedspolitikken: omskolering til ikke-industrielle yrker og nedbryting av barriere rundt arbeidsmarkedene utenfor industrien.

Jo raskere denne omstillingsprosessen kan gå, desto større muligheter for *nyskaping i norsk industri* og desto større behov for nyutdannet personell fra universiteter og høyskoler.

Beregningene på figur 3 viser store muligheter for å *øke kvalifikasjonsnivået i bedriftene*. Det vil bli mulig å øke tettheten av sivilingeniører, ingeniører og sivil- og bedriftsøkonomer i bedriftene langt raskere enn i 1970-årene.

Spørsmålet er om tilgangen er større enn *bedriftene kan svelge*. Den innebærer imidlertid bare at andelen av de sysselsatte i bedriftssektoren med høyere teknisk og økonomisk-administrativ utdanning øker fra 3,7 prosent i 1980 til noe mellom 5 og 8 prosent i år 2000.

I det høye alternativet kan dette gå bra, men i det lavere alternativet kan det bli en *kollisjon* mellom teknisk og økonomisk personell som orienterer seg mot offentlig sektor og tradisjonelt offentlig rettede utdanningsgrupper som søker til bedriftene. Begge typer personell søker til hverandres hjemmemarked, som allerede er mettet.

Den økte konkurranse vi da vil få om jobbene, må ikke i særlig grad føre til at utdanningene gjøres *likere* og mer preget av allmenne emner. Dette kan gå på bekostning av spesialisering og teoretisk fordypning som er helt nødvendig for å oppnå et høyt faglig nivå innen høyere utdanning.

Orienteringen mot nye typer jobber må først og fremst ha som mål å finne *nisjer* hvor en kan utnytte utdanningenes komparative fortrinn. Det er utvikling av de faglige spesialiteter som først og fremst kan fremme den økonomiske vekst og bringe oss nærmere det høye alternativet.

Nyutdannet teknisk personell har som en viktig oppgave å tilføre næringslivet fersk kunnskap. For sivilingeniører er det ofte slik at de arbeider direkte i teknisk arbeid bare de 10-15 første årene etter eksamen, og deretter går mer over i administrative funksjoner. En betydelig tilgang på *nye* kandidater kan derfor være et virkemiddel for å fremme teknologisk utvikling.

På den annen side ser vi av figur 4, som viser *aldersfordelingen* for sivilingeniører i 1980 og et anslag for år 2000, at antallet sivilingeniører over 40 år øker sterkt fremover. Det er neppe mulig at alle disse går over i ledende administrative stillinger. Flere må fungere lengre i mer faglige stillinger, og dette vil isolert sett svekke behovet for nyutdannede. Men dette stiller store krav til etterutdanning av teknisk personell.

Dette er antakelig problemstillinger som gjelder for en rekke av de utdanningsgruppene jeg har berørt. Behovet for *vedlikehold og fornyelse* av kompetanse vil bare øke ettersom utdanningsbestandene blir eldre. Men jo mer vi satser på dette, desto mindre behov for nyutdannede.

EDB-teknologien

Begge de to beregningsalternativene innebærer fortsatt *rask teknologisk utvikling*. Beholdningen av maskiner og utstyr vil vokse sterkt, samtidig som enhetene vil bli skiftet ut flere ganger frem til år 2000. Hver gang en enhet skiftes ut, må vi investere i det beste som finnes på verdensmarkedet hvis vi vil henge med i det internasjonale produktivitetsskappløpet. Og *det* er nødvendig for å opprettholde vår levestandard. Dette krever en tilgang på personell som kontinuerlig kan tilpasse ny teknologi til norske forhold.

I dette arbeidet står teknisk personell i en nøkkelstilling. Men særlig for *edb-teknologien* er det sentralt at også andre faggrupper engasjerer seg sterkt. Vi må venne oss av med å tenke at vi først og fremst trenger en rekke spesialister på edb. Vi trenger det óg, men nå er utfordringen å ta i bruk edb-teknologien i *alle fag*, av fagfolkene selv. Det er de som ser bruksmulighetene.

Det trengs derfor et investeringsskippertak innen høyere utdanning. Alle lærere innen alle fag bør etterhvert ha sin egen personlige datamaskin med mulighet for tilkobling til lokale og nasjonale nett. Studentene burde også ha slike datamaskiner etterhvert. Effektiv bruk av datamaskiner krever nye *arbeidsvaner* som bør innarbeides gjennom studiet. I USA er det nå ved flere universiteter slik at alle nye studenter får eller må kjøpe en datamaskin. Kanskje burde det være en oppgave for Statens lånekasse å yte egne datamaskinlån og eventuelt organisere gunstige innkjøpsordninger.

Fremtidens jobber for høyere utdannede vil bli preget av edb-teknologien. Men dette skjer ikke av seg selv. Det trengs nytenkning og konkrete initiativ.

PANELINNLEGG - OMSTILLING TIL HVA?

Ekornes og Stabbur-Nilsen og disse gutta. . .

Arne Jon Isachsen

Kan vi egentlig være så sikre på at det er en direkte sammenheng mellom å satse på spesialisert utdanning og økonomisk utvikling? Professor Arne Jon Isachsen ved Bedriftsøkonomisk institutt slo et slag for iverksetteren og påpekte at utdanning kunne være et tveegget sverd. Kravet til den høyere utdanning måtte bli holdningsendringer og sosial omstillingsevne. Han etterlyste også prislefaktoren i Knut Arild Larsens tilbuds- og etterspørselsanalyse. På spørsmål fra panelleder om å gi ett godt råd til planleggingsarbeidet med høyere utdanning svarte Isachsen: Lær dere å bruke den personlige computeren.

Iverksetteren trengs også

Isachsen etterlyste Schumpeters entreprenør, iverksetteren: I tillegg til noen som er veldig smarte i hodene sine, så trenger vi noen som kan få tingene til å gå, sa han. Vi trenger noen som kan jobbe tolv til femten timer i døgnet, og som brenner for en idé. Vi trenger Ekornes og Stabbur-Nilsen og disse gutta for å få ting til å skje. Men vi trenger noen andre typer enn dem som sitter her i salen. Og det betyr at kanskje ikke

utdanningssystemet slik vi har i dag fullt ut er i stand til å løse problemene. En annen ting som det kan bety - og det tror jeg er i ferd med å skje i de siste par tre-fire-fem årene her i landet - er at vi er mer villige til å la disse entreprenørene få en belønning, både i form av økonomisk og sosial belønning. Det var helt uhørt da jeg var student, i -68, da var iverksetteren ikke på tapetet i det hele tatt. Nå er han i ferd med å komme opp på tapetet og i ferd med å tre ut av tapetet og inn i rommet, og være en spiller på banen som vi ser vi er tjent med. Vi trenger med andre ikke bare spesialisert utdanning for å få igang økonomisk vekst, vi trenger noe mer.

Utdanning - et tveegget sverd

Det andre poenget som jeg stusser litt ved er: Hva er resultatet av utdanning? Vi blir flinkere til å velge, bedre konsumenter, og får mere peiling på ting. På den annen side er også utdanning slik at man får "vested interests", man blir spesielt interessert i sitt fag, og i å forlenge egen karriere inn i neste generasjon. Dessuten blir vi også litt uvillige til å gjøre noe annet enn det vi er opplært til. Når vi snakker om omstillingsevne i økonomien, tror jeg altså utdanning er et litt tveegget sverd. Hvis det er slik at samfunnet i en periode utdanner folk med en del kvalifikasjoner som samfunnet ikke har så mye bruk for, da har vi gitt oss selv et problem. For det første har vi betalt mye penger for å få fram en kvalifisert arbeidskraft, for det andre har vi ikke bruk for den, og for det tredje er denne arbeidskraften ikke brukbar til noe annet, fordi den har "vested interest" i det den nå engang kan.

Holdningsendringer

Holdningsendringer og sosial omstillingsevne tror jeg er nødvendig hvis vi skal ta sjansen på å satse på høyt spesialisert utdannet arbeidskraft. At vi også får til noe i retning av at sosialøkonomer kan gjøre noe annet enn sosialøkonomi, og at alle andre også kan gjøre noe annet enn de er opplært til. Hvis de har fått en akademisk trening og evne til å tenke systematisk, så bør det være muligheter for det.

Tilbud og etterspørsel avhengig av pris

Det siste poenget mitt er at tilbud og etterspørsel ofte er avhengig av pris. Jeg synes prisvariabelen glimret med sitt fravær i diagrammene til Larsen. Han var inne på tanken om at det er knapphet på sosialøkonomer og for mange jurister og at sosialøkonomene kan miste sitt fotfeste i offentlig administrasjon. Hvis det er slik, så er det ikke så utenkelig at prisen på sosialøkonomer stiger, og at prisen på jurister synker. Det vil i sin tid medføre at det blir mer attraktivt å studere sosialøkonomi enn jus. Da kan det tenkes at noen av de som hadde tenkt å studere jus i 1987 begynner å studere sosialøkonomi. Da vil altså prisen på de tjenestene gjenspeile seg i utdanningen i neste omgang. Det er det vi har sett når det gjelder tannleger: I dag er det ikke vanskelig å bli tannlege så vidt jeg har forstått. Det henger sammen med at fluor er oppfunnet, og at tannlegene har vært så hederlige i motsetning til skattejuristene tror jeg. De har sagt at nå må vi løse problemene, så vi ber folk spise fluor, og så har de sagt over den greinen de sjøl sitter på.

Uklare, svake signaler - lokale løsningsforsøk

Eva Birkeland

Signalene fra arbeidsmarkedet til universitetenes og høgskolenes planleggingsprosesser er i dag for dårlige. Kan vi konkret gjøre noe for å forbedre dette forholdet? Ekspedisjonssjef Eva Birkeland i Kommunal- og arbeidsdepartementet påpekte at riktig nok er signalene vanskelige å samle, systematisere og formidle, og antakelig for kortsiktige i forhold til utdanningssystemets behov. Likevel finnes innsikt som bør formidles bedre. Vi bør og har forsøkt å begynne å satse her: én måte er å få arbeidsmarkedsetaten til å ha bedre kontakt med lokale utdanningsinstitusjoner på høyere nivå. Det er et gjensidig behov for utveksling av kunnskap og erfaring. Eksempel: Mandalsprosjektet.

På spørsmål fra panelleder om å gi ett godt råd til planleggingsarbeidet med høyere utdanning svarte Birkeland: De behov som befolkningen har og kommer til å få, følger i veldig stor utstrekning av en rekke kjennetegn ved befolkningen som vi kan si noe om. Rådet er: - Se på befolkningsutviklingen og bli vis!

Svake, uklare, kortsiktige signaler fra arbeidslivet

Jeg vil begynne svaret med et spørsmål: Er det, eller hva/hvilke signaler er det som skal kunne gis fra arbeidsmarkedet til det høyere utdanningssystem? Hva er det arbeidsmarkedet vet som det skulle være av verdi å få formidlet over til utdanningssystemet? Nå finnes det en hel del planer, både i privat og offentlig sektor, som nok implisitt innebærer noe om arbeidskraftsbehovet fremover. Men de er svake, de er vage, vanskelige å samle, vanskelige å systematisere, og vanskelige å formidle. Og de er fremfor alt antakelig for kortsiktige i forhold til det behovet som høyere utdanningsvesen har. Det er også slik at næringslivsutviklingen, og følgelig etterspørselen etter arbeidskraft også er så usikker, at det er vel kanskje begynt å bryte seg en følelse i arbeidsmarkedsetaten og hos myndighetene at det kanskje ikke er bryet verd å satse sterkt på å få frem detaljerte prognoser for behovet for arbeidskraft fremover.

Innsikt uten klare signaler om satsing

Analyser av den art som NAVF's utredningsinstitutt gjør og som Knut Arild Larsen har gitt oss i dag, er ikke hva jeg mener med behovsprognoser i denne forstand. Denne type analyser gir meget stor innsikt, synes jeg. Men det gir ikke noe særlig svar i retning av hva skal man satse på å bygge ut av utdanning videre. Idag har vi fått se, og det er også konklusjonen på det meste av hva jeg har forsøkt å sette meg inn i av dette, et spenn i mulighetsområde som varierer fra relativt stor rikelighet, til relativt betydelig mangel på enkelte typer arbeidskraft eller på ganske mange typer arbeidskraft. Det er derfor ikke mulig, selv ut fra bestemte forutsetninger om den økonomiske utviklingen, å trekke noen klare konklusjoner om behovet for ulike typer arbeidskraft.

Etterspørsel tradisjonelt betinget

Etterspørselen er tildels tradisjonelt betinget, og bygger mye bl.a. på hvilken utdanning de folka som har sittet i en jobb før, har hatt. Dette kan antakelig forklare hvorfor det er forholdsvis stor ulikhet i de forskjellige lands fordeling på arbeidskraft med ulike typer utdanning. Fra et økonomisk synspunkt er det jo mulig at vi kunne klare oss med og burde satse på en helt annen blanding av utdanning enn den vi har.

Innsikt må formidles bedre

Likevel er det klart at næringslivet, både offentlig og privat, sitter med innsikt som man bør forsøke å få formidlet bedre. Men man må ikke vente seg noe veldig presist materiale som man nesten kan sette inn i sine planleggingssystemer og så få ut nye svar. Men vi må forsøke, arbeidsmarkedsetaten mottar jo stadig impulser om hvilke krav og kvalifikasjoner etterspørerne eller arbeidsgiverne etterspør.

Lokal satsing på opplæring og opplæringsprosjekter

Vi bør og har forsøkt å begynne å satse for å få systematisert og samlet denne, ofte "case-type" innsikten. Vi tror at en måte å gå frem på er å satse litt lokalt, og vi forsøker nå å få arbeidsmarkedsetaten òg til å ha bedre kontakt med lokale utdanningsinstitusjoner på høyere nivå, så vel som på lavere, selvsagt. Og vi har satt i gang noen opplæringsprosjekter i liten målestokk, som det nå utarbeides retningslinjer for, og siktemålene med disse prosjektene skal være å vise hvordan en ved hjelp av utdanningsinstitusjonenes innsats, og nå siterer jeg fra regelverket: "... kan legge til rette betingelser for at læring kan skje på den enkelte arbeidsplass, vise hvordan en mest mulig effektivt kan overføre utdanningsinstitusjoners kunnskap og erfaring til arbeidslivets omstillings- og utviklingsbehov". Det siktes her bl.a. her til produktutvikling, endring i produksjonsopplegg og arbeidsorganisering osv.

Kontakt begge veier

Dette betyr at en mener at det er ikke bare utdanningssystemet som har behov for kontakt med arbeidsmarkedet eller næringslivet, men også andre veien, hvis vi skal få denne tilpasningen mellom tilbud og etterspørsel til å gå litt mer smertefritt. For det annet skal man vise hvordan man mest mulig effektivt kan overføre arbeidslivets erfaringer og behov til utdanningsinstitusjonene, både når det gjelder revidering av opplæringsplaner, justering av utstyr, oppjustering av kompetanse. Man skal også kunne gå inn på organisasjonsmessige løsninger og hvordan vi skal kunne gjøre bruk av arbeidslivets ressurser inn i utdanningssystemets ordinære opplæringstiltak. Ett eksempel er *Mandalsprosjektet* som har vært en del fremme i TV og radio. Der deltar både næringsliv, kommunen og utdanningsinstitusjoner med sikte på å introdusere moderne teknologi innenfor opplæringssystemet og arbeidslivet.

På hver vår fjelltopp

Lars Harlem

Er ikke egentlig personer utdannet ved universiteter og høyskoler stort sett lite anvendbare i det private næringsliv? Foretrekker dere ikke egentlig å forme dem og utdanne dem sjøl etter at de har fått en rimelig god grunnutdanning? Personaldirektør Lars Harlem ved Standard Telefon- og Kabelfabrik A/S syntes at forholdet mellom de akademiske institusjoner og næringslivet var som å sitte på hver sin fjelltopp og rope til hverandre. Den akademiske arbeidskraften må omstilles først og fremst kulturelt. Faglig trenges en omstilling fra produkt- til markedsorientering. På spørsmål fra panelleder om å gi ett godt råd for

planleggingen av høyere utdanning, svarte Harlem: Jeg opplever i h e l e utdanningssektoren, også innen teknikk/økonomi, lite behovsvurdering ut mot det private næringsliv. Derfor:

- Konsentrer dere om å definere deres ”mission”**
- Skaff et produkt ”markedet” har behov for**
- Konsentrer dere om ”utenrikspolitikk”**

På hver vår fjelltopp

Slik vi fra næringslivssiden opplever forholdet mellom størsteparten av våre utdanningsinstitusjoner, i særdeleshet de akademiske institusjoner, og næringslivet, fortøner det seg som å sitte på hver vår fjelltopp og rope til hverandre. Jeg har det problemet at blant de 250 her er jeg er vel den eneste som kommer fra det tradisjonelle næringsliv. Vi skal snakke om omstilling, som antakelig næringslivet har den største erfaring med. Det er egentlig litt tankevekkende, og det betyr at jeg sitter på en fjelltopp nå, og skal rope til dere. Jeg må da rope høyt, og antakeligvis litt spissere og mer provoserende enn jeg normalt ville ha gjort.

Kulturell omstilling trengs

Jø, vi må omstille og vi må tilpasse den arbeidskraft vi får fra høyere utdanningsinstitusjoner, men ikke først og fremst faglig. Det vi opplever som det største problemet, er at vi må omstille disse menneskene kulturelt. Vi må omstille dem til å oppfatte at de går inn i et arbeidssystem og et virksomhetssystem som ikke er slik som de har lært igjennom utdanningssystemet. Og det er kanskje den tøffeste og vanskeligste utfordring vi står overfor i næringslivet. Det er å lære disse menneskene at næringslivet, det er ikke det samme som det næringslivet som ble utskjelt gjennom 70-årene, som man egentlig ikke ville ha så mye med å gjøre.

Ikke snev av begeistring

Faglig - det er neste dimensjon, og den er egentlig på mange måter enklere enn den kulturelle omstilling. Hvis jeg går tilbake til foredraget til Larsen, og til hele bakgrunnen for konferansen, til en del av spørsmålsstillingene, så må jeg si at jeg finner veldig mange bekreftelser på at her er det en dyp kulturkløft. Jeg sitter med en følelse av at man tar utgangspunkt i det undervisningssystem eller det høyskolesystem vi har, prøver å foreta mindre tilpasninger mot et potensielt arbeidsmarked. Men det er hele tiden med en slags: *Det er et nødvendig onde*. Det finnes ikke snev av begeistring for det arbeidsmarkedet som skal løse sysselsettingsproblemene for en lang rekke akademikere i fremtiden.

Fra produkt- til markedsorientering

Og så vil jeg bruke næringslivstermer og snakke om markedsorientering. Det er å gå inn og prøve å finne ut hva et marked har behov for, og så prøve å skape et produkt som tilfredsstiller det behovet. Det går ikke på å ta et etablert produkt, endre litt på overflaten og så si: Værsgod, her er et nytt produkt. Det er en veldig kortvarig løsning, man blir veldig fort gjennomskuet. Jeg opplever at dere i undervisningsverdenen befinner dere der hvor næringslivet var for ti-femten år siden, nemlig en veldig klar produktorientering. Det som heter markedsorientering, det har dere ennå ikke opplevd. Og dere kommer ikke til å lykkes med den holdningen og den angrepsvinkelen på å møte et arbeidsliv.

Arne Jon Isachsen

Eva Birkeland

Stein Bråten

Lars Harlem

Bitten Kallerud

Liten entusiasme hos tradisjonelle akademiske disipliner

Det er her en spenning mellom teknologisk-økonomisk og markedsføringsrettet utdanning og de tradisjonelle akademiske disipliner. Det er klart at en del av de tingene jeg nå sier, gjelder ikke på samme måte for eksempel for ingeniørhøgskolene og NTH. Kulturen der er annerledes i relasjon til arbeidslivet/næringslivet. Men når man begynner å se på usikkerhetsmomentene, så opplever jeg at dere sier: "Vi er nødt til å tilpasse oss litt, for der må vi nok dessverre i fremtiden finne en del jobber for å løse sysselsettingsproblemet. Men det gjelder å passe på at ikke disse teknologene og økonomene blir for mange, for da kommer de til å gå inn i offentlig forvaltning, og der vil vi ikke ha dem. De passer ikke inn kulturelt. Og hvis det ikke er knapphet på arbeidskraft i næringslivet, så kommer vi ikke til å få noen jobber andre steder med det produktet vi produserer." Og det tror jeg at dere har helt rett i.

Grunnlagsreflektert yrkesretting for vedvarende kompetanse

Stein Bråten

Professor Stein Bråten; Instituttet for sosiologi, Universitetet i Oslo: Dere skal yrkesrette, dere skal lære studentene å knytte slipset riktig. "dypt at granske, sterkt at stride". Kan dere i det hele tatt klare å kombinere disse tingene?

Bråten mente at en faktisk kunne finne tradisjonelle akademiske kriterier bak framgang i næringslivet. Han stilte spørsmål ved om det i det hele tatt går an å få til økt yrkesretting og nytte hvis en slår strek over de akademiske idealer. På spørsmål fra panelleder om å gi ett godt råd for planleggingsarbeidet i høyere utdanning, svarte han:

- La oss sørge for variasjonsrikdom i vårt utdanningssystem
- La oss sørge for grunnlagsreflektert faglig forankring som gir vedvarende kompetanse til individ, bedrift og samfunn.

Akademiske kriterier bak framgang i næringslivet

Jeg tror jeg har et grunnlag for et nokså utvetydig svar både ut fra egen erfaring og på mer allment grunnlag. For det første: Jeg har mange års yrkespraksis i næringslivet før jeg begynte mine akademiske studier. For det andre; jeg har av nysgjerrighet, men kanskje ikke systematisk, fulgt med yrkesvirksomheten, fremganger og tilbakeslag, til en del norske og svenske bedrifter, ledere og ansatte, gjennom en 25-års periode og merket meg og lett litt etter visse kjennetegn. Jeg merker meg en del ting bak visse fremganger som forunderlig nok har med tradisjonelle akademiske kriterier å gjøre. Det gjelder bl.a. Standard Telefon- og Kabelfabriks gjennomslag for over ett år siden, i konkurranse med store internasjonale og nasjonale selskaper. Her lå det ti-tolv års grunnforskning og grunnlagsorientert tenkning bak. Det gjelder Volvo og Gyllenhammars fremganger, som i høyeste grad også tar kulturelle prosesser, filosofiske perspektiv på alvor, både i sin egen tenkning og i sin virksomhet. Der er altså Volvo kommet til å ligge langt fremme når det gjaldt sikkerhet.

Grunnlagsreflektert yrkesretting

For det tredje arbeider jeg for tiden med planene om et nytt studietilbud ved Universitetet i Oslo - samfunnsinformatikk. Jeg regner med og håper at det blir innført, og jeg tror at det tillater fra min side et klart og tydelig "ja" på spørsmålet

ovenfor. Men jeg vil gå lenger enn som så, til og med driste meg til å snu spørsmålet på hodet: Istedenfor å spørre overhodet om det lar seg gjøre å kombinere økt yrkesretting og nytthet med de gamle akademiske idealer "dypt at granske og sterkt at stride", som det lå i den opprinnelige formuleringen, vil jeg spissformulert spørre: *Lar det seg gjøre i det hele tatt å få til økt yrkesretting og nytthet hvis en slår strek over de gamle akademiske idealer om "dypt at granske, sterkt at stride"?* Det vil si med en grunnlagsreflektert forankring som gir vedvarende kompetanse til individ, bedrift, til samfunn? Her er svaret mer nyansert: Innenfor en kortsiktig ramme, ja. Kanskje for fem år for individet, kanskje for ti år for bedriften og kanskje for tyve år for samfunnet, lar det seg gjøre å få til økt yrkesretting og nytthet hvis en slår strek over de gamle akademiske idealer. På lengre sikt vil det individ som har en ureflektert og snevert nyttebestemt yrkesutdannelse, en bedrift som skyr den forskning og de rekrutter som ikke kommer umiddelbart til nytte i den aktuelle markedssituasjon, og det samfunn som ser på kulturelle og sosiale og filosofiske sider ved utdanning og grunnforskning som finkultur uten nødvendighetsverdi, komme i vanskeligheter.

Silicon Valley

Det er nok å vise til noe av grunnlaget for den eksplosjon på det datatekniske og telekommunikasjonsmessige området, bedriftsmessig og markedsmessig, nasjonalt og internasjonalt som i dag finner sted og som blant annet bunner i grunnforskning som har pågått ved blant annet verdens tre fremste forskningslaboratorier, BELL, IBM, XEROX i Palo Alto i Silicon Valley, og som på mange måter aktiviserte og utnyttet og brukte en rekke studenter og universitetsutdannede som lå rundt og ved universitetene i tilknytning til disse områdene, bl.a. MIT Stanford. Og enda ferskere; til den økonomiske mobilisering som i dag finner sted internasjonalt i forbindelse med kunnskapsteknologi. Japans femte generasjons computerplan, den britiske Alvey-planen, Fellesmarkedets Ésprit-plan osv., alle med utspring i forskning og høyere utdanning knyttet til kunstig intelligens ved noen få amerikanske universiteter og i England, Skottland og Frankrike. Steder der det nettopp var dypt at granske, vanskelig og sterkt at stride, men med så mange fiaskoer i sin tid at denslags forskning og denslags høyere utdanning var blitt dømt ut som meningsfylt overhodet på mange universitetssteder, og nesten helt utryddet i England. Men så plutselig blir nytteaspektene avdekket, og så ser vi det som vi internasjonalt ser. Det forteller at f.eks. en snever fokus på teknisk-økonomiske og petroleumssider er for snever hvis man virkelig tenker også nyttemessig fremover. Det dreier seg nemlig om kulturelle og kunnskapsmessig orienterte fagrammer, og refleksjonsbasis for en del av det som skjer. Her tror jeg resonnementene rundt informasjonssamfunnet og sysselsettingen i informasjonen, i det vi fikk presentert innledningsvis, ikke strekker til.

Jobb på kort sikt, kanskje problemer på lang sikt

I dag får den unge som velger utdannelsesvei det råd: Gå inn i datafeltet, mediafeltet, petroleumsfeltet og du får en sikker fremtid. Jeg tror ikke det er riktig.

Yrkeskategorier som dataoperatøren er allerede på vei ut. Programmereren er i dag kanskje på vei inn, men har slett ikke noen garanti for noen stabilitet og kompetanse. Videospesialisten, petroleumsanalytikeren, la oss si med 3-4 års universitets- eller høyskoleutdanning som bakgrunn, kan nok få en sikker jobb i dag, men kanskje vansker i morgen. Da er nemlig jobbene redefinert i tråd med hvordan arbeidsfeltene, domenene, problemområdene i mellomtiden har endret seg. Den yrkesorienterte kan lett komme i samme stilling som de som lot seg korttidig utdanne for romfartsarbeid under NASA-ekspansjonen i USA eller til bygningsarkitekt under bygningekspansjonen i Norden. Man kan så som idag bli arbeidsløs dataoperatør,

eller i morgen arbeidsløs programmerer eller arkitekt. Omstillingskurs gir ikke grunnlag for noen vedvarende kompetanse. Et snevert yrke basert på en kort utdanning, et kort omstillingskurs i noe annet, er ingen garanti for inngang til jobbsammenheng ved neste korsvei, og derfor heller ikke for en meningsfylt tilværelse overhodet.

Fagreflektert tilpasning, vedvarende kompetanse

Men situasjonen er en annen for den som har en jobb som har vedvarende kompetanse. Dvs. en som har en helhetlig og reflektert kunnskap som kan tilpasses og nyttes i forskjellige jobb- og virksomhetssammenhenger til forskjell fra den yrkesbestemte kunnskap som knytter seg til oppgaver i bestemte posisjoner. Det vil for eksempel si: Den programmerer som har ikke bare en datateknisk, men en samfunnsinformatisk kompetanse som også sier noe om og knytter seg til menings-, sosial-, og kulturell sammenheng for ny teknologi. Det vil si den arkitekt som ikke bare har byggetegning som kompetanse, men også kanskje kunstnerisk formgivning. Det vil si de som altså har fått en ramme for å tilpasse seg på en mer fagreflektert måte og her kommer på en interessant måte inn det som høyere utdanning også knyttet til universiteter har.

Voksenopplæring må angå institusjonene

Bitten Kallerud

Førstekonsulent Bitten Kallerud, Kultur- og vitenskapsdepartementet, sekretær for Livslang læring-utvalget, er det slutt på den tiden da vi nær sagt kan lære oss et fag og et yrke grundig i begynnelsen av livet? Må vi rett og slett regne med, en slags individuell, kontinuerlig omstilling og tilpasning for å kunne henge med i kampen om framtidens jobber? Kallerud ga et bilde av en stor og voksende voksenopplæringsvirksomhet. Men innslaget av voksne under opplæring er lite når det gjelder sivilingeniører, siviløkonomer, landbruk, medisin. Relevans og tilgjengelighet er nødvendig hvis det skal være mulig for folk å komme tilbake til opplæring. Det ligger en utfordring til utdanningsinstitusjonene i dette.

På spørsmål fra panelleder om å gi ett godt råd til planleggingsarbeidet svarte hun:

- Dra igang en debatt hvor man spør om utviklingen av bredere og mer variert studentgrunnlag har hatt noen konsekvenser for studieorganiseringen og undervisningen man driver.
- Spredning av det man driver med, informasjon utad til publikum.

Stort behov og stor appetitt på voksenopplæring

Tempoet i omstillingene er mye raskere enn før, og blir vel enda raskere. Det kommer til å angå flere og flere. At vi trenger en endringsberedskap, kan det ikke være noen tvil om. Det er en betydelig utvikling når det gjelder det å vende tilbake til utdanning. I tiårsperioden 1970 til 1980 var det en sterk vekst i studenttallet på høyere nivå. Den var på ca. 24 000, 10 000 av disse bidro aldersgruppen over 30 år med. I noenlunde samme perioden, men på kortere tid, var det en vekst i voksenopplæringsdeltakelse fra ca. 500 000 kursdeltakere i 1975 til 1 million i 1980. På videregående skoles område og nivå er i dag ca. 20 prosent av elevene 20 år og eldre. I tillegg til det, har vi omtrent 60 000 kurselever på videregående skoles område med spesielle

kursopplegg for voksne. På høyere nivå har vi nå en andel av studentene som er over 30 år, på ca. 20 prosent. Samlet sett kan vi vel regne med at ca. 1/4 av den voksne norske befolkning deltar i kurs i løpet av ett år.

Få voksne innen fast organiserte studier

Kvantitativt imponerende, men vi vet ikke så veldig mye om resultatene. Og det er bestemte spor det her går i, slik at man vender tilbake der det er mulig å komme inn. Det er f.eks. et ikke på langt nær så stort innslag av godt voksne mennesker i sivilingeniør-, siviløkonom-, landbruks- og medisinstudiet, dvs. mer fast organiserte studier. Antakelig ikke fordi det er mindre interesse. Noen av de faktaene må med når vi skal dimensjonere det nye utdanningssystemet.

Hvordan komme tilbake til opplæring

Det andre var noen av de forutsetningene som må til hvis det skal være mulig å komme tilbake i en opplæringssituasjon. Og jeg snakker både om å utvide en grunnutdanning, ajourføre og komplettere en utdanning og om å ta en helt ny yrkesutdanning. For utdanningsinstitusjonene gjelder det både å tilpasse de lengre studiene og å organisere etterutdanning og kortere kurs.

Det angår oss

En viktig og vel den første forutsetningen, den er selvsagt, men jeg tror kanskje det er nødvendig å nevne den, en *erkjennelse innad i utdanningssystemet*: Dette angår oss, dette har vi et ansvar for, og det har vi også lyst til å prøve å jobbe med og finne løsninger på. For den som skal ta opplæring og komme tilbake, er det en del ting som trengs: Det ene er at det må være tilgjengelig, det må være mulig å bruke, og det må være relevant.

Relevans

Fra den som *søker* utdanning stilles spørsmål til utdanningsinstitusjonene: Bli det tatt hensyn til den erfaringsbakgrunn som jeg har, de kunnskapene jeg har? Får jeg vurdert og godskrevet mer formelt den reelle kompetanse som jeg har? Bli det synet jeg har på mine læringsbehov lyttet til og omsatt i opplæringstilbud? Hvordan er det med læremidler, evalueringsformer? Det er for meg viktige, relevante spørsmål.

Tilgjengelighet

Tilgjengelighet dreier seg om studieorganisering og studieformer, deltid, kveldstid, hospitering, kombinasjonsopplegg. Vi veit at de viktigste hindringer for å vende tilbake dreier seg om økonomi, om spredning av opplæringstilbud, altså hvor de er hen geografisk, og familieforpliktelser. Her er også kjønnsforskjeller som er interessante. Så er det studieorganisering og studieformer, det er lokalisering av opplæringstilbud, opptaksregler er et tredje punkt. Og så kommer to viktige ting for de som skal tilbake, som i og for seg utdanningsinstitusjonene ikke kan gjøre så mye med. Det ene er studiepermisjoner, altså fritakelse fra annet arbeid for å kunne ta opplæring, og det gjelder finansiering. Men utdanningsinstitusjonene må være veldig oppmerksomme på samvirkningsforholdet som er mellom studiefinansiering og studieorganisering.

Informasjon, rådgivning, motivasjon

Jeg tror det er et så stort behov for informasjon og rådgivning at vi nesten ikke greier å overskue det. Det er store endringer i utdanningssystemet på kort tid. Vi kan minne oss sjøl om at det fremdeles er 56 prosent av den voksne befolkning som har

obligatorisk skole som eneste utdanning. Vi må også huske litt på motivering, at tillit til egen læreevne kan være svak hvis en har vært borte en stund, og er det noen som tar seg av *det*? Det berører i stor grad den likestillingsmålsetting som hele det norske utdanningssystemet er tuftet på. Det gjelder likestilling innen generasjonen, men også mellom generasjoner, som vi har vært veldig bekymret for, men ikke er så bekymret for lenger, dessverre. Et siste spørsmål blir om vi driver en reparasjonsvirksomhet og en motstrebende tilpasning, som brannsløkkingsvirksomhet, eller om vi går aktivt inn og planlegger, styrer, prioriterer ut fra noen målsettinger som vi tror på.

PANEL- OG PLENUMSDISKUSJON OM OMSTILLING TIL HVA

Om modeller, forutsetninger og noen konsekvenser

Ekspedisjonssjef Kjell Eide i planleggingsavdelingen i Kultur- og vitenskapsdepartementet hadde innvendinger til Knut Arild Larsens innlegg og modell, og framholdt bl.a. at ulike plausible forutsetninger kan gi helt forskjellige resultater. Larsen svarte bl.a. at han med sitt opplegg nettopp hadde villet spile ut usikkerhet.

Lær av andres dumheter

Jeg vil bidra til å forhindre at en ny generasjon gjør den gamle generasjons dumheter om igjen, sa *Kjell Eide*. Vi som startet dette utdanningsøkonomifeltet for 25 år siden, gjorde mye dumheter, men lærte litt av det. Jeg har følelsen av at det er våre misforståelser og ikke vår smule lærdom som går videre til neste generasjon. En av de tingene vi lærte, var at vi greide å etablere en viss sammenheng mellom *utdanningsnivået i befolkningen og økonomisk vekst*. Ikke en sammenheng av en slik art at den har gyldighet på så kort sikt som man vanligvis planlegger. Det finnes ikke noe i økonomisk teori som kan fortelle oss om vi for de nærmeste fire eller fem år bør satse på utdanning eller ikke. Skal vi finne argumenter der, må vi lete andre steder. Snakker vi om de neste 50 år derimot, kan vi bruke økonomisk teori. Vi fant forøvrig ingen som helst sammenheng mellom en spesiell *satsing på økonomi og teknikk og økonomisk vekst*. Det ser ut til å være helt glemt.

Ulike plausible forutsetninger - vidt forskjellige resultater

Når det gjelder slike modeller som det vi har fått presentert i dag, lærte vi i alle fall det som jeg synes i og for seg Knut Arild Larsens modell er utmerket til å belyse: At resultatene er helt avhengig av hva man putter inn, og at man har helt plausible alternativer for ting man kan putte inn, som gir himmelvidt forskjellige resultater. Her er lagt inn forutsetningen at man skal ha *full sysselsetting* en gang på litt lengre sikt. Jeg tror det er en helt nødvendig forutsetning å legge inn for en utdanningsplanlegger, i alle fall. Men så er det forutsatt samtidig at får man *lav økonomisk vekst*, så vil den

offentlige sektor ikke vokse noe særlig. Blir veksten derimot stor, så vil offentlig sektor vokse ganske mye. Jeg tror forutsetningen om full sysselsetting tilsier nøyaktig det motsatte. Skal vi ha full sysselsetting under lav økonomisk vekst, så må vi antakelig ha relativt sett langt større offentlig sektor. Noen annen løsning på det problemet har i hvert fall ingen økonom hittil funnet. I dette modellbildet som vi har her nå, tyder det altså på at *begge vekstalternativene gir egentlig det høye alternativet* når det gjelder sysselsetting i *offentlig virksomhet*. Det er også spørsmål om hvor mye det egentlig betyr.

Tjenesteytingssamfunnet

Overgangen fra industrisamfunnet til tjenesteytingssamfunnet innebærer på lang sikt at industrien kommer i samme situasjon som landbruket er i i dag. Den vil produsere en uendelig mengde verdifulle varer med masse teknologi og masse kapital, og vil nesten ikke trenge folk. Skal man holde fast på sysselsettingsforutsetningen, så må *tjenesteytende næringer ekspandere* sterkt. Hvorvidt denne ekspansjonen skjer i offentlig eller i privat tjenesteyting, er i denne sammenheng ikke særlig vesentlig. Og tjenesteyting har gjennomgående meget høy utdanningsfrekvens, selvom det selvsagt avhenger noe av hvilke områder i tjenesteyting man satser på.

Utspiling av usikkerhet

Knut Arild Larsen svarte at han særlig ønsket å få fram *usikkerheten*, spesielt for offentlig sektor. De sektorer som er under offentlig forvaltning i dag, er veldig sentrale for en rekke utdanningsgrupper. Men vi har forsåvidt tatt med hele undervisningssektoren når vi har sett på dette, ikke bare den offentlige sektor, sa Larsen. Han framholdt også at arbeidet NAVF's utredningsinstitutt har drevet med slike modeller er basert på å kombinere empiriske undersøkelser, økonomisk teori og erfaringer fra økonomisk politikk og utdanningspolitikk og å prøve å trekke dette sammen. Slike analyser må ha sin selvsagte plass her. En rekke andre beregninger for utviklingen fremover kan også lages.

Skuffende holdning fra Kultur- og vitenskapsdepartementet

Larsen var skuffet over at representanten fra Kultur- og vitenskapsdepartementet hadde så liten tro på at samfunnsvitenskapene skal bidra til å gi et beslutningsgrunnlag for planlegging av hele utdanningssystemet: Selvom Eide ikke fant sammenhenger mellom utdanning og økonomisk vekst, så er det ikke dermed sagt at det ikke er noen slike sammenhenger. Det kan jo tenkes at grundigere forskning her kan påvise hvordan disse sammenhengene er. Hvis man vet så veldig lite om dette, så burde kanskje Kultur- og vitenskapsdepartementet først og fremst få satt i gang et forskningsprogram for å studere utdanningssektoren og sammenhengen mellom utdanning og økonomisk utvikling.

En markedsmodell

Berit Bettum mente at en *markedsmodell* kan være nyttig for å forstå de tre spørsmålene som ble reist i denne sesjonen: En vid, bred makromodell. På etterspørselssiden må man ta utgangspunkt i *befolkningsutviklingen* som allerede er nevnt og på flere aldersgrupper. Man må også se nøyer på hvilke behov det er disse gruppene vil ha, og i større grad tilpasse etter dette. På tilbudssiden bør det generelle velstandsnivået i Norge være grunnlaget, og ikke statsbudsjettet for 1985 fra Kultur- og vitenskapsdepartementet.

Arbeidsløshet som drivkraft til fornyelse?

Hva er best for samfunnet - arbeidsledige lærere og sosiologer eller sivilingeniører? Det ble argumentert for begge deler i løpet av konferansen.

Lars Harlem forfulgte Isachsens tanke om entreprenøren. I mikroperspektiv kan en vel litt folkelig si at det er en skikkelig raring, og vi trenger ham eller henne, sa han. Men de krever veldig spesielle forutsetninger for å få lov å virke fremover. Har vi en knapphet på ressurser, så vil det være de nære oppgaver som prioriteres. Har vi et visst overskudd på ressurser, så skjer det noe i makrosammenheng, nemlig at man begynner å finne nye veier til å utnytte dem. Hva er det så som gjør at det tilsynelatende er mye bedre for dette samfunnet å ha en *arbeidsledig sosiolog* enn en *arbeidsledig sivilingeniør*? Arbeidsledighet er i seg selv et problem, men det er også en underliggende drivkraft og ressurs i de mennesker som leter etter aktivitet, hevdet Harlem. Er det derfor kanskje politisk og samfunnsmessig interessant å ha en overkapasitet innenfor det vi litt foraktelig kaller de "harde" fagene, fordi det er kime til noe. Det er entreprenørmuligheten i makrosammenheng. La oss ha noen arbeidsledige sivilingeniører og ingeniører også, fordi de representerer en drivkraft til fornyelse og vekst og omstilling, sa Harlem. Men naturligvis ikke dette alene, det er også et spørsmål om tverrfaglighet, det er et spørsmål om å utnytte ressurser i fellesskap og på tvers av faglige barrierer, avsluttet han.

Generelt behov for overkapasitet?

Kanskje vi bør få et overskudd av høgere utdannet arbeidskraft, sa *direktør Bjørn Hanssen*, det regionale høgskolestyret for Troms. Dermed vil vi få entreprenører som kan være viktig drivkraft til fornyelse og omstilling, bl.a. fordi overskuddet vil gå til områder hvor den enkelte ser muligheter. Vi bør derfor ikke først og fremst ta sikte på å dekke det behovet man får ved å telle opp antall ledige stillinger og forventede ledige stillinger, og si at der skal kapasiteten dimensjoneres.

Får vi slippe til i bedriftene?

Meningene var delte på konferansen om nytten av og mulighetene for tradisjonelle akademikere i det private næringslivet. Det ble også stilt spørsmål ved villigheten og entusiasmen fra både arbeidsgivere og gruppene selv til å gripe denne sjansen.

Ikke så lett

Ved alle omstillinger, særlig i industrien, har man alltid ventet at en industriarbeider må kunne proudsere helt andre varer enn han gjorde i fjor, sa *underdirektør Dag Omholt*, Kultur- og vitenskapsdepartementet. Men å få en akademiker til å gjøre noe annet enn han gjorde i fjor, er sannlig ikke lett. Det må man arbeide hardere med. Et av Isachsens poeng var også at det må være noen som finner på noe nytt. Og det er heller ikke lett å få til. Hittil har det jo vært slik at en universitetsutdannet har krav på å bli ansatt i det offentlige. Det er en meget utbredt oppfatning nå man ser bort fra ingeniører og økonomer.

En historisk sjanse til å skaffe dyktige folk?

Knut Arild Larsen spurte om næringslivets folk nå så muligheten for å få inn dyktige folk hvis man får en lav vekst i offentlig sektor. Ser man ikke den situasjon at man får en overproduksjon av filologer, lærere osv. som en mulighet til å tiltrekke seg spesielt dyktige medarbeidere? Er ikke prisen for å omvende dem til bedriftskulturen lav i forhold til den avkastningen man kan få?

Som å drikke kaffeerstatning?

Lars Harlem syntes ikke dette hørtes fristende ut. I næringslivet ser man på alternativer hvis tilgangen på arbeidskraft som er mer passende, ikke er tilstede. Og jeg kan forsikre dere at da starter man der substitusjonen synes enklest, og så beveger man seg innover, og før man kommer til sentrum, så er man virkelig i en krisesituasjon når det gjelder rekruttering, sa Harlem. La meg si det litt spisst på den måten at jeg tror man gjør det med samme begeistring som mine foreldre drakk kaffeerstatning under krigen.

Bildet av Lars Harlems kaffeerstatningsdrikkende foreldre provoserte *direktør Tore Olsen, Forskningspolitisk råd*. Han viste til undersøkelser som viser at overlevelsesevnen til bedrifter øker hvis variasjonsbredden i staben også øker. Og det må være en oppfordring til bedriftene, han håpet ikke Standard ansetter etter den filosofi Lars Harlem var talsmann for.

Åndsberget i samarbeid med høkerberget

Professor Jens Erik Fenstad, Universitetet i Oslo (medlem av NAVF's utredningsinstituttets styre), har i ett års tid beveget seg i dalen mellom "åndsberget" og "høkerberget" - i skytteltrafikk mellom Stanford og Xerox, Palo Alto. Han opplevde ting der det kunne være verd å strebe mer etter. Direktør Thor Einar Hanisch, Agder Høgskolestyre/Lederopplæringsrådet, framholdt betydningen av regionale kompetansesentra. Professor Rolf Lenschow, Norges tekniske høgskole, trakk fram interessante erfaringer fra England og USA, der universitetene går ut i industri og næringsliv i forbindelse med livslang læring.

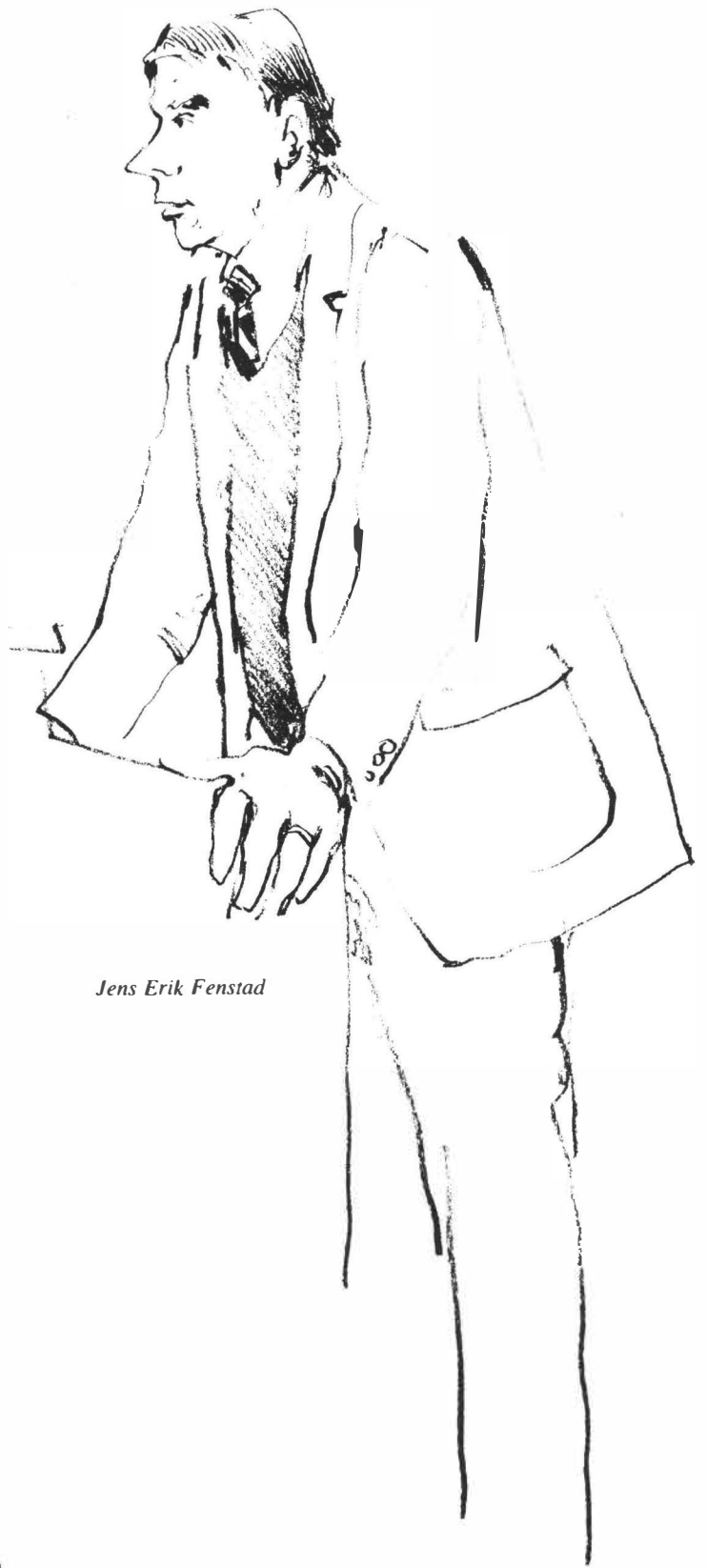
Jens Erik Fenstad hadde oppdaget et tett likeverdig samvirke mellom industrien og universitetene og opplevet det som en vekstdrivende faktor. Det var et møte som gjorde diskusjonen grunnutdannelse kontra yrkesutdannelse, vitenskapelighet kontra det markedsføringsmessige litt irrelevant. Interessante deler av faget spilte seg ut i dette samvirket mellom universiteter og industri. Det gjaldt hans egne fag, matematikk, data, men også humanistsiden, språkfagene.

Entreprenørånd og faglig kvalitet

Her fantes også forhold for nettopp den type entreprenørånd, innsatsvilje og ikke bare 14-15, men kanskje 16-18 timers arbeidsdag som er nødvendig for å få tingene til å gå. *Kvaliteten* i det som foregikk ble det lagt stor vekt på. Dette samvirket mellom det tradisjonelle og det mer yrkesorienterte må foregå på et tilstrekkelig høyt faglig plan, sa han. Fenstad mente også at vi i Norge helt feilaktig tror at vi har så god kvalitet på vår universitetsutdannelse.

Omstillinger i Kristiansand

Thor Einar Hanisch fortalte om sine erfaringer etter endt sivilingeniørutdanning, med diverse omstillinger ved Kristiansand Mekaniske Verksted. Han begynte med å være i

Jens Erik Fenstad

Thor Einar Hanisch

et datterselskap som produserte aluminiumsbåter og som etterhvert gikk over til å produsere plastbåter og som etterhvert forsvant inn i den generelle aktiviteten ved Kristiansands Mekaniske Verksted som var preget av en fullstendig omstilling. Den menneskelige ressursen ble bare styrket underveis, og det *tverrfaglige* samarbeidet ble så mye mer nødvendig. Den *utenrikspolitikken* som ble etterlyst når det gjelder høyere utdanning, ble nærmest et kategorisk imperativ. Det ble et marked og miljøer for impulser langt utover det norske som ble det interessante, sa han. Det betyr selvfølgelig ikke at vi skal internasjonalisere oss i den forstand at vi ikke skal gjøre noe hjemme, men det er nok helt nødvendig å trekke på disse impulsene fra et samlet miljø. Og det er nok nødvendig at både *universitets- og høgskolesystemet sammen* gjør det.

For kategoriske skillelinjer

Hans kritiske bemerkning til debatten var at det er meningsløst å stille opp kategoriske *skillelinjer* mellom universitetssektoren og høgskolesektoren og mellom et arbeidsmarked i den offentlige og private sektor. Og det kan vi gjøre uten å snakke om gråsoner og privatisering. Dette er et felles arbeidsmarked, en felles ressursinnsats.

Tverrsektorielle institusjoner

Professor Einar Thorsrud ved Arbeidsforskningsinstituttene var opptatt av at veksten skjer mellom fag, mellom institutter, på tverrsektoriell basis. Og det kan vi godt få til, sa han. Gjennom drift og bygging av f.eks. *regionale kompetansesentra* og *forskningsstiftelser*, som samler høgskoler og universiteter om oppgaver i regionen, og som ikke skiller dem. I Lederopplæringsrådet har vi jobbet med vår *bedriftsidé* når det gjelder menneskelige ressurser, og det regionale høgskolesystemet arbeider med sin bedriftsidé gjennom de regionale høgskolestyrene. Det er en nødvendighet for å bli omstillingsorientert, men på et grunnlag som både gir dybde og forankring i verdier, og som samtidig gir den operasjonelle kraft som skal til, sa Thorsrud.

Ned fra fjelltoppen

Lars Harlem satte pris på å få reaksjon på sine kulturelle betraktninger: Vi er på hver vår fjelltopp, og det er klart at ansvaret ligger ikke på den ene fjelltoppen alene. Men evnen og muligheten til å kommunisere består i at vi beveger oss ned. Oppbygging av kompetansesentra på regional basis, i lokalmiljøer der undervisning, forskning og næringsliv møtes i en gjensidig befruktningsprosess er gode eksempler på dette, mente han.

Universitetsfolk ut i industrien?

Professor Rolf Lenschow, Norges tekniske høyskole, henledet oppmerksomheten på England, og kanskje spesielt USA, hvor næringslivets interesse for universitetene har blitt en helt annen enn bare for fem år siden. En ser på den ene siden at næringslivet går inn i universitetene og er med på planleggingen av undervisningsopplegg. Samtidig ser man at universitetene går ut i industri og næringsliv med *livslang læring*. Dette gir så vidt han kunne se, en bedre effektivitet begge steder. Og en skal merke seg at den industri som vil holde seg på topp, den vet også å sette igang *opplæringstiltak i sine egne rekker*, sa Lenschow. Det vet også norsk industri i dag. Vi hadde et møte i NTNf hvor alle grener innenfor næringslivet var representert, og det var én fellesnevner i dette som vi så som en hovedoppgave: nemlig opplæring innen egen sektor.

Cand.alt eller cand.mix?

Er det spesialiserte utdanninger eller brede kompetanser som er mest riktige og nyttige? Spørsmålet ble stilt som utgangspunkt for debatten i panelet. Bråten og Larsen holdt en knapp på den dype, vedvarende kompetanse, som det beste grunnlaget. Harlem sa seg enig i at spesialister hadde kort levetid, og at teknologer nok burde kunne være mer opptatt av det "menneskerelaterte." Isachsen stilte derimot spørsmålet om en "fundamental" bakgrunn tvertimot kunne sperre for omstillingsevne.

Vedvarende kompetanse

Man kunne tenke seg et tenkt sitat fra en talerstol for hundre år siden, sa Stein Bråten: "Er det ikke fint, dere, at så har Gud skapt verden at universitetsinndelingene faller helt sammen med Universet." Og det er jo treffende. Men samtidig gir disse grensene faktisk grunnlag for en slags fagidentitet og en fordypning og en dyptgravning, som i sin tur tilbyr noe av det som er en forutsetning for det jeg kalte vedvarende kompetanse. Det er vekslingen mellom *praksis og det aktuelt nyttebestemte*, og denne *dyptborende, fagreflekterte forankring* som jeg tror er noe av det som Universitetet kan gi. Derfor er det så viktig og flott at så mange studenter har praksis parallelt med og før sine universitetsstudier. Og samtidig så viktig at det grunnlagspregete blir stimulert der. Både tekniske og økonomiske fag burde i mye større grad plasseres inn i en kulturell, sosial, samfunnsmessig og menneskereflektert sammenheng. Det skjer ikke med sosialøkonomi eller teknologi, og det er der vedvarende kompetanse kommer inn. Den snevre teknikeren ser plutselig sitt tekniske landskap snudd opp ned i løpet av fem år. Men har han eller hun med seg en sammenhengsforståelse som ser dette i menneskelig, sosial, kulturell sammenheng, så har han eller hun en kompetanse som bringer ham og henne gjennom disse skiftende tekniske og økonomiske landskap.

Knut Arild Larsen støttet dette, og mente at dette måtte være et angrep på tendensen til *interfakultære opplegg*, hvor man legger opp til kombinasjoner av f.eks. ett språkfag, en "dash" samfunnsvitenskap og en "dash" EDB. Vil ikke slike kombinasjoner, "på tvers av naturen" gi nettopp en sånn yrkesrettet kortsiktig utdanning, i motsetning til den mer dype, hvor man velger fagene, riktignok forskjellige fag, men innenfor ett felt, hvor de gjensidig forsterker hverandre?

Bråten var tildels enig - hvis man bare lager det til et "sånn *cand.mix.*". Men f.eks. når det gjelder samfunnsinformatikk, forsøker vi å føre inn begreper som *forankringsfag*. Det vil si at du har med deg et substansfag før du går inn og plukker opp f.eks. samfunnsinformatikk, og så at du i sin tur tar det med deg inn i et hovedfag, parallelt med eller gjennom praksis. Det er denne vekslingen med praksis og denne studieveien og der man så å si forplikter seg til et bestemt perspektiv. *Tverrfaglighet* i problemløsning er ikke tverrfaglighet i tradisjonell forstand, man har alltid en slags *forankring*. Hvis man løfter seg fra den forankringen og bare flyter, blir det vanskelig. Han var enig i det som ble sagt om hva eksperten og spesialisten er - pr. definisjon en med skylapper. Skylappene er nyttige, fordi de innebærer at en kan skjære igjennom når en tar beslutninger. Men det går til sjøs og gjennom isen hvis en ikke kan legge vekk skylappene en gang i blant. Og der kommer denne vedvarende kompetansen inn, altså der hvor du kan ta med deg noe grunnlagsreflektert på tvers av konteksten.

Sperrer en fundamental bakgrunn for omstilling?

Arne Jon Isachsen mente derimot at Bråten la for stor vekt på at folk kunne for lite om *hans* ting. Og det synes vi vel alle som spesialister, at alle kan for lite av det vi selv kan, sa han. Angående Bråtens eksempel: En arkitekt skulle i tillegg til å tegne ha litt sans for kunstneriske ting og evt. ta tilleggsutdanning i kunstnerisk retning? Det er imidlertid slett ikke sikkert at det er *det* som skal til. Det kan jo tenkes at hvis han eller hun fikk en tilleggsutdanning i kunstnerisk retning, og så kom det en revolusjon av teknologisk karakter; at ting skal tegnes på en annen måte, eller at EDB kommer inn i bildet. Da vil neppe den kunstneriske trening komme til sin rett. Så det kan lett tenkes at en slik fundamental bakgrunn kan *sperre* for omstillingsevne i en tid hvor nettopp, i hvertfall økonomisk vekst kreves.

Lars Harlem mente også at det var en tendens til å være for nedlatende overfor teknologer og økonomer, til å se på dem som "ukulturelle villstyringer". Han mente riktig nok at det innen disse miljøene kunne trenges noe mer "menneskerelatert". Men selv kjente han mange som var opptatt av sammenhengen mellom teknologi og menneskelighet, hvordan teknologien virker på mennesket, hvordan omstillingen skjer mot et teknologisk samfunn, og hvordan dette skal fungere etisk forsvarlig. Han innrømmet også at spesialisten hadde en begrenset "levetid".

Mer om yrkesretting

Kanskje "næringslivsrettet seminar" er veien å gå når en skal yrkesrette? Den nye gradsstrukturen gir også økte muligheter for å orientere seg mot næringslivet. Universitetet har på kort tid fått endret studentmassen - flere har vært innom eller er samtidig i arbeidslivet enn før.

Næringslivsrettet seminar i Tromsø

Rektor Helge Stalsberg, Universitetet i Tromsø, fortalte om hvordan de hadde begynt å tenke videre med utgangspunkt i et allerede eksisterende tilbud: Praktisk-pedagogisk seminar rettet mot skolen. Hva så med dem som skal ut i næringslivet? Dette har ledet til planer om hva som foreløpig går under navnet næringslivsrettet seminar som et halvtårig påbygningsstudium hvor et hovedinnhold nettopp vil være *holdningsendring og å lære seg de holdninger og normer som næringslivet har*. Ved å legge det som et påbygningsstudium ser de det som en fordel at man derved kan bevare de verdier som tradisjonell universitetsutdanning har. *De slipper å gripe inn i eksisterende studier* og får likevel denne tilpasningseffekten. Planene går foreløpig på en halvdel teoretiske smakebiter, og en halvdel utplassering i bedrift under kombinert veiledning fra bedrift og universitet. De tror at dette vil kunne bli et redskap til omstilling som også vil lede universitetsmiljøet, gi en bedre kontakt, en bedre dialog med det markedet som de skal utdanne en god del av sine kandidater for.

Entreprenørholdning via sammensatt utdanning?

Bjørn Hanssen sa at det var viktig å finne ut hva slags egenskaper som gir en entreprenørholdning, en evne og vilje til å se mulighetene der de måtte finnes, og hvilke kvaliteter som skal til for å utnytte disse. Det er mulig at næringslivsrettet seminar ved Universitetet i Tromsø, med nær kontakt med nærings- og arbeidsliv utenfor offentlig sektor, evne til å markedsanalysere, se muligheter og samfunnsinnsikt, her kan gi verdifulle egenskaper. Dette mente han kunne tyde på at de som orienterer seg mot en *sammensatt utdanning*, en utdanning som går inn i flere sektorer, kanskje i framtida har et "pre" sammenlignet med de som er for enspora.

Olav Meidell Trovik

Bjørn Hanssen

Den nye gradsstrukturen

Avdelingssjef Hans Skoie, NAVF's utredningsinstitutt, så også en positiv utvikling ved universitetene som kan redusere kulturkløften. Vi er nå i ferd med å differensiere utdanning, til at mange tar 3-4 års cand.mag.-utdanning, noen går videre til neste nivå, cand.scient., cand.philol., og så påbygger vi et tredje nivå til en doktorgrad. Den noe enestående norske konsentrasjon om et hovedfags-, embetseksamensnivå på fem til sju års utdanning står for fall. Vi har gjennom en ikke-eksisterende formalisert forskerutdanning i dette landet presset for mye inn i høyere embetseksamensnivå. Kanskje verdier som har gitt for mye av en akademisk og forskerholdning osv. fordi man også skulle tilfredsstille universitetenes selvrekuttering. Den differensiering som nå er ferd med å skje, er derimot giret mot forskjellige ting, også næringslivet.

Universitetene i stadig forandring

Universitetsdirektør Olav Meidell Trovik, Universitetet i Oslo, syntes at en ut fra debatten kanskje kunne tenke seg at studentene fortsatt kommer direkte fra gymnaset til universitetene, og at de studerer etter studieplaner fra forrige århundre eller kanskje litt senere. Men slik er det selvfølgelig ikke. I mange år har det foregått et kontinuerlig arbeide ved alle fakulteter og tildels med assistanse og arbeide fra mennesker som skal bruke disse kandidatene som universitetet lager. Og man er stadig på jakt etter å forandre på planene. Det har også blitt en helt revolusjonerende forandring av studiemassen i løpet av ganske kort tid. Nå er det slett ikke flertallet som kommer fra gymnaset direkte. De aller fleste, 70 prosent, kanskje litt mer, har ett-to-tre-fire-fem-seks år mellom avlagt artium og studiestart. En rekke av disse har vært inne i arbeidslivet, slik at man har denne muligheten for å ha den kombinasjon av studier og virksomhet. På Universitetet i Oslo er nå minst en fjerdedel deltidsstudenter, virkelig voksne mennesker, som har yrke og som utdanner seg videre. Når det gjelder etterutdanningen, arbeides det også kontinuerlig ved universitetene med utforming av kurser, spesialkurser, for deltidsstudenter. Så der er noe lys, sa Trovik.

Glemte hensyn

Fra mange hold ble det minnet om at vi må se på andre målsettinger enn økonomisk vekst, og på utdanninger for annet enn industri, når vi skal vurdere omstilling. Tjenesteyting, kultur og helse er ofte glemte hensyn.

Tjenesteytingssamfunnet

Vi er helt på villspor hvis vi kaller framtidssamfunnet for informasjonssamfunnet, sa *Kjell Eide*. Vi kunne kanskje kalle det kabelsamfunnet eller satellittsamfunnet, men mer informert blir vi ikke. Vi får bare større problemer med å finne fram i en overflod av informasjoner, sa han. Tjenesteytingssamfunnet kan vi heller kalle det. La oss være klar over at i fremtidsperspektiv må det bli enormt skjevt å foreta tilpasninger som om arbeidslivet består av industri. Det er meget få av våre kandidater som vi i dag tar opp som kommer til å gå til industri i det hele tatt. Han trodde at en tilpasning på sikt ville være å passe på at man ikke går for langt i å orientere hele sin alminnelige virksomhet til den del av norsk økonomi som i årene fremover antakelig vil gå mest tilbake. Det betyr ikke at man ikke skal forsøke å hjelpe til med en så å si neddempet og forsvarlig utvikling, slik at vi ikke får for store sjokk og for store problemer med både handelsbalanse og annet.

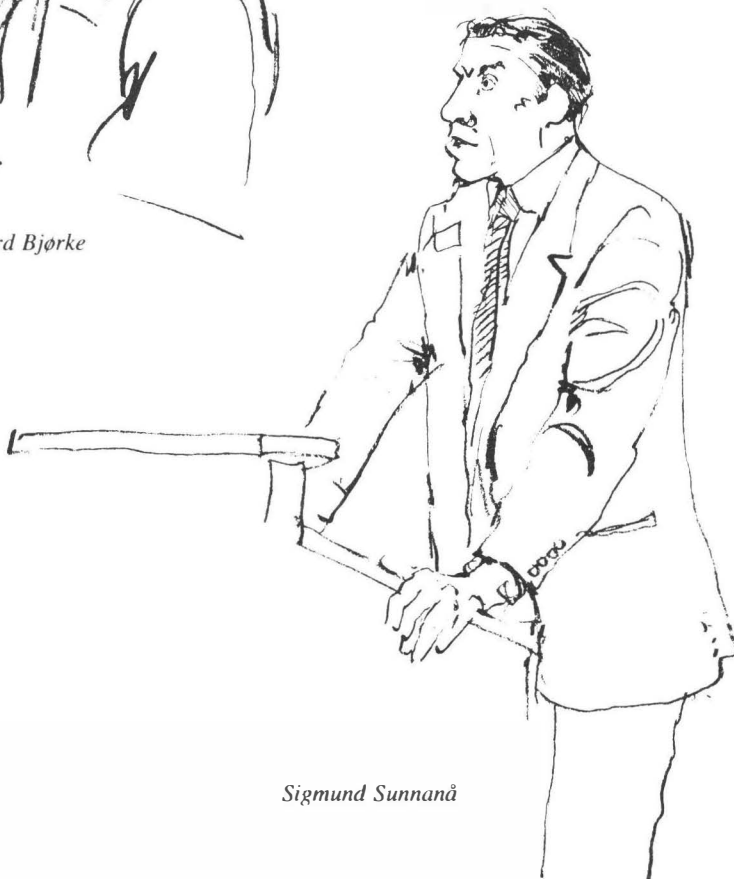
Geir Nilsen

Gerd Bjørke

Hanne S. Hem

Sigmund Sunnanå

Berit Bettum mente at man i fremtiden kan hende vil se en større arbeidsinnsats rettet mot *ikke pengelønnede markeder*. Hun var også uenig i en for statisk oppfatning i dagens inndeling av arbeidsmarkedet i en offentlig og en mer markedsorientert sektor. Den kan bli en annen i morgen enn i dag. F.eks. er det uheldig om man skal dimensjonere utdanningen for helsepersonell kun utfra offentlige budsjetter slik som det synes i dag.

6-timers dag og folkeopplysning

Det kan bli flere jobber dersom *arbeidstiden* endres fortsatte *Berit Bettum*. Dvs. vi får en annen fordeling av de lønnede arbeidsplasser, og selvsagt også med konsekvenser for det antall man da skulle trenge. Økonomisk vekst er ikke avgjørende for det antall eller den fordeling man vil få av jobber i fremtiden, med hensyn til krav til høyere utdanning.

Nestleder i Norsk Studentunion, Hanne S. Hem, mente at en god studentpolitiker måtte være disippel av Kjell Eide. Hun etterlyste også den store *langsiktige* debatten om omstilling til framtidens samfunn, til et samfunn preget av de tjenesteytende næringene. Et samfunn der forhåpentligvis arbeidet er fordelt på flere gjennom arbeidstidsreduksjoner, *6-timers arbeidsdag* for alle. Med slike perspektiv som utgangspunkt for denne debatten, vil vi ende opp i helt andre krav til utdanning, og andre mer langsiktige omstillingstiltak innafor universitets- og høgskolesektoren enn de som har kommet til uttrykk i dag, sa hun. En av de store utfordringene i denne sammenheng er hvordan demokrati og likhetsproblematikken skal løses i samfunnet. Hvordan skal vi hindre at universiteter og høgskoler produserer og opprettholder *ekspertveldet*? Hvordan skal vi ivareta *folkeopplysningstanken* i ny drakt? Hvordan skal den kanskje viktigste rikdommen i framtida, kunnskaps- og kombinasjonsevne, evne til å løse problemer og etterutdanne seg, evne til å orientere seg i informasjonsstrømmen. Spesielt - hvordan skal vi få også jenter inn i jobber som gir stor makt i samfunnet - de tekniske og økonomiske? I en omstillingssituasjon bør det derfor også være et sentralt spørsmål hvilke konkrete tiltak som er tenkt realisert for å *øke jenteandelen* også i de enkelte fag i tekniske og økonomiske utdanninger. Et problem er her at jenter bare velger *noen* av fagene f.eks. på NTH.

Overordnet helseperspektiv!

Førstekonsulent Gerd Bjørke, Fellessekretariatet for helsefagutdanning understreket at det ikke måtte bli en motsetning mellom utdanning for økonomisk vekst og utdanning for livskvalitet, som er i helsefagutdanningenes interesse: Det blir et spørsmål om kva slags perspektiv ein skal overordna når ein skal snakke om samtidig omstilling og styring i utdanning, ikkje minst i helsesektoren. Den økonomiske veksten må ikkje bli satt opp mot livskvalitet, og det må være et ønskje at helseperspektivet kan bli *overordna* i den framtidige omstillinga av høgere utdanning, sa hun.

Avkastning av helseinvestering

Student Geir Nilsen, FYSIO (Fysioterapistudentenes organisasjon), etterlyste en *markedsorientering* innenfor fysioterapiutdanningen for best mulig å forebygge at dårlig helse oppstår, og for best mulig bøte å på svekket helse. Avkastning av en slik investering kan måles i form av f.eks forkortet sykefravær, selvhjelp hos eldre, som gir forholdsvis mindre behov for sykehjems plasser, raskere rehabilitering etter sykehusbehandling, som gir kortere liggetid, generelt bedre folkehelse.

Allment kulturelt grunnlag

Eg synes òg at det er greit at vi i vår tid må prioritere dette med økonomi og teknikk/teknologi/EDB, sa *rektor Sigmund Sunnanå*, Stavanger lærerhøgskole. Vi opplevde jo i slutten av seksti-åra, begynnelsen av syttiåra, ei negativ bølge når det galdt dette. Men vi må ikkje nå risikere å falle i den motsatte grøfta. Vi må sikre at vi har et allment kulturelt grunnlag for folk i vårt land, folk som både har bakgrunn i den historie, den tradisjon vi står i, og som har framtidsmål å styre imot. *Lektor Leif Langli*, Statens yrkespedagogiske høgskole, etterlyste også at kulturelle og menneskelige forhold ble tatt inn som målsetting.

Motivering av ungdommen

Glem ikke førskolelærer- og allmennlærerutdanninga i hele denne debatten, sa *rektor John Skog*, Tromsø lærerhøgskole: Lærerutdanning er ikke en samling grunnfag, men en kvalifisering for å motivere og skape det kulturelle grunnlag og den kulturelle trygghet hos barn og ungdom for å ta utdanning. Dette oppnår man bare ved å styrke lærerutdanning. Vi er oss bevisst at vi må arbeide med kvaliteten i den lærerutdanninga som skal skape dette fundamentet, og vi hadde håpet å gjøre det etter at vi hadde dekket kvantitet også gjennom helt spesielle forserte tiltak i Nord-Norge. Nå har vi dekket den kvantiteten og hadde håpet å bruke ressursene til å bygge ut kvaliteten og ikke til å dekke de mest presserende behov. Resultatet er at med begrunnelse i behovsdekning i allmennlærerutdanninga, tar man ressursene fra den kvalifiserte lærerutdanning. Dermed hindrer man den i å øke kvaliteten gjennom inndragning av stillinger. Vi greide for eksempel i Tromsø i år å få startet undervisning i dette moderne faget EDB/Informatikk. Det skal inndras stillinger til neste år, det som ryker er det moderne tilbud.

Internasjonalisering

Behovet for større internasjonalisering og økte bevilgninger til dette ble trukket fram av flere.

Arne Jon Isachsen argumenterte for at vi i større grad burde holde mulighetene åpne for å utdanne forskere utenlands. Han trakk fram at Norge er et lite miljø, og at vi har varierende kvalitet på universitetene og i forskningsmiljøene. La oss innse at det finnes veldig gode læresteder i utlandet som faktisk er bedre enn NTH. La oss da si at alle nordmenn som kommer inn på et doktorprogram i de to-tre-fire-fem-seks beste universitetene i USA, og kanskje et par andre steder, får finansiert sitt studium i fire år. Vi slipper noe byråkrati hjemme, for hvis de først kommer inn, så har de allerede fått stempel på seg om at de er gode nok. La oss gjøre dette for å bringe forskerutdannelsen på et høyt nivå i Norge istedenfor å lage alle mulige miljøer fra scratch her, for det har vi allikevel ikke mulighet til, sa Isachsen.

Hans Skoie var glad for statsrådets utsagn om behovet for en større internasjonalisering, en større grad av kontakt og muligheter for å få stipendprogrammer som gir unge forskere mulighet for å komme ut. Han håpet også på klare bevilgninger til dette. Til tross for rikdommen vi har skaffet oss gjennom disse femten år, har vår utenlandskontakt nemlig helt klart vært i tilbakegang. Ved Utredningsinstituttet har vi i dag data som viser at hvis man treffer en vilkårlig universitetsansatt, i fast stilling ved Universitetet i Oslo, så er sannsynligheten for at vedkommende har vært ett semester eller mer i utlandet mindre i dag enn for femten år siden, sa Skoie. Vi vet det samme gjelder utenlandsstudenter.

Sesjon II

Hvordan få til omstilling

«Tenke det, ønske det. . .»

Magne Førre

Forandring har tidligere vært synonymt med vekst. Når veksten stopper opp, kommer motstanden mot forandring til syne. Kravet om effektivitet, produktivitet og markedsorientering er vanligere nå. Det nasjonale system av høyskoler med fagråd og utdanningsmonopol bidrar til konservering. Motstridende styringssignaler fra sentralt hold forvirrer. Mangel på fagfolk er problematisk, omdisponering av stillinger er vanskelig. Omstillingsarbeidet belønnes og oppmuntres ikke. Omstilling krever sektorovergripende tiltak og ekstra midler - i alle fall i en overgangsperiode.

I programmet for konferansen står det at denne sesjonen skal innledes med "en oversikt over de faktorer som hindrer og/eller fremmer omstilling i høyere utdanning". Deretter skal panelet gi svaret "Hvordan få til omstilling". Jeg er glad for at jeg har fått i oppdrag å holde innledningen - tross alt er det enklere enn å peke på gode løsninger.

La meg innledningsvis understreke at min presentasjon nok vil bli peget av egen erfaring - og den er, bortsett fra fjerne år på NHH, knyttet til de regionale høyskolene. Forventninger og krav om omstilling og nytenkning har i stor grad vært stilt til disse institusjonene de siste ti-årene, og det fins mange eksempler på hvordan høyskolene har møtt utfordringene, eller latt være å møte dem. Jeg skal innenfor mine tilmålte tyve minutter forsøke å trekke fram enkelte faktorer som virker inn på omstillingsprosessen. Om eksemplene har gyldighet for universitetssektoren får diskusjonen vise.

Nytenkning, innovasjon, omstilling

Først et par generelle kommentarer til temaet nytenkning, innovasjon, omstilling. Folk vil lete etter nye løsninger når de har et problem og ikke vet hvordan det skal løses. Problemet må altså oppleves. Jo viktigere det oppleves, desto sterkere er motivasjonen til å søke. Hvis søkeprosessen skal fortsette, og med en viss sannsynlighet produsere et nytt alternativ, må den

– *oppmuntres*: organisasjonen må belønne "forskning" - jo større belønning til nye ideer, jo større sannsynlighet for ny idéskapning.

Magne Førre

- være fri for byråkratisk styring og kontroll - det fører til at man blir mer opptatt av å underbygge og forsvare etablerte ordninger enn å komme med nye
- være fri for tidspress
- foretas av et stort antall personer med ulik bakgrunn og utdanning – tverrfaglig kommunikasjon og samarbeid er en forutsetning.

Til tross for at akademiske institusjoner har alle forutsetninger for å tilfredsstille disse kravene, er jeg redd systemet heller preges av å være statisk og tregt med sterk innebygd motstand mot forandring.

Forandring under vekst

Utbygging og organisering av høgre utdanning i Norge etter krigen har vært kjennetegnet av vekst. Det har vært enighet om at samfunnet må bygge opp kompetanse gjennom forskning og utdanning. Etterspørsel etter studieplasser og ferdige kandidater har vært større enn tilbudet, og institusjonene har fått bevilgninger som har gjort det mulig å realisere planer og nye fagtilbud uten at dette har skjedd på bekostning av de etablerte. Forandring har vært synonymt med vekst, og til tross for visse vekstsmarter, har den ikke ført til vesentlige problemer. De etablerte vitenskapene har gradvis akseptert og ønsket velkommen samfunns- og atferdsfag, teknologi og bedriftsøkonomi, og nå følger helse- og sosialfagene etter. At dørene til moderhuset ikke har stått på vidt gap hele tiden, er det nok mange her i salen som kan bekrefte, men innenfor er de kommet. Nå, når veksten stopper opp, skalles lukene og nykommere er lite velkomne - særlig hvis de som allerede er inne må vike plass.

I ettertid kan vi imidlertid spørre om den organisasjonsstrukturen vi har fått innen høgre utdanning er tjenlig. På universitetene har legitimeringsbehovene hos fagene ført til etablering av "rene" institutter og fakulteter, med dertil hørende gradssystem. I "mitt" system har vi fått en hærskare profesjonsskoler. Begge steder markering av grenser mellom fagområder, utdanningsnivåer og kompetanser. Vi har en teigblanding som minner om landsbygda i Norge før utskiftningene og dyrkingsmetoder som minner lite om moderne landbruk. Avkastningen blir deretter.

Lett karikert kan vi si at hvert yrke har sin høgskole eller institutt, som har enerett på å utstede sertifikat eller yrkesbevis. Nye yrker forutsetter med andre ord nye høgskoler. Institusjonene (og yrkesorganisasjonene) er i utgangspunktet skeptiske til - for å si det forsiktig - å påta seg andre, og nye oppgaver. Hvis det skjer, går det ofte lang tid før det nye blir akseptert og integrert. Selv om universitetet eller høgskolen har alle, de fleste, fagområdene som inngår i et nytt studium, vil instituttgrenser, psykologiske barrierer og andre motstandsmekanismer ofte føre til at gode forslag utsettes eller forkastes. Generelt har det derfor vært lettere å få satt i gang nye studietilbud gjennom etablering av nye institusjoner.

Motstand mot forandring innen systemet

Det er på denne bakgrunn vi må se distriktshøgskolenes suksess - og også årsakene til at Ottosenkomitéens hovedtanke, ikke er blitt realisert - nemlig å samordne all høgre utdanning utenom universitetene, i regionale enheter. Motstanden mot en slik organisering er i dag kanskje større i distriktshøgskolene enn i resten av det regionale høgskolesystemet. Å forsvare sin egenart og autonomi oppleves som viktigere enn å vurdere alternative modeller.

Den generelle motstanden mot forandring er som nevnt forankret i holdninger hos personer og grupper - det som ofte kalles institusjonelle verdier - og i høgskolenes mer formelle struktur. Det vil føre for langt å gå inn på hele dette

problemkomplekset, men siden vi her står overfor kanskje de viktigste årsakene til at omstillingsprosessen går tregt, la meg trekke fram et par faktorer - knyttet til institusjonenes faglige autonomi og selektive kontakt med samfunnet.

Faglig selvstyre

Samtlige universiteter og høyskoler har et utstrakt faglig selvstyre. Det betyr at de som er "innenfor" avgjør hvordan de tildelte ressursene skal fordeles. Nytenkning og omstilling er derfor avhengig av et godt utbygd antennesystem hos høyskolens ansatte, hvilke frekvenser man lytter på og hvilke signaler som oppfanges. De fleste mener nok at eget fag og egen virksomhet er betydningsfull, får for lite ressurser og bør vokse, evt. opprettholdes. Nye tiltak må derfor ha ekstra bevilgninger, i alle fall må det ikke tas fra "min" del av kaka. Ingen er i utgangspunktet villig til selv å rasere sitt livsverk, og de aller fleste vil kjempe mot inngrep fra det overordnede system enten det nå er kollegiet, høyskolestyret eller departementet. Koalisjoner inngås, slik at systemet holdes i balanse og eventuelle "rabulister" eller "nytenkere" nøytraliseres. En svensk studie av innovasjonsprosesser hevder at universiteter og høyskoler i likhet med andre byråkratier, er "tillvæxtvänliga men innovationsovänliga och ovilliga til omprövning, då förändringsimpulser förväntas störa den interna maktbalansen". Et nærliggende spørsmål blir da om høyskoler og universiteter av egen kraft evner å starte og gjennomføre en omstillingsprosess, eller om det er nødvendig med påtrykk og påbud utenfra. Jeg er redd svaret blir ja til det siste.

Krav om effektivitet og produktivitet

Tidligere kunne høyskolene i langt større grad la være å ta hensyn til omstillingskrav fra samfunnet og samtidig regne med nødvendige bevilgninger fra det offentlige. Respekten for akademisk frihet og visdom er langt mindre i dag. Krav om effektivitet og produktivitet begynner å bli like vanlige hos oss som i næringslivet. Vi må begrunne ressursbruken på en helt annen måte enn før. Samtidig skjer mye av den faglige utvikling utenfor høyskoler og universiteter, uten at hensiktsmessige former for dialog og kontakt er utviklet. Systemet er lite markedsorientert, svært selvopptatt og nokså selvtilfreds.

Markedsorientering

Omfanget av virksomheten ved høyskoler og universiteter har tradisjonelt vært styrt av bevilgningene over statsbudsjettet - og disse er alltid for små. Gradvis har en blitt klar over de muligheter som ligger i å finansiere aktivitet med tilskudd fra andre kilder. Forskningsfinansiering har lange tradisjoner her, mens oppdragsvirksomhet innen høyere utdanning lenge har vært forbeholdt de private institusjonene. Mange av oss har nok lenge sett misunnelig på ekspansjonen f.eks. ved Bedriftsøkonomisk Institutt, og ønsket at vi hadde de samme muligheter for å frigjøre oss fra Statens lønnsplaner og budsjetttrammer. At private institusjoner langt raskere enn staten har kunnet komme med utdanningstilbud på nye fagområder - og dermed oppfattes som langt mer effektive, - skyldes ikke minst forskjellen i frihetsgrad på disse feltene. Vi skal likevel ikke legge skjul på at de private høyskolene - nettopp på grunn av avhengigheten av å måtte selge sine tjenester - i langt sterkere grad har holdt seg markedsorienterte. Men vi kommer etter. Allerede nå har vi en rekke eksempler på samarbeidstiltak mellom høyskole og næringsliv/forvaltning, ikke minst ved distriktshøyskolene. Cand. techn. og trygdesjefutdanning ved Rogaland distriktshøyskole er typiske eksempler. Haga-utvalgets forslag om ytterligere oppmykning av reglene for oppdragsinntekter vil ventelig gjøre det enda lettere for de statlige høyskolene å konkurrere på linje med de private. I alle fall vil vi miste en god

del av unnskyldningen for ikke å gjøre det. Årets budsjettforslag åpner også for deltakerfinansierte kurstilbud.

Vårt utdanningssystem er i stor grad tilpasset gårsdagens yrkesstruktur. Arbeidsmarkedet for mange av profesjonsgruppene er i ferd med å bli mettet, mens det er stort behov for studieplasser på nye yrkesområder – yrker som forutsetter helt andre sammensetninger av kompetanse enn de tradisjonelle. Høgskolesystemet er i liten grad bygd opp med sikte på å håndtere denne typen problemer. La meg illustrere dette med et par eksempler fra min egen sektor:

Regionalt mot nasjonalt system

De regionale høgskolesystemene har som en av sine hovedoppgaver å koordinere studietilbudene i regionen. For styret er det naturlig å se høgskolene under ett, ikke minst fordi de har parallelle og delvis overlappende eller supplerende fagtilbud og fagmiljøer, som gjør det nærliggende å se på muligheter for rasjonalisering og samordning. Ikke minst gjelder dette utvikling av nye tverrfaglige studier. Imidlertid er det stort sett bare i navnet de regionale høgskolene er regionale. Hvert høgskoleslag er organisert i et nasjonalt system, med eget budsjettkapittel og departementskontor og ofte med eget fagråd og utdanningsmonopol. Samtidig er det isolert fra universitetssystemet med formelle, ideologiske og ofte også mytologiske barrierer. Dette systemet gjør det mulig, og relativt lett, å regulere produksjonen av lærere, fysioterapeuter, sosionomer, ingeniører osv. ut fra samfunnets behov, men etter min mening fører det til en svært urasjonell bruk av ressursene. I stedet for å oppmuntre til samarbeid, samordning, innovasjon og utvikling, bidrar det til å konservere utdanningsstruktur og studietilbud.

Selv om samfunnet for eksempel har et stort behov for ingeniører, og ingeniørhøgskolene er det naturlige utdanningssted for disse, er det ikke utenkelig at vi i neste omgang får spørsmål fra brukerne om hvorfor ikke ingeniørene har kompetanse i språk, sosialfag, pedagogikk, økonomi eller sosialantropologi. Slike innslag i utdanningen må ingeniørhøgskolene hente andre steder, men de fins ofte i naboinstitusjonen.

Sektorovergripende tiltak

Som nevnt innledningsvis, er det en rekke psykologiske barrierer som hindrer at man går til naboen. Skal vi ha mulighet for å lage dører i disse murene, må også noen av de nasjonale kontrollpostene fjernes. Vi må utvikle organisasjonsstrukturer som kan håndtere sektorovergripende tiltak. Dette forutsetter at institutter og institusjoner gir fra seg noe av sin autonomi, og kanskje enda viktigere, at makt og myndighet desentraliseres fra departementenes kontorer og råd - noe som selvsagt skaper sterke motforestillinger. Evnen til å produsere motstand og motargumenter er meget velutviklet, og vi har en rekke eksempler på at slike fremstøt mislykkes totalt. Det er ikke bare Vassdrags- og elektrisitetsvesenet som har hatt sin Alta-sak. På den annen side har vi også eksempler på at det er mulig å utvikle nye studietilbud der flere institusjoner er involvert, og å finne fram til hensiktsmessige styringsordninger for disse. Et velkjent eksempel er geografistudiet ved NHH/UiB. I Vestfold har vi flere eksempler på studietilbud som bygger på samarbeid mellom høgskolestyret og høgskolene. En viktig forutsetning har vært faglig tillit mellom institusjoner og enkeltpersoner, fravær av prestisje og eiendomskrav og en overbevisning hos de impliserte om at samarbeid belønnes og lønner seg.

Eksterne rammebetingelser

Med full rett vil nok mange i denne salen hevde at årsakene til "omstillingskrisen" ikke skyldes konservatisme og motstand mot forandring i institusjonene alene, men i

like stor grad høgskolenes *eksterne* rammebetingelser. La meg derfor til slutt peke på noen faktorer som etter min mening virker hemmende, ja ofte lammende, på omstillingsprosessen. Behovet for studieplasser ved universiteter og høgskoler har aldri vært større enn i dag - og vi vet at det blir enda større utover i dette ti-året. Problemet er bare at det er andre studieplasser som etterspørres enn de som tilbys. Vi stilles derfor overfor et dobbelt krav:

1. å skaffe flere studieplasser, slik at voksende ungdomskull kan få et utdanningstilbud - og dermed holdes borte fra arbeidsløshetsstatistikken, og voksne med feiltilpasset utdanning kan skaffes videreutdanning eller bli omskolert.
2. å utvikle studietilbud på nye, uprøvde områder.

Hvilke muligheter har vi så for å løse disse oppgavene?

Dystre høstpremissar - sysselsettingsmidler om våren

Planleggingsperioden innen høgre utdanning er kort. Selv om vi leverer programnotat for tre-årsperioder, er bevilgningsrammen gitt i årsbudsjetter. I de to siste årene har vi til og med fått bevilgninger to ganger årlig, med to diametralt forskjellige budsjettpremissar: De dystre høstpremissene: Sparing, null-vekst og inndragning av stillinger, med tilhørende vanskelige - men ofte konstruktive prioriteringsdiskusjoner. Så kommer våren, det er såtid og grotid: Ekstraordinære studieplasser skal opprettes, initiativ og oppfinnsomhet forventes og belønnes - i alle fall i noen av institusjonene. Så kommer høsten igjen - med nytt budsjetttrundskriv om innsparing og nedskjæring. Det er innlysende at dette virker ganske ødeleggende på planleggings- og omstillingsprosessene ved høgskolene.

Mangel på fagfolk

En vesentlig forutsetning, i tillegg til penger, er selvsagt at man har de nødvendige fagfolk. Dette forutsetter at man har det nødvendige antall stillingshjemler, og at det finnes kvalifiserte fagfolk som er villige til å arbeide innenfor høgre utdanning. Vi vet at det på en rekke av de prioriterte fagområdene, økonomi, teknologi og EDB, er meget vanskelig å skaffe kvalifisert personell, også fordi lønns- og arbeidsbetingelser i høgskolesystemet er lite konkurransedyktig. Vi vet også at det er nesten umulig, på kort sikt, å omdisponere stillinger fra et fagområde til et annet.

Omdisponering vanskelig

Jeg skal ikke her gå nærmere inn på de begrensninger tjenestemannslov og hovedavtale legger på omstillingsprosessen. Jeg minner bare om at omdisponering av stillingshjemler bare kan skje ved ledighet, eller når Stortinget vedtar inndragning og eventuell oppsigelse. Særlig ved de små høgskolene vil dette føre til at omstillingsprosessen i beste fall går langsomt. Kombinert med stillingsinndragning fører dette lett til at systemet låser seg. Igjen et eksempel fra mitt eget fylke:

Omstillingsarbeidet straffes

Vestfold produserer lærere og førskolelærere "for eksport". Samtidig har fylket relativt få studieplasser og ingen distriktshøgskole. Høgskolestyret har arbeidet aktivt for å skaffe flere studieplasser til regionen, og bearbeidet lærerhøgskolen for at den skal gi utdanningstilbud rettet mot andre enn lærere. Høgskolens ledelse og flertallet av lærerne har fulgt dette opp, nye studietilbud er utviklet og delvis realisert. I prinsippet har også departementet samtykket til omstillingsarbeidet. Stortingets vedtak i fjor om reduksjon i studenttall og inndragning av stillinger ved

lærerhøgskolene, sammen med beskjeden i vår om at ekstraordinære studieplasser ikke kunne opprettes ved lærerhøgskolene, tas imidlertid naturlig nok som et signal om at videre omstillingstiltak ikke er aktuelle. I tillegg er videre nedbygging av lærerutdanningen annonsert, og førskolelærerutdanningen er i faresonen. Når så stillingsinndragningen rammer en av de fagseksjonene som mest aktivt har arbeidet med omstilling, er det ikke rart at engasjementet i dette arbeidet daler. Den positive effekten av vedtaket om stillingsinndragning - en kraftig vekkerklokke - forsvinner, fordi det ikke gis klare styringsimpulser. Det som blir igjen er frykt for usikkerhet om egen og institusjonens framtid. Årets budsjettforslag der Eik lærerhøgskole "fredes" (man river ikke et hus som bygges om/restaureres) er derfor svært gledelig, og helt nødvendig for videre omstillingsarbeid. Det er imidlertid ikke vanskelig å forestille seg frustrasjonen ved de andre lærerhøgskolene.

Omstilling krever ekstra midler

Selv om styringsimpulser gis, kan man likevel ikke vente at høgskolene særlig de små - skal være i stand til omstilling og utvikling av ny aktivitet uten tilførsel av ekstra midler, i alle fall i en overgangsperiode. Det bør derfor være mulig å utvikle - og få aksept på - mer langsiktige planer for omstilling (f.eks. 5 år) ved den enkelte høgskole eller i regionen. Innenfor denne perioden må det være mulig for høgskolen å få tildelt nye stillinger, eventuelt mot inndragning av hjemler ved naturlig avgang på et senere tidspunkt. Tradisjonell motivasjonsteori tilsier at man *kombinerer riset bak speilet* (budsjettreduksjon) med *sjokoladebiter i skuffen* (øremerkede stillinger). I tillegg bør man gjøre det mulig for oss som arbeider spesielt med regionale samordningstiltak å følge disse opp med positive virkemidler. Det nytter lite at høgskolestyrene tildeles en sentral oppgave i omstillingsarbeidet så lenge vi ikke kan følge opp henstillinger og anbefalinger med økonomiske tilskudd.

PANELINNLEGG - HVORDAN FÅ TIL OMSTILLING?

Om omstillings- og styringsretorikk

Kjell Eide

Ekspedisjonssjef Kjell Eide, Kultur- og vitenskapsdepartementet, ble spurt om man i Norge kan lære noe av internasjonale erfaringer med omstilling i høyere utdanning. Han hadde i utgangspunktet liten tro på at vi kan lære annet enn det vi har lyst til å lære, både av egne og andres erfaringer. Ellers mente han at framtiden neppe innebærer større krav til omstilling enn vi har hatt de siste femti årene. Mye har foregått hele tiden, men man har ikke snakket så mye om det. Internasjonale erfaringer kan vise bl.a. at hvis man får kutt i sine budsjetter, blir ofte irrasjonell og kortsiktig nedskjæring resultatet. Han var generelt redd for symboltiltak når det gjaldt omstilling.

Omstilling ikke noe nytt

Eide refererte en samtale han hadde hatt med Natalie Ramsøy for en del år siden, om dette at vi alle i fremtiden skulle komme i en situasjon hvor vi måtte skifte yrker fire-fem ganger i løpet av livet. På bakgrunn av sine livs-karriere-studier på norske menn, nikket hun og sa: "Jaha, det betyr at nordmenn også i fremtiden kommer til å

skifte så ofte, da, for det har de gjort i de siste tredve-førti årene.” Eide mente at det er viktig å se gjennom retorikken i dette med omstilling. Min vurdering ville være at vi i et halvt hundre år nå snart har hatt langt større både geografiske omstillinger og næringsmessige skifter enn vi kommer til å få i fremtiden, sa han.

Andre typer og ikke så synlig omstilling

Vi vil antakelig fortsatt få ganske mye yrkesskifter, men det er bare på ett punkt hvor jeg kan tenke meg at vi får mer omstillingsbehov enn vi har hatt i det siste halvt hundre år. Det er innenfor *det enkelte yrke* med tilpasninger i den jobb og det yrke man nå engang sitter. Alt i alt tror jeg det er galt å regne med at man står overfor en fremtid med større krav til omstilling, men kravene vil kanskje ha noen andre *utdanningsmessige konsekvenser*. Jeg nevner dette fordi i denne tid med krav til omstillinger i universitets- og høgskolesektoren, så starter en gjerne ut med påstanden om at her er det behov for så mye mer omstilling. Så undersøker man i mange land en del om hva det egentlig er som foregår, og finner at det foregår veldig mye. Jeg har fått inntrykk av at noe av det samme har man funnet i Norge når man først satser mer og undersøker dette. Min gjetning vil være at det har foregått mye hele tiden, men stort sett i slike former som ikke synes i budsjetter, og som ikke er godt nyhetsstoff i aviser. Og det legges ikke merke til før noen begynner å rope etter omstillinger. Da blir det taktisk veldig viktig å demonstrere at man omstiller seg.

Heller tilstivning og panikk

Min frykt er at vi får en parallell til det vi kjenner fra det mer allmenne økonomiske feltet. Der har vi ved å tillate fremveksten av en betydelig arbeidsløshet skapt en enorm stivhet i det øyeblikket vi snakker om omstillinger, som har gjort at *viljen til å ta risiken* på omstilling er blitt mye mindre hos de enkelte. Vi skal ha et imponerende antall konkurser før vi kan bare oppveie den tilstivning av omstilling og mobilitet som har skjedd gjennom arbeidsløsheten. Og jeg er litt redd for at noen år med nullvekstbudsjetter kan ha skapt noe av den samme stivhet i vårt universitets- og høgskolesystem. Vi skal ha mange utenfradoserte sjokk for bare å oppveie tilstrekkelig til å opprettholde den omstillingsfrekvens vi hadde tidligere. Dette har jeg lite dokumentasjon på, men det er i alle fall fra mange andre felter en meget velkjent situasjon. Gjennom internasjonale erfaringer, men jeg tror også i Norge, har vi fått ganske solid empirisk grunnlag for å si at økonomenes forestillinger om at dersom man får dårligere råd, så tar man bedre vare på sine ressurser, er et dogme som er grunnfalsk. Når man blir kuttet i budsjetter, gjør man en masse stort sett urasjonelle ting for å tilpasse dette. Særlig hvis det kommer som et *sjokk*, og særlig hvis det kommer på *kort sikt*. På lang sikt kan det være annerledes, men for å sitere en ikke ukjent økonom; ”på lang sikt er vi alle døde”.

Symbolsignalsystemer

Jeg er heller ikke i tvil om at det er stor lydhørhet overfor sentrale signaler ved våre institusjoner. Jeg ble spurt om utenlandske erfaringer: Jeg reiste rundt til tyve amerikanske forskningsinstitutter som i sin tid ble opprettet av det amerikanske undervisningsdepartement, og de fikk signaler fra Office of Education i Washington. På ett tidspunkt ble det sagt at de administrerte seg jo så dårlig. Og akkurat da var det ”in” å drive enslags planleggingsteknikk som het ”perte-charting”. Det er glemt nå, men dengang var det ”in”. Dette signalet gikk ut, og mens jeg reiste rundt fant jeg direktørkontoret og gjerne forværelset og litt flere tapetsert på alle veggene med såkalte ”perte-charts” som da viste at man var lydhør overfor signaler. Som planlegger kunne jeg si at bortsett fra ett eller to av instituttene, så var de både for små

Kjell Eide

Magne Lerheim

Anne-Lise Høstmark Tarrou

og hadde en art virksomhet som gjorde at purcharting var aldeles meningsløst. Men det var ikke poenget, poenget var ikke å skape bedre administrasjon, poenget var å *visе at man var lydhør overfor signaler*. Og det fungerte, da fikk man mer penger. Men jeg er litt redd for at vi kan få liknende symbol-signal-systemer her hos oss, at vi blir veldig opptatt med å konstruere signallydhørhet for med det å få større budsjetter. Uansett, så å si, om disse symboltiltakene har noe som helst med virksomhetens effektivitet å gjøre. Jeg er redd for det, jeg synes at jeg har sett noen tegn til det, men jeg kan bare håpe at den frykten vil vise seg å være feil.

Styring i ukjent terreng

Det hjelper ikke så veldig mye å ta et fastere tak om rattet hvis vi verken har noe kart, eller vet hvor vi skal. Litt av styringsretorikken bærer preg av dette, i dag, tror jeg. Det skaper også et tomrom som gjør at de som kan komme viftende med et kart som ser ut som det er noe, har en sjanse. Man gjorde det samme da de oppdagelsesreisende reiste ut. Man lagde kart over steder hvor ingen hadde vært, og fylte det med land og med dyr med tre hoder og mennesker med hale, og på en eller annen merkelig måte følte kanskje de oppdagelsesreisende seg litt tryggere når de hadde de kartene. Jeg er litt redd for den tingen, ikke fordi jeg er redd for å leke med tall, det skal man gjøre. Men man skal kanskje være litt forsiktig med å kalle det for vitenskap. Jeg er redd for at vi forhindres av denne falske trygghet i å velge fornuftige, rasjonelle strategier i situasjoner hvor den genuine usikkerhet er ganske stor. Det kaller på helt andre strategier enn om vi hadde visst noe kartmessig i det ukjente terrenget som fremtiden er.

Samlet norsk lærerutdanningspolitikk etterlyses

Anne-Lise Høstmark Tarrou

Hvorledes har høgskolene reagert og hvorledes reagerer de på de virkemidlene som regjering og Storting har tatt i bruk for å fremme omstilling? Rektor Anne-Lise Høstmark Tarrou, Statens yrkespedagogiske høgskole, mente at virkemidlene ble opplevd som vilkårlige og hittil hadde hatt liten effekt. Reduksjon av ressurser skaper utrygghet, hemmer kreativitet og fører til forsvarsreaksjoner. Det er dårlig samsvar mellom nedskjæringstiltakene i lærerutdanningen og de omfattende nye tiltak som omtales i stortingsmeldinger om grunnskole og videregående skole. De nye tiltakene som omtales betyr store utfordringer til lærerutdanningsinstitusjonene - både lærerhøgskoler og universitet. Høstmark Tarrou mente det er viktig å løse felles problemer innen en samlet norsk lærerutdanningspolitikk.

Liten effekt av virkemidlene hittil

Norsk lærerutdanning står overfor to typer omstillingsproblemer, mener jeg. Den ene typen følger av de politiske beslutningene om nedbygging av allmennlærerutdanning og inndragning av stillinger der. Den andre typen følger av nye oppgaver i hele skoleverket, sterk samfunnsendring og stor utbygging av videregående skole. De høgskolene som har fått og får redusert studentopptak og inndratt stillinger savner belønningstiltak samtidig med omstillingene. Slike tiltak ville kunne stimulert til å lete etter muligheter for reorientering. Høgskolene opplever nå reduksjon av ressurser som skaper utrygghet i personalet, hemmer kreativitet og fører til forsvarsreaksjoner.

Effekten av virkemidlene blir derfor liten i forhold til intensjonene, og oppleves vilkårlig i forhold til omstillingsbehovet. Det økonomiske og personalpolitiske resultat står heller ikke i forhold til den tidsinnsats som er brukt. Dette synes likevel å være tatt *noe* hensyn til i årets budsjettforslag og jeg synes også statsrådets innslag her i dag tidlig kanskje vitnet om det.

Dårlig samsvar mellom tiltak i skoleverk og lærerutdanning

Nedbygging av allmennlærerutdanningen kommer samtidig med at stortingsmeldinger om skoleverket, både grunnskole og videregående skole omtaler *nye tiltak av stor dimensjon* som skal skje i skolen. Dette tyder på dårlig samsvar mellom tiltak i skoleverket og nedbygging av kapasitet eller mangel på tiltak i lærerutdanningen. Læreren er viktigste påvirkningsfaktor ved forandring i skolen, dette er det forsket på og kan vises til. Lærerutdanningen er støttepillar i kompetanseoppbyggingen både for produksjonsliv og for kunnskapsutvikling. God kvalitet i skolen avhenger av god kvalitet på lærerne, og god kvalitet i kunnskapsnivået i landet avhenger av god kvalitet på skolen. Dette vet alle sammen.

FoU ved lærerhøgskolene

Skolens lærere skal drive *pedagogisk utviklingsarbeid*, det står også i en stortingsmelding, nedenifra og innenifra i skolen. Det blir da behov for forsknings- og utviklingsarbeid som forutsetning for å følge med i fagutviklingen i arbeidslivet og kunnskapsutviklingen av fagene i skolen og arbeidslivet og som grunnlag for det pedagogiske utviklingsarbeidet i skolen selv. Og slikt *FoU-arbeid* bør først og fremst foregå ved ulike typer lærerhøgskoler, lærerutdanningsinstitusjoner der lærerutdanningen er en hovedsak.

Flere elever, nye utfordringer, nye fag

Nedgang i elevtall i grunnskole og videregående skole, allmennfaglig studieretning sånn som det ser ut til å bli, skjer samtidig med at studiekapasiteten skal bygges ut i betydelig grad innen *yrkesfaglige studieretninger* med tilbud f.eks. om videregående kurs innenfor nye fag og studieretninger. Så ramser jeg opp: Tilrettelagt opplæring skal gis til *elever som tas inn på særskilte vilkår*, med fortrinnsrett til studieplasser i hele den videregående skolen. Mange av disse vil komme innenfor yrkesfaglig studieretning f.eks., og skape store *utfordringer til lærerne* der. Dette er folk som kommer fra arbeidslivet, fagarbeidere som tar på seg læreroppgaver etterhvert. Lærerne i allmennfaglige studieretninger vil stå foran store, nye pedagogiske oppgaver som de aldri har fått utdanning til å mestre. Datafag skal inn i skolen på alle nivåer, og yrkesfaglærerne må lære å forstå hvordan datateknologien har forandret fagene deres. Dette er forhold som viser at det er stort behov for omstillingstiltak, som det til nå ikke er satt av ressurser til innenfor norsk lærerutdanning. Kanskje kan kommende stortingsmelding fortelle oss noe om det og gi grunnlag for dette? Skal den videregående skolen f.eks. lykkes med å gjennomføre de tiltak som Stortingsmelding 15 (1984-85) bebuder, så må det til en solid satsing av lærerne i videregående skole.

Etterutdanning

I allmennfaglig studieretning f.eks. blir det få nyttilsettinger i mange år fremover, og *etterutdanningen* av de lærerne som er i skolen, er helt avgjørende hvis vi skal få ajourføring av det faglige og pedagogiske hos disse lærerne. Dette koster både omprioritering av oppgaver og nye ressurser. For lærerne i yrkesfaglig studieretning

er det stort behov for utvidet utdanningskapasitet både kvantitativt og kvalitativt, både i form av grunnutdanning, videreutdanning og etterutdanning. Og oppgavene vil kreve både økonomisk satsing og kompetanseutbygging av personressursene.

Mer ressurser og oppmuntringer

Det er derfor vanskelig å forstå at det er rett å ta ressurser fra norsk lærerutdanning i våre dager. Vi trenger det der, og vi trenger økning av totalressursene, og vi trenger oppmuntring til omdisponering. Vi trenger også større debatt om lærerutdanning som samfunnsproblemmå, fordi den angår oppvekstvilkår til unge i et samfunn i sterk forandring. Den angår videreføring av hele vår *kulturarv* og den er et sentralt ledd i *kunnskapsutviklingen*. Vi trenger oppgradering og videreutvikling av lærerutdanningen som kultur- og kunnskapsformidler. Utdanningstilbudene i datafag viser også at lærerhøgskolene *har vist vilje til og kan omstille seg*.

Samlet norsk lærerutdanningspolitikk

Vi trenger også universitetene som kunnskapsbaser i dette arbeidet og det er behov for at de satser mer eksplisitt på å ta vare på sin lærerutdanningsfunksjon. Det er viktigere å lete etter muligheter for å løse felles problemer innen en *samlet norsk lærerutdanningspolitikk* enn å detaljstyre noen lett kontrollerbare institusjoner med negative virkemidler for å gi de samme ressursene til beslektede områder. Det tar lang tid å bygge kompetanse, dette vet vi også, det tar lang tid å bygge opp fagmiljø på høgskolenivå og det tar kort tid å rive ned slik kompetanseoppbygging. Vi har mange oppgaver, og de virkemidlene som trengs er *stimuleringsiltak* som fremmer omstilling til nye oppgaver for noen, og gir kompetanseoppbygging og kapasitetsutvidelse for andre.

Omstilling eller bredde?

Magne Lerheim

Er det i det hele tatt mulig å kombinere grundighet og langsiktighet i forskning og utdanning med raske omstillinger og f.eks. dekking av kortsiktige næringslivsbehov? Direktør Magne Lerheim, Universitetet i Bergen, mente at omfordelingsprosessen og forandningsprosessen har vært vesentlig kraftigere i de siste 10 år enn universitetene har vært i stand til å synliggjøre. Og det i en periode med stagnasjon. Likevel er det klare begrensninger i hva et universitet kan klare å gjøre av omstillinger. Det er ikke styringssystemets skyld, men har sammenheng med at en ikke må ødelegge bredden i universitetenes tilbud. Imperativet i denne sammenheng er basalfagene, teorifagene. Tidspunktet er i følge Lerheim inne for begynne å diskutere for alvor å gjøre universitetene om til selvstyrende stiftelser.

Omstilling i stagnasjonsperiode har skjedd

Det har foregått en omstillingsprosess ved norske universitet i dei 10 åra der nullvekst har prega universitetenes situasjon. Hvis vi ser det over ein 10-års periode, er det 10 år nullvekst, noen år litt vekst, noen år noe reduksjon, totalt sett omtrent en 10 års stagnasjonsperiode. Eg tror egentlig at denne omfordelingsprosessen og forandningsprosessen har vært vesentlig kraftigere enn det universitetene har vore i

stand til å synliggjøre. Trovik har allerede i dag peikt på den kontinuerlige revisjonsprosessen som foregår innenfor de forskjellige *studieplanene*. Men vi har også meir dramatiske omfordelinger som går på *utdanningsprogram*, etableringen av teknisk orienterte studier er en heilt ny studieretning i universitetssammenheng. Etablering av økonomisk-administrative studieretninger, - vi har ved alle våre institusjoner klart å opprette nye fag gjennom omfordelinger. Og i dag er vel dette gått inn som en så dagligdags ting i universitetenes budsjettarbeid, at vi ikkje engang holder tall på det. Men om eg antyder at vi ved Universitetet i Bergen i denne tiårsperioden har klart å *omfordele 100 stillinger*, så er det omtrent størrelsesordenen i alle fall. Denne omfordelingen og strukturendringen har også skjedd innenfor forskningen, *oppdragsforskning*, ved vesentlig meir anvendt forskning, og den har skjedd i *etterutdanning, videreutdanning, distanseundervisning*, egentlig over heile det som er universitetets virksomhetsområde. Det er vel egentlig ikkje meir å seie om det, det har skjedd innenfor dei ressursene som har vore til rådighet, og man kan alltid stille spørsmål om om dette har vore nok.

Klare begrensninger

Men der er også meget klare begrensninger i hva et universitet kan klare å gjøre av omstillinger. Det gjelder for et universitet som det gjelder for alle menneskelige samfunn, at der er en generell *motstand mot forandring*. Og eg trur det er overdrevet å seie at universitetene står i en særstilling når det gjelder ein slik generell motstand. Det er også mulig å etablere systemer, det er mulig å etablere holdninger som går på en forandring. Til og med trur eg at det styringssystemet som vi nå har fått etablert på universitetene er et bedre system for å fremme forandring enn det gamle systemet som vi hadde. Der er vansker med dette systemet, men det er ikkje verre enn at en *ikkje* kan seie at det er *styringssystemets skyld* når vi ikkje får det til. Et av de klare uttrykk for at det ikkje er mulig å handle i forandringssammenheng innenfor det *statlige forvaltningssystem* som vi lever under, har vi fått klare uttrykk for ved opprettelse av de stiftelser som nå er blitt knytta til nesten alle våre høyere institusjoner. Stiftelsenes hovedhensikt, enten det nå er SINTEF i Trondheim, eller det er i Tromsø, eller det er en hel del av distriktshøgskolene, har ett hovedformål, nemlig å etablere et organ som ikkje er bundet av Statens forvaltningssystem. Og hvis du skal være bundet av Statens forvaltningssystem, så arbeider du omtrent slik en god skattejurist gjør. Du bryter ikkje loven, men du forsøker å finne alle de muligheter hvor du kan optimalisere institusjonens situasjon uten å bryte lovverket, uten å bryte forvaltningsreglene.

Omstilling umulig uten å ødelegge bredden?

Debatten i den seinare tid har vært prega av at det synes som om en del innenfor det politiske miljø *tror at det er større muligheter for å foreta forandringer enn det som er realiteten*. Og eg vil belyse det med et enkelt eksempel: I budsjettssammenheng foretok vi en undersøkelse om hva slags naturlige avganger der vil bli i kommende femårsperiode ved Universitetet i Bergen, og kom til at det ville bli naturlig avgang ved aldersgrense på tilsammen seksti stillinger. Omtrent samtidig fikk vi på bordet en innstilling som vi hadde venta på ei tid, som foretok en vurdering av hvor store datafagene bør bli ved Universitetet i Bergen. Dette tatt i betraktning av at vårt land på datafagsområdet skal ha den samme tilgang på ekspertise som det vi kjenner fra andre velutvikla land, og tatt i betraktning den del av det norske utdanningsansvaret som faller på Universitetet i Bergen. De kom til at i løpet av en femårsperiode trengte vi seksti nye stillinger til datafaget. Dette passet forsåvidt godt til de seksti som da faller for aldersgrensen. Men da ville vi ikkje lenger ha noen vitenskapelige toppstillinger i øre-nese-hals-sykdommer, heller ikkje i øyesykdommer, heller ikkje i

arkeologi, og en del heilt andre sentrale fag. Og eg må jo seie at noe av det viktigste signal eg synest eg har tatt med meg fra denne konferansen, det var statsråd Langslets klare uttrykk for at *vi skal ikkje ødelegge bredden i universitetssystemet*. Vi skal ha en omstillingsprosess som vel forsøker å omstille innanfor de ressursar som er tilstede, men vi skal ikkje ødelegge bredden. Er det mulig å foreta en langsiktig planlegging innanfor universitetssystemet tatt i betraktning de krav som er fra samfunnet og de krav som vi har i universitetssammenheng? Vi forsøker ved Universitetet i Bergen. Vi starta i 1980 med noe vi kaller *Universitetsplan år 2000* som er et forsøk på å skissere utviklinga ved Universitetet i Bergen framover mot år 2000. År 2000 er tilfeldig, det som er det viktige er at et 20 års perspektiv, det er begrensningen. Dette har noe med rekrutteringen av studenter til universitetet å gjøره. Det er klart vi kan ikkje planlegge dette i detalj.

Teorifagene imperative

Men det som er umåtelig viktig å understreke: *Basalfagene, teorifagene*, må vi beholde uansett hva slags variasjoner vi gjør på overflaten av universitetssystemet. Eg må seie at det som har skuffa meg mest i denne konferansen, er Harlems tydeligvis kortsiktige perspektiv på teorifagenes betydning i utviklingen av både samfunnet og industrien. Men teorifagene er helt sentrale, og der må vi vite hva vi har og utifra den bredden og tyngden vi har i teorifag og basalfag innanfor de forskjellige områder, er vi istand til å lage utdanningsprogrammer og variasjoner ettersom det skjer endringer i behovene i samfunnet.

Studentene viktig påvirkningsgruppe

Det har skjedd i løpet av denne tiårsperioden en endring i universitetenes holdning som har skapt en nærhet, som studentene har bidratt vesentlig til. For det første er de meget opptatt av de har en utdanning som gir dem jobb etterpå, og for det andre presser de stadig på at universitetet skal ta opp forsknings- og utdanningsprogrammer slik som de som unge mennesker ser problemene i samfunnet. Ofte idealistisk, ofte urealistisk, men denne kombinasjonen her har vært av stor betydning, det er en viktig påvirkningsgruppe. Men dermed står vi overfor et organisasjonsproblem, som vil føre Førres tanker litt vidare.

Universitetene som stiftelser?

Tidspunktet er etter mitt skjønn inne til å vurdere om ikkje våre fire universiteter bør løsrives fra Statens forvaltningssystem og etableres som selveiende og selvstyrende stiftelser. Dette er en videreføring av det som ligger i Haga-utvalgets innstilling, det har ikkje konsekvenser for byråkratioppbyggingen, når det gjelder fordeling av forskningsressursene. Men vi er kommet i slike begrensninger i dag på å gå vidare med å finne vår naturlige plass og ta ansvar for våre egne handlinger og på å være tvunget til å ta konsekvensen av det vi meiner er universitetenes autonomi. Eg tror derfor at vi bør begynne å diskutere for alvor å gjøره universitetene til stiftelser.

Påtrykk til indre organisering ønskes

Dag Kavlie

I Aftenposten 12. mars 1984 sier Petter Thomassen, formann i Stortingets finanskomité, om behovet for datautdanning: "Om vi ikke skal forbli i hengemyra i flere tiår fremover, må vi være villige til kraftige omprioriteringer av våre utdanningsressurser. Om ikke utdanningsinstitusjonene er villige til å delta i dette, må de sentrale myndigheter skjære igjennom ved hjelp av kraftigere styringsmidler." Må det mer politisk styring og mindre akademisk frihet til for å fremme omstilling, rektor Dag Kavlie ved Norges tekniske høgskole?

Kavlie ville skille mellom styring av de store linjer for hvilken profil vår høyere utdanning skal ha, og den indre organisering av virksomheten. Detaljer for det siste må aldri dirigeres fra sentralt hold, men en må tvinge institusjonene til å arbeide med dette. Han så likevel en treghet i de enkelte fagmiljøer, og ønsket derfor større og mer fleksible organisasjonsenheter, og påtrykk utenfra for å begynne arbeidet med det. Når det gjelder hvor mange miljøer man skal satse på og hvem som skal gjøre hva, etterlyste han at en fra det offentliges side sørget for større grad av felles organisering.

Kavlie mente at han stilte for hugg både fordi temaet er ømtålelig, fordi han var fra NTH, og fordi han hadde vært med i Høyres utvalg for høyere utdanning. Sine synspunkter har han både fra dette bredere arbeid med høyere utdanning og fra sitt virke ved NTH, sa han.

Ikke detaljstyring av høyere utdanning

Jeg vil skille litt mellom på den ene siden *de store linjer for hvilken profil* vår høyere utdanning bør ha. Her har jeg en klar oppfatning av at myndighetene bør ha et ansvar. Det gjelder også arbeidet med å *påvirke organiseringen* av institusjonene, som jeg også ser som et klart sentralt ansvar å medvirke til. Så har vi på den andre siden den *indre organisering* av virksomhet, hvordan man skal få til en indre omstilling, som da nok vil være en noe annen sak. Det er klart at detaljer her bør aldri dirigeres fra sentralt hold, men en må *tvinge* institusjonene til å arbeide med dette *selv*. Det er altså mitt hovedutgangspunkt.

Vi må pleie kvalitet

Myndighetene har innenfor rimelige tidsrammer et ansvar for at vi har den *utdanningskapasitet* på hovedområdene med den *tilhørende kvalitet* som samfunnet trenger. Det har blitt nevnt her i dag at i andre land har vi nok atskillig hardere bud for høyere utdanning. I Danmark har myndighetene gjort dette på en uhyre enkel måte. De har ganske enkelt sagt at studenttallet ved vår søsterinstitusjon, Danmarks Tekniske Høgskole, skal økes med 30 prosent for å dekke de samfunnsbehov for høyere teknisk utdanning som de ser. Men uten noen forandring i lærerstaben og forsåvidt å stille noen krav til indre omstilling. De har ikke noe linjeorientert opptak, en opptas innenfor hele skolen uten noen spesiell studieretning. Dette har ført til at de har fått et drastisk *fall i kvalitet* i utdanning, med et frafall på 40 prosent i det tekniske studiet. Mens i vårt land har vi tatt det for gitt at NTH-studentene passerer gjennom på 4, under 5 år og at vi har et frafall på ca. 10 prosent. Jeg tror at vi skal være veldig opptatt av å pleie *kvalitet* også, f.eks. er faglig utvikling viktig. Men når det gjelder å gi detaljert innhold i arbeidet for å fremme utvikling på en institusjon, så bør dette helt klart være institusjonens ansvar.

Treghet i fagmiljøene

Men jeg vil peke på at det er en typisk tendens selv innenfor teknisk utdanning, at fagmiljøene har et ønske om å fortsette i samme retning, selv i tider med sterkt redusert behov. Vi har f.eks. hatt veldig mange små enheter innenfor vår institusjon, institutter gjerne rundt det enkelte professorat, f.eks. institutt for treforedlingskjemi, hvor behovet for kandidater nå i en periode har vært veldig moderat. Mens innenfor kjemiteknikk generelt har vi hatt et veldig stort behov. Vi har nå sagt at vi må få større og mye mer *fleksible organisasjonsenheter*, slik at vi ikke har den sterke grad av spesialisering som vi tradisjonelt har hatt. Dette er en type omstilling som jeg mener institusjonen selv må foreta, men det skal være *påtrykk* for at institusjonene skal gjøre den type arbeid.

Hvor mange skal gjøre hva?

Mer ømtålelig er spørsmålet om *hvor mange* miljøer man skal satse på: Å ikke spre ressursene tynt utover, men å finne fram til en *rimelig arbeidsdeling* innenfor høyere utdanning. Her kan en spørre om i hvor stor grad dette skal styres, forskningsansvar har da vært et sentralt punkt. Nå kan en si at i motsetning til mange av de som reagerer på dette med styring fra det offentlige, så ser jeg selv ikke noe mindreverdige i yrkesrettede utdanninger med et også klart faktisk innhold. Det er mange i denne forsamling, spesielt distriktshøgskolene, som ser dette som håpløst at man skal bli sittende igjen med den type oppgaver. Men jeg tror vi skal ha respekt for det som et virkelig forskningsmiljø krever. Selv ser jeg klart at grunnen til den suksessen en har hatt med distriktshøgskolesystemet er nettopp at de har hatt dekke av konkrete samfunnsbehov. Hvis man derimot fritt skal prøve å lage universitetskopier av distriktshøgskolene, burde nok mer styring komme inn. Vi har ellers et sted mellom 150 og 200 regionale høgskoler, her kunne vi nok komme frem til et mer begrenset antall institusjoner. Vi har nå opprettet eller tar sikte på å opprette sju maritime høgskoler. Samtidig har den faglige utvikling gjort at ingeniørhøgskoler kommer nærmere hverandre faglig sett. For meg ville det være et klart ønske at man fra det offentliges side sørget for at man fikk en *felles organisering*. Altså at man laget større enheter hvor man ikke fikk dette smertelige med nedleggelse eller at man skulle satses fullt på, men at man kunne bli en delenheter innenfor en større institusjon på et beslektet område.

Yrkesretting etter generell utdanning

Lars Mikkelsen

Leder for Norsk Studentunion, Lars Mikkelsen: Hvilket syn har studentene på dette med omstilling, hva mener dere at det skal ligge til grunn? Skal man f.eks. som enkelte antydte her, la studentenes ønsker og studiesøkning styre omstillingen? Er det motsetning mellom dette og andre premisser? Hvordan ser dere på at andre premisser legges sterkere inn enn studentenes ønsker?

Mikkelsen påpekte hvordan vi kanskje kan få den paradoksale situasjon at studenter som opprinnelig foretrakk å ta humanstisk eller samfunnsvitenskapelig utdanning, går inn i "high-tech", og så likevel kan få problemer med å få jobb. Det er vanskelig å si noe om motsetningsforholdet mellom preferanse og arbeidsmarkedet, vi vet lite om fagenes yrkespotensiale.

Svaret må bli generell utdanning med rikelig rom for fordypning etterfulgt av yrkesrettede kurs. Kravet om tverrfaglighet, fleksibilitet i yrkespotensialet og enkelthet må imøtekommes slik at en løser de fundamentale problemene. Faglige nettverk og reell tverrfaglighet er da viktig.

Studentpreferanser og arbeidsmarkedsvilkår

Først og fremst er det veldig vanskelig å vite i hvilken grad det er motsetning mellom studentpreferanser og utsikter til jobb eller behovsprognoser, beregning av etterspørsel etter visse typer kandidater. En hel rekke ulike beregninger av arbeidsmarkedet konkluderer til dels forskjellig på ulikt grunnlag. Studentene har imidlertid et ganske klart inntrykk av hva de skal velge av utdanning for å være sikker på å få jobb i framtiden og på å få en ganske hyggelig betaling for den jobben. Jeg tror at det er på den måten vi må forstå det studentfallet vi har opplevd innenfor de tradisjonelle lærerutdanningene, og f.eks. HF innenfor universitetsområdet, og det studentpresset vi opplever på matematisk-naturvitenskapelige fagområder. Spørsmålet er imidlertid om det er dette studentene *egentlig* ønsker, og da tror jeg man kan finne rimelig god dekning for den påstand at det er veldig mange studenter som nettopp ved å gå inn på den type utdanning *ikke velger etter sine opprinnelige preferanser*, men har en realistisk nyttevurdering. Det er kanskje ikke alltid noe gærnt i det, men det er i alle fall viktig å ha i mente. Så er selvfølgelig problemet at stadig flere studenter opplever at de må gå inn i det vi gjerne kaller ''high-tech'', altså øk.-adm., teknologi, datafag for å få jobb. Vi får en ganske sterk reaksjon fra studentsida, som på sikt kan lede ut i overtilpasning, i *overreaksjon*. Da vil vi kanskje få den paradoksale situasjon at vi har en *dobbelt-motsetning*. Dels er det studenter som opprinnelig prefererte å ta humanistisk utdanning, samfunnsvitenskapelig utdanning, som har gått inn på teknologiske utdanninger og så allikevel får problemer med å få jobb i langt perspektiv framover.

Tilpasning til usikkerhet

Vi vet alt for lite om hva det er ved de ulike fag som representerer fagenes yrkespotensiale. Vi har oversikt over substitusjonspotensialet for en del utdanninger, og vi har erfaringer med og kunnskaper om tradisjoner i andre land, som viser at man der bruker kandidater på en noe annen måte enn det vi bruker. Vi vet at ulike fag kan ha deler som gir yrkespotensiale på til dels det samme arbeidsmarkedet. Denne situasjonen må vi ta konsekvensen av. Vi må først og fremst satse på de mer *generelle studier* med rikelig rom for *fordypning*. Det som først og fremst trengs er en generell akademisk trening i å kunne kombinere, i å kunne lage synteser, i å kunne løse problemer, få oversikt over kilder og bruke de. *Etter* en sånn generell basis er det glimrende muligheter for å legge inn *yrkesrettede kurs*, som kan gi den tilknytning til arbeidslivet som også vi mener vi trenger. For å få gjort dette på en fornuftig måte, er det viktig å tenke i retning av veiledningsopplegg som kan hjelpe studentene å justere noe under marsjen i systemet.

Omstilling ut fra samfunnsmessige behov

Det andre spørsmålet går på hva studenter mener skal ligge til grunn for omstilling, og arbeidsmarkedsomstilling. For det første er det klart at det grunnleggende er politiske diskusjoner og beslutninger om *hva slags samfunn* vi vil ha i framtida. Da er det også viktig å diskutere hva slags samfunnsmessige behov vi vil ivareta, som gjerne ikke kommer til uttrykk i markedsmekanismer. Denne diskusjonen er fullstendig avgjørende og fundamental for hva slags utdanningssystem vi skal ha, hvordan vi skal planlegge utdanningssektoren.

Kirsi Kalle Grøndahl

Lars Mikkelsen

Dag Kavlie

Ytre og indre krav

Når det gjelder hvordan omstille, så synes jeg det er viktig å trekke frem en viktig, grunnleggende forutsetning. Det må være balanse, en dynamikk mellom eksterne og interne krav til systemet. I dag har vi en rekke *ytre krav* som går på økt fleksibilitet, mulighet for nye kombinasjoner, økt tverrfaglighet, økt yrkespotensiale, og økt oversiktighet og enkelthet, det siste kravet gjerne da fra administrasjons- og forvaltningssida mer spesielt. De *interne krav* oppleves og målbæres først og fremst av studentsida, men også av lærere som bruker mye krefter på undervisning. Disse går ut på at det må sikres en fortsatt fordypning, vi må ha en reell integrasjon, en reell helhetsforståelse, og det må være virkemidler i systemet som åpner for at det kan lages og dannes studentnettverk, studentmiljøer. Det er faktisk *mulig å kombinere* disse hensyn, men det er også mulig å la de eksterne krav fullstendig rasere de interne hensyn som bl.a. studentnettverket er.

Løsning søker problem

Vekttall er prøvd innført, og er tildels innført totalt tre ganger, og er etter vår mening et eksempel på et slikt raseringsforsøk. I år har vi en utvikling ved Universitetet i Oslo hvor det er en oppmyking av gradsstrukturen på SV og HF som går i retning av de intensjonene som opprinnelig lå til dels i Ottosen-komiteen. I organisasjonsteori er det noe som heter "garbage-planning", "søppelspann-planlegging". Og der er det en del kortslutninger og hovedstrømmer, én av disse er "løsning søker problem". Vi mener at vekttall er et typisk eksempel på dette. Det er en løsning som stadig kastes fram, til dels til ulike problem.

Faglige nettverk

Det viktige er å imøtekomme kravet om tverrfaglighet, fleksibilitet i yrkespotensialet, og enkelthet, på en måte som reelt kan løse de fundamentale problemene. Svaret er til dels å sørge for at det kan bygges opp *faglige nettverk*. I Norge er det tradisjon at det er antall sider, og fra hva slags bøker de sidene kommer, som avgjør hva folk lærer. På studentsida mener vi at det er en rekke andre ting som er avgjørende, som at studenter kan møtes, treffe hverandre, og diskutere problemer. Da trenges det bl.a. undervisningsgrupper og noe fast i den løse strukturen som høyere utdanning er.

Reell tverrfaglighet

Reell tverrfaglighet kan ikke oppnås hvis man ikke gjør noe med skillet mellom fagteigene, det problemet som Førre bl.a. berørte i sin innledning. Det må til dels lages nye studietilbud på områder som fagteigene ikke ivaretar, det må til dels åpnes for forsknings- og undervisningsbaser, og for at ulike fagområder kan jobbe sammen prosjektbasert på overlappende område. Sist, men ikke minst, er det viktig å sørge for at yrkespotensialet ivaretas på den måten at det legges opp til *yrkesrettede kurs først på slutten* av en mer generell utdanning. Hvis vi ikke greier å løse problemene på denne måten, foretar vi bare en skinnmanøver og tar ikke tak i det fundamentale.

Planlegging og mer bruk av offentlige midler

Kirsti Kolle Grøndahl

Storingsrepresentant Kirsti Kolle Grøndahl, Arbeiderpartiet, medlem av Kirke- og undervisningskomiteen, fikk spørsmålet: Kan du si noe om, ikke hva dere vil, men hva som er forskjellen mellom det dere tenker og vil foreslå på dette feltet, og Regjeringens prioriteringer? Hun tok først opp at en må ha ulike løsninger og virkemidler i forskjellige deler av landet. Hun anklaget så Regjeringens høyere utdanningspolitikk for å være planløs og tilfeldig. Arbeiderpartiet har mindre redsel for å bruke offentlige midler, og en annen og mer progressiv holdning til likestilling. De er mer opptatt av voksenopplæring, og lanserer studiepermisjon med lønn i sin neste fireårsperiode. Arbeiderpartiet vil at omstillinger skal skje etter en plan, sa hun.

Ulike løsninger og virkemidler?

Kolle Grøndahl hadde brukt dagen før til å sømfare en kommune i Sør-Troms på kryss og tvers, og bli presentert for de oppgaver og problemer de hadde. Hun opplevde at kulturkløften her i salen var enda mer merkbar i en del områder i vårt land: Ikke bare er det topper, men det er en svært vanskelig og lang vei, møysommelig klatring, for befolkningen å komme opp på noen av de to toppene, sa hun. Der er det ikke bare snakk om en strategi for høyere utdanning og økonomisk vekst og omstilling, men i like stor grad om en strategi for hvordan man skal få til en *videregående opplæring*. Det gjør at jeg tror at vi for landet som sådant, er nødt til å ha ulike løsninger og ulike virkemidler. Det er ikke noen fasit som gjelder for alle de institusjonene vi etterhvert har plassert utover landet.

Regjeringens politikk planløs og tilfeldig

Det mye videre spørsmål jeg har fått, har jeg like godt stilt omvendt: *Hva er det Regjeringen har gjort* i den perioden de har sittet som er forskjellig fra det Arbeiderpartiet gjorde i perioden før? Og jeg har funnet noen svar på spørsmålet: Det er bruddvise og sporadiske forandringer som har skjedd, og hovedankepunktet er at de har skjedd uten plan og temmelig tilfeldig. Ved siden av er det naturligvis en del grunnleggende forskjeller mellom tankegangen rundt høyere utdanning mellom Arbeiderpartiet og Regjeringen. Og da snakker jeg om hva Regjeringen har lagt fram og ikke Høyre, det kan jo fort være forskjellige ting.

Mer offentlige midler, likestilling, voksenopplæring

Den grunnleggende holdning er at Arbeiderpartiet er ikke fullt så redd for å *bruke offentlige midler* til å påvirke en omstilling og til å gi stimulans i denne omstillingen som Regjeringen. Vi har også en annen tankegang når det gjelder kompetanseoppbygging, f.eks. hvilke kvalifikasjoner man skal kreve som *forhåndskunnskap* til å komme inn i de høyere utdanningsinstitusjoner. Vi er mer åpne for å diskutere alternativ kompetanse. Jeg mener også at vi har en annen og mer progressiv holdning til å få frem *likestilling* i høyere utdanning, mellom kvinner og menn, og mellom ulike andre kategorier av befolkningen. Det er også forskjellig syn på *voksenopplæring*, generelt og spesielt når det gjelder høyere utdanning. I Arbeiderpartiet er man atskillig mer opptatt av livslang læring, og forholdet mellom førstegangsopplæring og den videre- og etterutdanningen. Vi er villig til å satse mer for å få til en videre- og etterutdanning. Og motsatt, er vi vel kanskje *mindre villig til å gå inn på en utvidelse av førstegangsopplæringen*. Vi har riktignok ikke hatt så veldig store motforestillinger, kanskje, mot å øke ingeniørhøgskolenes utdanning til en

treårig utdanning. Derimot er vi ganske sterke motstandere av å øke lærerutdanningen ved de pedagogiske høgskoler til en fireårig grunnutdanning. Vi mener altså at dette bør vi gjøre på etterutdannings- og videreutdannings- istedenfor på grunnutdanningssiden.

Arbeiderpartiet vil satse mer

Kirsti Kolle Grøndahl mente at omstillinger ikke kan skje innenfor dagens rammer, fordi det er en så stor *kø av nye studenter* som skal inn i systemet at vi er nødt til å øke rammene. Dessuten må vi bruke en god del av rammene på *forskningssiden*. Her er for tiden kanskje den største forskjellen mellom Arbeiderpartiet og Høyre, at Arbeiderpartiet vil bruke langt mer offentlige midler på forskningssektoren.

Det satses for lite på satsingsområdene

Magne Lerheim trodde nok at universitetene vile ta imot vårløsningspakker fra politikere på en hvilken som helst tid på døgnet og året. Men det er klare grenser for hvilke muligheter det er for vekst på de områdene som regjeringen har sagt at det skal skje, ved en *omfordeling* innen institusjonene. Han syntes at *det satses for lite på de områder som det sies at det skal satses på*. Det gjelder både NTH og universitetene. Det er rart at et ord som elektronikk nesten ikke har vært nevnt her i dag, i tilknytning til instrumentering, der vi åpenbart har et startgrunnlag som er svakere enn i Syd-Korea og Taiwan, sa han. Med den vekstkraft som ligger i de offentlige budsjettene der, blir nok dette startgrunnlaget sannsynligvis også liggende der.

Økte stipendressurser

Dette følger opp behovet for en sterkere *rekruttering* og en klarere *forskerutdanningsprofil* ved våre universiteter. Det er kanskje den aller viktigste generelle oppgave vi står overfor nå, å bygge opp en forskerutdanning. Til det kreves en helt annen *satsing av stipendressurser* enn det vi har til rådighet i dag. Vi skal ikke bare utdanne for gjenfylling av stillinger som blir ledige i i universitetssystemet, men vi skal også ut med høyere kompetanse til næringslivets laboratorier og forskningssentra etterhvert som disse bygges opp, sa Lerheim. Til institusjonene vil organisert forskerutdanning stille et betydelig krav til samarbeid, og det vil være såpass små grupper at det bør være mulig for de norske universiteter å legge opp til en felles policy på dette med en klar arbeidsdeling, hvilke deler skal gå ved de forskjellige institusjonene av teorikurser, metodekurser etc. Også nordisk samarbeid har en plass i denne sammenheng.

Flere oppdragshjemler

Når det gjelder forholdene mellom universitetene og næringslivet, har vi ved Universitetet i Bergen en skuffelse i årets budsjett: Vi har ikke fått noen nye *oppdragshjemler*, dvs. hjemler for oppdragsforskning som ikke koster Staten ett øre. Det er denne oppdragsforskning som i dag er en av de viktigste linkene mellom næringsliv og universitet men her har vi fått et meget uklart signal fra Statens side, avsluttet Lerheim.

Differensiert lønnspolitikk

Dag Kavlie støttet opp under dette, og sa at innenfor NTH er man i en fortvilet situasjon når det gjelder å kunne få tak i de lærerkreftene vi gjerne ville ha. De har vanskelig for å vinne gehør for virkemidler som kan rette på dette. Differensiert lønnspolitikk for høyere utdanningsinstitusjoner er et nøkkelspørsmål her. Dette går på kvalitet, og jeg tror det er helt avgjørende at man får gjort noe med rekruttering til nøkkelområdene der vi har mangel på personell, sa han.

Studiepermisjon med lønn, lavere rente i Lånekassa

Men det er klart at hvis man skal gå inn for prinsippet om livslang læring, som ikke bare skal være korte kurs, men som skal være noe som skjer med jevne mellomrom i løpet av et yrkesaktivt liv, så hører det nøye sammen med hvilke finansieringsmuligheter man gir en slik løsning. Vi vil bruke Statens Lånekasse for å sikre *bredest mulig rekruttering*. Også der kan man se en forskjell på Regjeringens og Arbeiderpartiets holdning til Statens Lånekasse. Vi lanserer nå *studiepermisjon med lønn* som vi forplikter oss til i den neste fireårsperioden vår.

Vi har foreslått gjennom flere år å *senke renten i Lånekassa*, som vi gjør for å bedre økonomien til studentene og til å stimulere til etter- og videreutdanning. Likedan har vi på likestillingssiden gått ut og vil bygge *barnehager* på universitetene og forplikter oss til det, noe som vi ikke har fått Regjeringen med på.

Vi må ha diskusjon og plan

Fra Regjeringens side har det vært en *planløshet* i innskrenkingen til pedagogiske høyskoler, som vi er imot. Det er ikke sikkert at vi for alltid vil være imot å senke antall ansatte ved pedagogiske høyskoler. Men vi vil iallfall kreve at det skal skje etter en plan. Hvis det ikke er behov for personale til annen type utdanning, skal vi ha en diskusjon om hvordan dette skal gjøres. Vi var sterkt imot det generelle sparingstiltaket som trådte i kraft i 1982, og som førte til masse urasjonelle nedskjæringer i 1982, og vi vil også håpe at det var siste gang vi får denne høstinnstramningen med derpå følgende vårløsning. Vi mener at vi nå vet så mye om arbeidsledighetssituasjonen at vi må få dette inn i de vanlige budsjettene.

PANEL- OG PLENUMSDISKUSJON OM HVORDAN FÅ TIL OMSTILLING

Dårlig omstilling uten økte ressurser

Det kom signaler fra mange på konferansen om at det ikke var nok med **omdisponering av økonomiske ressurser for å få til omstilling. Det satses for lite på satsingsområdene, omkvalifisering av personalet trenger mer ressurser, forskerutdanning krever ekstra midler, og differensiert lønnspolitikk ble etterlyst.**

Vekst i Syd-Europa

Kjell Eide sa at man måtte være enig i at det måtte være verre under Thatcher'e og Schlüter'e, som hans egen statsråd sa. Men det er også andre ting å sammenligne med: *Frankrike* hadde for to-tre år siden en budsjettvekst på ett år på 30 prosent, og har til tross for store økonomiske vansker greid å fortsette å stige videre på universitets- og høyskolesektoren. *Italia* opprettet i år tre tusen nye stillinger ved universitetene. *Spania og Hellas* ekspanderer meget sterkt. Og ikke begå den misforståelse at dette er systemer som ligger så langt tilbake. Hellas har større artianerfrekvens, og iallfall like mange studenter pr. innbygger som vi har. Så av og til skal vi kanskje titte på litt andre enn våre aller nærmeste, og sette målene litt høyere enn det kan tilsi.

Skyter kritikken over målet?

Fra både universiteter og høyskoler kom det fram at det allerede skjer en kontinuerlig og betydelig omstilling. Ofte oppmuntres imidlertid ikke dette, en kan til og med støte på hindringer på sentralt hold. Professor Francis Sejersted uttrykte engstelse for en overdreven omstillingsvilje, og slo et slag for den egenegenererte omstillingsprosess.

Arbeidslivstilknytning og tilpasning ved universitetene

Bjarne Waaler supplerte Lerheims budskap: Det skjer en gjennomtenkt og ganske betydelig omstilling kontinuerlig. F.eks. og spesielt har alle fire universitet satt seg i langt bedre stand til enn tidligere, å foreta en *langsiktig planlegging* av hva de skal gjøre. De har alle en løpende og konsekvensgivende diskusjon, om: Hva er vår rolle, hva står vi for, hva er det vi særlig skal gjøre, hvorledes skal vi personalforvalte, ressursforvalte, og dele vår innsatsevne mellom forskjellige typer ytelser? Omstillingen omfatter også *flytting av stillinger*, som er smertefull og vanskelig og som han trodde løper ut som mulighet hvis den ikke kombineres med tilførsel av nye stillinger. Det hører med til omstillingen at de mange typer utdanninger vi gir, justeres i ganske betydelig grad og løpende og stadig. Og det skjer selvfølgelig en faglig oppgradering. Men det skjer også, og aksellerert av temperaturen i samfunnet, en *økt arbeidslivstilknytning*. Vi har alle enten på beddingen eller i funksjon slike seminarer som dem Stalsberg omtalte, sa Waaler. Førre sa og konstaterte at universitetene har lært av distriktshøgskolene det også, og det er riktig. Han spurte om vi ikke var engstelige for at tilbud om kortere og mer yrkesrettede utdanninger ville føre til at *strømmen av unge talenter* i retning av de andre og høyere utdanningsnivåene, skulle affiseres. Vi har ikke noen endring når det gjelder lengden på de utdanningstilbudene vi tilbyr ved universitetene. Vi har tre nivåer, vi kvalifiserer og fornyer alle, og har ingen planer eller ønsker om at flere skal slutte etter korteste nivå, sa Waaler. Tvert i mot, var han enig med Lerheim i at universitetenes viktigste oppgaver ligger i de to høyere, og spesielt i det høyeste, nivået. Om å svare på signaler når det gjelder omstilling, sa han: Eide lot til å ville *forkaste dagens pulserende signaler* som noe man burde omstille seg på grunnlag av i det hele tatt. Han etterlyste da hva en i steden skulle gjøre når en har åpne eller halvåpne studier og opplever brutale signaler som det at antall juriststudenter fordobles i løpet av et par år, at antall studenter i informatikk fordobles i løpet av halvannet år. Universitetene *har* omstilt i atskillig grad som følge av slike signaler, og synes ikke de kan gjøre annet.

Nesten overdreven faglig omstillingsvilje

Professor Francis Sejersted, Forskningspolitisk råd, mente at Førre delvis hadde rett i at universitets- og høyskolesystemet er statisk og tregt, og at distriktshøgskolenes suksess i stor grad er basert på at de som nye institusjoner kan gi nye studietilbud, og at det er tegn til at universitetene utvikler seg i retning av distriktshøgskoler. Sejersted syntes imidlertid dette er en meget uheldig utvikling og så en viss fare for at de sterke krav til omstilling som vi i dag hører, kunne ha uheldige konsekvenser for universitetenes spesifikke rolle. Bak disse kravene fant han en overdrivelse av det statiske i universitetssystemet. Stivheten i den *ytre struktur* og i budsjettstrukturen tas for ofte som et tegn på stivhet også i den *faglige struktur*. Som forsker på universitetet opplevde jeg imidlertid at omstilling var en del av selve systemet, sa Sejersted. På de ti-tolv år jeg var ved Historisk institutt ved Universitetet i Oslo, etablerte man delvis på helt nytt grunnlag, *økonomisk historie, sosial historie, massedatabaser, EDB-*

John Skog

Leif Langli

Francis Sejersted

metode, historisk demokrati, kvinnehistorie, utenomeuropeisk historie osv. Altså, en nesten overdreven omstillingsvilje innenfor fagområdet, og på tverrfaglig basis. Det er galt å si at universitetene er preget av sektortenkning og skylapper. Det karakteristiske for universitetsforskningen er nettopp at den overskrider grensene for det faget man opprinnelig tar sitt utgangspunkt i, sa Sejersted. I disse fagene jeg har nevnt her, har vi samarbeidet med økonomer, sosiologer, demografer og andre filologer, og teknologer, nu i teknologisk historie, osv. Det er den grundige, teoretiske utdannelse, som universitetet først og fremst må representere. Men på denne basis er det karakteristiske at man overskrider grensen og arbeider tverrfaglig på høyt nivå, altså *reell integrasjon*. Meget av den kritikk vi hører mot universitetene skyter imidlertid over målet nettopp på bakgrunn av at man faktisk ikke forstår hvordan systemet fungerer. Disse krav kan da, som Eide sa, føre til omlegginger som bare skal ha *symbolfunksjoner*, altså, man skal vise at man er flink til å omlegge, og dette kan i annen instans komme til å ødelegge det som er selve *fundamentet*. Jeg er derfor litt engstelig for disse sterke krav til omstilling og styring. Jeg tror universitetenes beste bidrag til omstilling til fremtidens samfunn er at de i stor grad fremdeles får følge den *egengenererte omstillingsprosess* som er karakteristisk for universitetsforskningen. Og dette gir seg utslag kontinuerlig i studieplanene slik som Trovik sa, avsluttet Sejersted.

Omstilling og utvikling ved de pedagogiske høyskolene

Utviklingen ved de pedagogiske høyskolene viser at omstillings- og utviklingsarbeid er mulig, mente *John Skog*. Fra å være toårig allmennlærerutdanning, er nå pedagogisk utdanning blitt en treårig utdanning med videreutdanningstilbud. De har videreutdanningstilbud opp til årsenhet i alle grunnskolenes fag, videreutdanningstilbud i nye fag i grunnskolen: Heimkunnskap, drama, arbeidslivkunnskap, skoleutvikling, media, informatikk. De tilbyr hovedfag i kroppsøving, spesialpedagogikk, forming, musikk, og førskolepedagogikk. Dette er en utvikling i de årene jeg har vært i høyskolen. Vi har ikke hatt noen utviklingsstrategi, men ressurser og interessert personale, sa Skog, som var glad at NAVF har tatt initiativet til å prøve å utforme en utviklingsstrategi.

Vi har vel 20-30 prosent av vår virksomhet direkte knyttet til allmennlærerutdanning, fortalte *Sigmund Sunnanå*. De andre utdanningstilbudene er tilpassa for andre former. Vi har omstilt oss til utviklingsarbeid og etterutdanning, til å gi utdanningstilbud for andre yrkeskategorier. Men vi finn i vårt statsbudsjett og hos våre sentrale organer ingen eller liten oppmuntring til slik omstilling. Og dette gjeld både stillingar og interne faglige forhold.

Statens yrkespedagogiske høyskole: Forandring i kamp mot statsbyråkratiet

Leif Langli mente at Førre var med på å etablere en myte om manglende interesse for forandring ved de regionale høyskolene. For eksempel ved Statens yrkespedagogiske høyskole har en drevet stor forandring, til dels i stor kamp mot statsbyråkratiet, når det gjelder *budsjetteringsmåter*. Han aksepterte likevel at staten er staten og at man må ta det med på kjøpet. Derimot syntes han det var langt verre å bli stoppet opp i *faglig tekning* fra Lærerutdanningsrådet f.eks. når det gjelder å utvikle nye studietilbud. Problemet består i at vi ønsker og vil og gjør mye pedagogisk utvikling, men møter en del barrierer. Vi stoppes opp ved en del oppfatninger f.eks. om forsvarlighet ut fra bl.a. vurderingsformer. Ett område som vi ikke har, men ønsker å gjøre mye på nå, er å etablere et samarbeid med arbeidsliv, både bedrifter og institusjoner i arbeidslivet, for å styrke det vi oppfatter som vårt område, nemlig *yrkespedagogikken*: Det å utvikle en pedagogikk som står i

sammenheng med teknologi og konsekvenser for teknologien, nemlig forandringer i yrke og arbeid. Det ville være fint hvis vi kan få basere oss på eget initiativ, vi er ikke så trege som påstått, sa Langli.

Omstilling også på ”myke” felt

Omstilling trengs også på de ”myke” feltene - innen helse/sosialfag, og HF på universitetene, f.eks. Vi må nå sette bom for omprioriteringer fra de myke til de harde fagene. Dette var også synspunkter som kom fram på konferansen.

Kirsti Kolle Grøndahl mente at politikerne har nå vært opptatt av teknisk orienterte studier, datateknologi, kanskje mediafag. Men samtidig er det en hel rekke områder som vi ikke har gjort noe med, f.eks. helse- og sosialfag. Dette er ett av de områdene hvor samfunnsutviklingen er sterk, og hvor vi er nødt til å engasjere oss som politikere. Vi må ikke bare konsentrere oss om ett felt, det er veldig mange felt som trenger omstilling.

Lars Mikkelsen sa at NSU syntes budsjettet vi nå har fått sammen med de sysselsettingsbevilgningene vi fikk i sommer, har prioritert de hardere fagområder såpass bra at det nå kanskje er på tide å sette *bom for omprioriteringer* fra en del andre områder til disse hardere fagområder. Vi synes det er veldig bra at de hardere fagområdene er prioritert og at det er kommet nye stillinger og studieplasser. Men spørsmålet er nå hvordan vi skal sørge for en fornuftig nyrekruttering, faglig revurdering, utvikling, reorganisering, på de *ikke prioriterte fagområdene*. Da tror vi det er viktig at fagområder som f.eks. HF, *selv* får hånd om det de nå kan frigjøre av ressurser, til å lage nye tverrfaglige studietilbud, og i det hele tatt prøve å tilby kunnskap som er brukbar også i framtida. Vi tror at disse mer myke fagområdene både innenfor det matematisk-naturvitenskapelige områder, samfunnsfaglige områder og HF-området, har mye å bidra med også i framtida.

Hele folket i utdanning?

Et stort antall talere på konferansen etterlyste økt vekt på etter- og videreutdanning. Dette gjaldt både for de ansatte ved institusjonene og for folk i yrkeslivet ellers. Spørsmål knyttet til tilgjengelighet, relevans og finansiering kom opp. Professor Svein G. Dahl stilte derimot spørsmålstegn ved hvor lett det var å omskolere vitenskapelig ansatte.

Tilpasning under usikkerhet

Kjell Eide mente at det var vanskelig å finne fram til en rasjonell omstillingsstrategi under stor usikkerhet. Det tar lang tid både å reformere og å gjennomføre et universitetsstudium, og anvendelsesperioden for kandidatene er 30-40 år. Dimensjoneringen av dette regulære utdanningssystemet må derfor orienteres mot *virkelig langsiktige utviklingslinjer*. Det kan ikke bygge på hva arbeidsmarkedet, industriedere eller finansministre i dag sier. *Kortsiktige tilpasninger* må vi ta på en helt annen måte, og her er voksenopplæringen og etterutdanningen svaret, sa Eide. Det er fleksibelt og greit, og lar seg gjøre på en slik måte at man kan koble systemer sammen.

Forsømt i Norge

Både *rektor Edvard Befring*, Statens spesiallærerhøgskole, og *Dag Kavlie* mente at vi ikke hadde tatt "livslang læring" alvorlig nok her i Norge. Kavlie hadde sterk tro på en avgrenset grunnutdanning hvor man legger vekt på *redskapsfag*, *problemløsningsevne* og i det hele tatt å kunne *arbeide fornuftig*. Deretter må man ta *oppdatering av kunnskaper* alvorlig og virkelig legge til rette for det. Og det går også på måten institusjonene skal arbeide på. Dette gjelder også *lærerstabens utvikling*. Forandring i virkeområdet må ikke bare skje når vi har ledighet i stillinger. Det bør gjerne skje ved at man kan gi friår hvor man ber vedkommende om å tilegne seg nye ferdigheter som passer inn i institusjonens omstilling.

Omstillingspott for etterutdanning

Thor Einar Hanisch håpet at Hagautvalgets omstillingspott på 50 millioner kroner kan bli en virkelig impuls for universitets- og høgskolesektoren for den helt nødvendige omstillingen i retning av tilgjengelighet og relevans. Her er satsingen på etterutdannings- og voksenopplæringssektoren av helt avgjørende betydning sammen med de ordinære studietilbud.

Ikke for kort

Edvard Befring etterlyste også en skikkelig satsing på etterutdanning: Men da må det gjerast på ein skikkeleg måte og ikkje bare ved kort kursusvirksomhet. Det må innførast *premieringsordningar* for å gjennomføre vidareutdanningar av større format. Og på det feltet representerar eg ein høgskole som har mange års erfaring med å gi vidareutdanning frå eitt til fire-fem år. Eg meiner at dette skal ikkje bare gjelde det spesialpedagogiske feltet, det må også kunne gjelde økonomi- og ingeniørfaga og alle andre fag.

Ikke for lang og dyr

Fakultetssekretær Gerd Brevig Liestøl, Universitetet i Oslo, understreket at vi ikke må lage så lange og dyre etterutdanninger at det er helt utenfor muligheten at yrkesgruppene de er innrettet mot kan delta. I den grad vi lager slike systemer må vi også ha god *kommunikasjon* med de yrkesgrupper, arbeidsgivergrupper osv. det angår. Hennes tidligere erfaringer med etterutdanningsopplegg for norske lektorer hadde tydelig vist det.

Flere forskningsterminer, obligatorisk etterutdanning?

Førsteamanuensis Ruth Kleppe, Norsk Forskerforbund, etterlyste forskningsterminer for det vitenskapelige personalet: Ved Universitetet i Bergen vil vi ha en mulighet over egne budsjetter til forskningstermin, ca. hvert 35. år. Når man hører at gjennomsnittsalderen på studenter er begynt å bli 40 år, kan man selv regne ut hvor mange forskningsterminer man kan ha! Og hvor fort man kan omstille seg til nye krav.

Hun rettet til slutt et spørsmål til politikerne: I forbindelse med "Arbeidstidsutvalget" kanskje man kunne redusere arbeidstiden ved å ta inn obligatorisk etterutdanning både for lærerne og elevene?

Mens vi venter på pengene

Faglærer Inger Flølo, Norsk Faglærerlag (en fagforening for lærere som arbeider i yrkesfaglige studieretninger, videregående skole), syntes det hadde haglet med gode tilbud på konferansen. Studiepermisjon med lønn fra Arbeiderpartiet, satsing på etterutdanning og videreutdanning innen lærerutdanning fra Kultur- og vitenskapsdepartementet. Hun ventet bare på å se velviljen i et offentlig budsjett.

Gerd Brevig Liestøl

Svein G. Dahl

De fleste lærere innen yrkesfag har tradisjonelt hatt liten kontakt med universitet og høyskoler. Lærere i helse-, kost- og miljøfag har fått sin lærerutdanning ved en pedagogisk høyskole, det samme har lærere i husflids- og estetiske fag. Lærere i håndverk og industri har sin faglige bakgrunn fra industrien, og har fått sin pedagogiske utdanning ved Statens yrkespedagogiske høyskole. Som oftest har de tatt denne utdanningen ved siden av full stilling i skolen. Dette er etter vår mening et vellykket eksempel på *samkjøring av teori og praksis*. I den grad man vil se noen utbygging i det hele tatt innenfor videregående opplæring, så vil dette skje på de yrkesfaglige studieretningene. Fagplaner og struktur i disse yrkesfagene har blitt forandret stadig vekk. Grupper av faglærere har underveis, noen ganger mistet sin kompetanse, og de har måttet konkurrere og må konkurrere med andre og nye yrkesgrupper om undervisningsstillinger.

En utfordring til universiteter og høyskoler

Mitt budskap er et enormt behov blant disse lærerne for etterutdanning og videreutdanning, spesielt innenfor de tekniske fagene, sa Flølo. Både pedagogiske høyskoler, distriktshøyskoler og universitet har et stort marked for sine tjenester hvis de vil legge tingene litt til rette for yrkesgruppene her. Hvem vet, kanskje vi også har noe lære bort til disse institusjonene?

Utdanning og arbeid bør ha en sammenheng

Livslang læring dreier seg om muligheten til å *lære gjennom et livsløp*, og er ikke det samme som voksenopplæring, sa *Bitten Kallerud*. Vi har skilt mellom å skulle ha muligheter til å kombinere opplæring, deltakelse og annet arbeid og det å ha periodiske bevegelser, hvor man gjør det ene på full tid med *vekslinger*, sa hun. Vi vet nå at mange studenter har arbeid *ved siden av* studiene sine. I et perspektiv om livslang læring er den kombinasjonen jeg snakker om, et ønske om at det arbeidet en har og den utdanningen en tar, skal ha en *sammenheng* med hverandre. Sånn som det er nå, jobber imidlertid mange som en dyd av nødvendighet. Gjennomsnittsstønadene Lånekassa gir nå for høyere utdanning er 26 000 kroner i året. Det kan man kanskje dårlig leve av hvis man er godt voksen.

Omskoleringens begrensninger

Professor Svein G. Dahl, Universitetet i Tromsø, mente at hvis vi skal satse på at våre læresteder skal kunne hevde seg internasjonalt, må forskningen ved universitetene få vilkår slik at de kan hevde seg. Koblingen mellom forskning og undervisning som er veldig verdifull, er kanskje en av de største vanskelighetene for oss, ved universitetene, når vi diskuterer omstilling. En som er blitt internasjonalt anerkjent som forsker har brukt et halvt liv for å komme så langt. Man kan ikke omskolere en kreftforsker til å bli spesialist på miljøforurensninger i elver, f.eks., selv om han sendes på forskningsseminar til USA i ett år, sa Dahl. Han trodde ikke det er gjennomførbart at vitenskapelig ansatte ved universitetene, i likhet med en industriarbeider, skal kunne omskoleres til å produsere et helt annet produkt neste år enn de gjorde i år. Satsing på forskning innenfor *nye og prioriterte områder*, kan derimot være en farbar vei å gå for å omdisponere og for å dreie utdanningen, ikke bare forskningen, i den lei man ønsker. Til slutt sa Dahl: Siden *Universitetet i Tromsø* både er nytt og består av fagmiljøer som stort sett er mye mindre enn de andre universitetene i Norge, føles omprioriteringene, flytting av stillinger ved ledighet, spesielt ødeleggende for oss. Det er meningsløst at et lite fagmiljø som en har brukt fem-seks år på å bygge opp, og som bare har eksistert noen få år, skal rives ned. Velbegrunna krav om nye ressurser også til stillinger må kunne bli hørt også i fremtiden.

Om styring og finansiering

Det ble etterlyst noe sterkere styringsvilje hos Kultur- og vitenskapsdepartementet. Det ble også minnet om hvordan studiefinansieringsordningen i seg selv er et styringsredskap.

Vurder framtiden sjøl!

Dag Omholt uttrykte glede over at det ikke var kommet krav om sentral styring av omstillingene. Han var vant til krav om dette, spesielt fra små institusjoner. En representant fra det svenske industriforbundet hadde nylig en kronikk i *Dagens Nyheter*, hvor han også sa til de svenske universiteter: Ikke bare spør oss i industrien - hva skal vi gjøre? Vurder framtiden sjøl, og tenk også på hva dere synes at industrien burde ha. Omholt var derfor fornøyd med de ulike instansene som sier at det er bra med et *allsidig* akademisk system som må vurdere ting *selv*.

Vi trenger reaksjonsevne, kapasitet og holdning

Hans Skoie reagerte imidlertid på at Kultur- og vitenskapsdepartementet kastet ballen til de 150 universiteter og høyskoler. Han syntes at den skulle kastes dit også, men i noe større grad ville han at nasjonale myndigheter, representert gjennom Kultur- og vitenskapsdepartementet og arbeidskraftsmyndigheter, må inn i bildet: Jeg tror ikke på, og roper ikke på en sterk sentral styring, men noe sterkere reaksjonsevne, kapasitet og holdning enn hittil, tror jeg klart at vi trenger, sa Skoie. Vi må ta bort de helt store svingninger. *Eva Birkeland* var f.eks. inne på befolkningsutviklingen, noen må summere opp konsekvensene av det.

Private stiftelser og kakelotteri?

Dag Omholt tok opp at flere universiteter og høyskoler nå hadde begynt å diskutere om de ønsket å bli private stiftelser. For å ta opp bl.a. dette ble det oppnevnt et eget utvalg med departementsråd Haga som formann og hvor Omholt selv også var med. Der forskrekket det dem at en del direktører som kom med kritikken over hvor ille det var å være i staten, ikke visste hva de snakket om. Nå forstår jeg på *Lerheim* at han har nok gjort det, men hvis andre vil delta i debatten, så vil jeg be om at dere "leser lekser", fortsatte Omholt: Og det er at enten så er man stat, eller så er man ikke stat. Statsvirksomhet reguleres av Grunnloven, i tillegg har vi et bevilgningsreglement og Finansdepartementets budsjettssystem, vi har en Tjenestemannslov, og en Tjenestetvistlov. Spørsmålet er altså, vil man ut av dette regelverket, så kan man ikke både beholde dette og få med seg fordelene i det private systemet. Det avgjørende blir hva tjenestemannsorganisasjonene mener, dette er jo en privatisering. Dette er det uenighet om, men jeg kan ikke i og for seg pr. definisjon si at universitetet *må* være offentlig. Men det er tross alt det for det meste i den vesteuropeiske verden, da. Vi har hatt *ett privat universitetsinstitutt* i langsommelig tid, *Menighetsfakultetet* - de har måttet organisere sin egen *givertjeneste*. Jeg skulle gjerne se den gallup som vil følge av det norske folk når de skal gi penger ved ukentlige innsamlinger, til universitetene. Det tror jeg kunne være sunt, og det kunne vært med på å skape mye bedre kontakt mellom universiteter og befolkningen. Omholt syntes ellers det var et tankekors at de norske offentlige inntektene var så avhengige av *oljeinntekter*, og dermed av valutakursene som for tiden ble bestemt av krigen mellom Iran og Irak.

Ikke binding til stillingshjemler

Kirsti Kolle Grøndahl mente at uansett ressursstørrelse, må man gjøre noe med bindingen til stillingshjemlene. For det er ikke noen rimelighet i det systemet vi har idag, hvor Stortinget bestemmer over disse.

Stillingsbank

Lars Mikkelsen mente at det var viktig *hvordan* man griper inn med omdisponeringer. Slik NSU ser det, er det grunnleggende problemet nok en gang fagteigene og de klare skillelinjene og grensene mellom institusjonene. Når man flytter en stilling, så flytter man den for godt. Vi mener at man isteden tildels må søke løsninger mellom fag hvor det er tildels overlappende undervisning, sånn at vitenskapelig ansatte kan lånes ut, kan gis undervisningstimer på andre fag, delta med veiledning osv., sa Mikkelsen. Samtidig må det lages former for *stillingsbank* som gjør prosessen mindre omstendelig på sikt.

For snever satsing i utlandet fra Regjeringen

Leder Grethe Dyb, ANSA, gjorde oppmerksom på at Regjeringens satsing på utdanning i utlandet først og fremst er innenfor økonomiske, teknologiske og administrative fag. Styring av studentmassen i utlandet ble spesielt aktuelt etter at lærestedene ute innførte store skolegebyrer. Å innføre stipendordninger for noen fag og ingen for andre, er i seg selv en sterk styringsmekanisme. Det er i første rekke en omdisponering av midler så lenge de andre fagene ikke følger med.

Utenlandsstudentene stiller seg svært skeptiske til styring, fordi vi kan hente hjem kunnskaper og impulser fra en rekke land, innen svært mange forskjellige fagområder. Studentene er villige til å dra, det er *finansieringsmulighetene* som er horrible pr. idag.

Til slutt kom Dyb med en oppfordring til alle rektorer og skolemyndigheter som var til stede om å gjøre noe med følgende forhold:

- Godkjenning av utenlandske utdannelse stopper svært ofte opp i de faglige institusjonene her i landet.
- En mangler muligheten til å *kombinere* den norske utdannelsen med den utenlandske.
- Det er gjort svært lite med *utvekslingsmuligheter*.

Studiefinansieringen for dårlig

Lars Mikkelsen tok for seg studiefinansieringen: Studentene er selvfølgelig opptatt av dette fordi det er vårt daglige brød. Men også fordi det er en viktig faktor i utdanningspolitikken bl.a. når det gjelder *dimensjonering*. Det burde samtlige rektorer og universitetspolitikere legge seg på minnet, uten studenter går det ofte dårlig med bevilgningene. Studiefinansiering er også viktig i et *omstillingsperspektiv*, den kan faktisk styre fagvalg. Tilbakebetalingsvilkårene er så beinharde idag, at folk er avhengige av godt betalt jobb. Studenter strømmer derfor til de fagene som på kort sikt kan gi god lønn, og man kan få overtilpasnings- og overreaksjonsproblemer. Studiefinansiering er også viktig med tanke på *læring*. Det er nå 60 prosent av studentene i Oslo som har jobb ved siden av sine studier, og av hovedfagsstudentene er det gjennomsnittlig 75 prosent. Flertallet av disse 75 prosent har mer enn 16 timer i uka. Vi har data som tyder på samme tendenser, bl.a. fra Tromsø. Dette er veldig beklagelig. Når folk ikke er tilstede, så blir det heller ikke studentmiljøer, ingen læring og ikke noen gode kandidater. Sist, men ikke minst, er studiefinansiering viktig med tanke på den *sosiale rekrutteringa* til utdanningssystemet. Hvis vi mener at høyere utdanning skal være åpen for alle grupper i samfunnet uavhengig av kjønn, sosial bakgrunn og geografi, er vi nødt til å gjøre noe med den ordninga vi har idag.

Dag Omholt

Grethe Dyb

Mer samarbeid og arbeidsdeling?

Flere debattanter ønsket at man i større grad så hele det høyere utdanningssystemet i sammenheng. Bedre samarbeid og mer rasjonell arbeidsdeling ble etterlyst. Mener dere monopolisering og forbud, spurte Dag Omholt. Meningene var også delte om hvorvidt norske forskningsmiljøer er for små.

Sigmund Sunnanå minnet om at universitetene også utdanner lærere. Dessuten er, på samme måte som høgere utdanning ellers, allmennlærerutdanninga en generell tverrfaglig utdanning med brei kompetanse som kan nyttes i ulike yrkessammenhenger. Han forsto derfor ikke hvorfor reduksjonen skulle gå spesielt utover den.

Anne-Lise Høstmark Tarrou etterlyste en bedre *arbeidsdeling* mellom høyere utdanningsinstitusjoner, både mellom universitetene, mellom regionale høgskoler og mellom typer regionale høgskoler. Her kunne også være grunnlag for å utarbeide både en strategi og en handlingsplan for hvordan vi kunne få til et bedre *samarbeid* mellom utdanning og arbeidsliv.

John Skog talte også for bedre samarbeid innen høyere utdanning. Han mente også at det var fullt mulig å desentralisere forskning. De regionale høgskolene må også kunne få drive forskning.

Ruth Kleppe mente derimot at det var riktig, som det kom frem i OECDrapporten, at de norske *forskningsmiljøene er for små*. Hvis en skal hevde seg internasjonalt må en komme fra et faglig sterkt miljø, som bare er mulig hvis det er stort nok. Som universitetslærer får en også krav om omprioritering internt, krav fra studentene om nye studieopplegg, og fra industrien om å være relevant. Da er det ikke så enkelt å være universitetslærer, sa Kleppe.

Hvis man med arbeidsdeling mener at vår institusjon skal drive med det, andre skal ikke, da betyr det *monopolisering for meg, forbud for andre*. Vær så snill å si fra hva dere egentlig mener, dere som snakker om arbeidsdeling, sa *Dag Omholt*.

Magne Førre begynte å bli lei det evindelige tema at distriktshøgskolene gjør seg om til universitetskopier. Han hadde følelsen av at det tvertimot er omvendt. For det første syntes han det var bra; dvs. at universitetene i større grad utvider sitt arbeidsfelt når det gjelder en del av de sentrale fagene fra den videregående skolen til næringslivet og arbeidslivet i sin alminnelighet. Det er viktig at man lager yrkesrettede utdanninger som har kortere varighet enn hovedfag, sa han. Men han var litt forbauset over at en ikke er opptatt av konsekvensene av omstilling fra langvarig embetsutdanning til kortvarig yrkesrettet utdanning. Han så en fare for *drenering av talenter* bort fra forskerutdanning og universitetsutdanning.

Hva slags læring og kunnskap?

Flere debattanter tok opp spørsmål om hva slags kunnskap og læring som burde utvikles ved de høyere lærestedene

Forskning knyttet til praksisfeltet

Kjell Eide mente at vi må unngå se på universitetene som en slags forsvarsbastion for grunnforskning. Hvis ikke disse institusjonene arbeider med forskning som knytter seg til *praksisfeltet* til kandidatene, vil deres undervisning bli meget sterkt svekket. Det er ikke noe man kan avskrive og overlate verken til andre institusjoner eller til brukerfinansiering, mens man selv sitter på grunnforskningen.

Tilpasning til fremtiden

Studieinnholdet må antakelig gås igjennom ganske fundamentalt, sa Eide også. Ikke for å få en bedre tilpasning til jobbene som de er idag, men en bedre *tilpasning til fremtidssituasjonen* som vi i noen grad kan ane. Selve yrkesrollene kommer da til å skifte fundamentalt, og de fleste av de profesjonelle roller som institusjonene idag indoktrinerer sine studenter i, vil være en sterk hindring for effektiv og god yrkesutøving.

Hva slags helsefagutdanninger?

Geir Nilsen etterlyste *markedsorienterte* fysioterapihøgskoler: Markedsorientert, anvendt forskning og formalisert kompetansegivende videre- og etterutdanning og mer ressurser for å få til dette.

Gerd Bjørke minnet om at helsefagutdanningene også står midt oppe i et *indre omstillingsarbeid*: Det går på ikkje minst å finna ut hva det betyr, at vi skal ha fortsatt praktisk yrkesutdanning, men på høgskolenivå. Det blir sterkare krav til *teori*, utan for sterk *akademisering*. Vi må ikkje få praktiske helsefagutdanninger som er fjernt frå det arbeidet en skal driva, men bygga opp ein teori som er relevant for helsefagutdanningane. Spørsmålet er i hvilken grad dei akademiske utdanningane kan være forbilde. Hos oss er det også nesten ein total mangel på undervisningspersonell. Noko av det viktigaste blir å bygga opp vidareutdanning som kan kvalifisera personell til å driva helsefagutdanning.

Endring av kunnskapsbegrepet

Einar Thorsrud mente at det faktisk var mulig at medisineren Waalers påstand om for treg omstilling og historikeren Sejersteds angst for for mye omstilling samtidig var riktige. De snakker nemlig om to slags omstilling. Sejersted kan ha rett i at kunnskapsbegrepene har forandret seg blant historikere. Som samfunnsforsker kunne han si at det paradoksalt nok dessverre ikke har hatt noen innflytelse på tenkingen i samfunnsforskning. Men han trodde også at Waaler har rett i noe helt annet, nemlig at historikerne ikke har gjort det lett for studentene å finne nye veier til andre måter å *bruke* sin kunnskap på.

De maritime høgskolene

Et eksempel her er de maritime høgskolene. I alt er syv maritime høgskoler foreslått, og det er åpenbart for mange. Etter at dette ble klart, så er den minste av dem i ferd med å bli det mest interessante. Fordi den *forandrer kunnskapsbegrepet ved hjelp av studentene og lærerne*. Og for det andre fordi den har helt *nye relasjoner* til skipsfart, til tekniske høgskoler, og til et forskningsinstitutt i Gøteborg. Mens et par av de andre maritime høgskolene også kan bli interessante, men på helt andre måter. Her ligger det muligheter for en form for vekst, som vi må utnytte, sa Thorsrud.

100 000 kroner til fornying av læringsbegrepet?

Han foreslo deretter at vi tildeler Norsk Studentunion 100 000 kroner pr. år til å dele ut på NAVF's årsmøte til det levende nettverk blant studenter, lærere og forskere som fornyer læringsbegrepet på tvers av grenser.

Tilbake til læreboka?

Dag Omholt anbefalte universitets- og høgskolelærere å gi færre forelesninger, og å be studentene lese selv. *Edvard Befring* etterlyste i forlengelsen av dette en diskusjon om hvordan en skal bedre kvaliteten innen høyere utdanning. De store forskjellene mellom fagene med hensyn til antall studenter pr. lærer, mente han kunne være uttrykk for både ulikheter i pedagogikk, mangel på styring og tilfeldigheter.

Invitasjon til konferanse om omstillings- og styringsproblemer i høyere utdanning

NAVF's utredningsinstitutt inviterer med dette representanter for offentlige myndigheter, universiteter og høyskoler, forskningsinstitusjoner, næringsliv og interesseorganisasjoner til utdanningspolitisk konferanse med temaet:

Omstillings- og styringsproblemer i høyere utdanning

Høyere utdanning er igjen tema for diskusjon, og får økt politisk oppmerksomhet. En stortingsmelding om høyere utdanning er under arbeid, og emnet vil bli prioritert i den kommende langtidsprogram-periode.

Til forskjell fra i 1970-årene råder det i den offentlige debatten tilsynelatende bred enighet om at økt tilpasning til arbeidsmarkedets behov er nødvendig. Det merkes en økt og fornyet tiltro til at kunnskap kan bidra til å styrke landets økonomi. Troen er sterk på at satsing innen teknikk/naturvitenskap og økonomi/administrasjon bidrar mest til å få norsk økonomi på fote. På den annen side gir den økonomiske tilstrammingspolitikken færre nye arbeidsplasser i offentlig virksomhet og særlig innen helse-, sosial- og undervisningssektoren. Som en følge av dette har frykten for arbeidsledighet også trengt inn blant universitets- og høyskoleutdannede. Blant annet derfor diskuteres det hvordan man kan styrke konkurransedyktigheten på arbeidsmarkedet. Yrkesretting er her et stikkord.

Som en konsekvens av disse forhold øker kravene til omstilling innen høyere utdanning. Det kreves *kvantitative* omstillinger ved å regulere antall kandidater som produseres på ulike felt, og *kvalitative* ved omorganisering av studier og endring av faglig innhold. Stagnasjon i ressurstilførselen krever i større grad enn før omdisponering av eksisterende ressurser. Tregheten i systemet og styringsproblemene kommer dermed tydeligere til syne.

Hensikten med konferansen er å rette et kritisk søkelys mot omstillings- og styringsproblemene innen høyere utdanning og å føre videre de tilløp til diskusjon som har vært om dette i den senere tid. Vi ønsker å få igang en dialog mellom miljøer som er av betydning når den norske utdanningspolitikken i årene framover skal meisles ut og få fart på den offentlige debatten om temaet. Ikke minst ønsker vi å gi impulser til en mer fruktbar og langsiktig planlegging på feltet.

For det første vil vi stille spørsmålet: Omstilling til hva? En analyse av fremtidens jobber basert på ferske makroøkonomiske perspektiver vil innlede den første sesjonen. Den følges opp med forberedte panelinnlegg av folk fra næringslivs- og departementshold og fra universitets- og høyskolemiljø. De vil forsøke å besvare spørsmål som

- Hvor stort er egentlig behovet for de "harde" fagene - for teknisk utdannede, for informatikere og for økonomer?

- Hvilken plass er det for de ”myke” fagene - for de kritiske og ”unyttige” studiene?
- Er det mulig og ønskelig å satse på økt yrkesretting samtidig med at man bevarer fagenes egenart og vitenskapelighet?
- Vet næringslivet hva det trenger av høyere utdannet arbeidskraft kjenner det sitt langsiktige behov?

For det andre vil vi spørre: Hvordan få til omstilling? Sesjonen innledes med en oversikt over de faktorer som hindrer og/eller fremmer omstilling i høyere utdanning. Deretter følger forberedte panelinnlegg av politikere, folk fra departement og universitet og høyskolesektoren. Her tar vi sikte på å besvare følgende spørsmål:

- Må ressursene til høyere utdanning økes for å få til de nødvendige omstillinger?
- Må den akademiske frihet og selvstendighet suspenderes i omstillingstider?
- Omstilling ved hjelp av vekst i private utdanningsinstitusjoner?
- Høyere utdanning - hvor trygg en arbeidsplass?
- Hva skal styre ressurstilførselen - forskningshensyn eller undervisningsbehov?
- Omstilling via sentrale direktiver eller lokale prosesser?
- Har vi noe å lære av internasjonale erfaringer med omstillings- og styringsproblemer?

Konferansens tema settes inn i en aktuell politisk ramme med en innledning om regjeringens syn på den høyere utdanningens rolle i den økonomiske utviklingen. Innledningen kommenteres av representanter for henholdsvis opposisjonen og universitetene.

Deltakerliste

1. Førstekonsulent Knut Alnes, Industridepartementet
2. Rektor Marit Amundsen, Radiografhøgskolen, Rikshospitalet
3. Dekanus Tore Amundsen, Universitetet i Oslo
4. Dekanus Per Roar Andenæs, Universitetet i Trondheim
5. Direktør Martin A.E. Andersen, Høgskolestyret for Hordaland
6. Konsulent Jorid Anderssen, Plan- og utredn.avd, Sosialdepartementet
7. Direktør Johannes Chr. Arentz, Det regionale høgskolestyret i Sør-Trøndelag
8. Lektor Else Askerøi, Statens yrkespedagogiske høgskole
9. Sekretariatsleder Solveig Askjem, Rådet for sosialarbeiderutdanning
10. Administrasjonsleder Øystein Aspaas, Universitetet i Tromsø
11. Rektor Anne Beate Aubert, Mensendieckskolen i Oslo, Høyskole i fysioterapi
12. Høgskolelektor Per Aunet, Levanger lærerhøgskole
13. Førstekonsulent Egil Kåre Bakke, Kultur- og vitenskapsdepartementet
14. Avdelingsdirektør Trygve Bakken, Forbruker- og administrasjonsdepartementet
15. Rektor Edvard Befring, Statens spesiallærerhøgskole
16. Utredningskonsulent Karen Nossun Bie, NAVF's utredningsinstitutt
17. Førstekonsulent Gerd Bjørke, Fellesekretariatet for helsefagutdanning, Fredrikstad
18. Dekanus Kjell Bjørnskau, Universitetet i Oslo
19. Rektor Unni Bleken, Barnevernsakademiet i Oslo
20. Prorektor Peder Borgen, Universitetet i Trondheim
21. Utredningskonsulent Ellen Brandt, NAVF's utredningsinstitutt
22. Rektor Alf Brattebø, Oslo ingeniørhøgskole
23. Rektor Knut Brautaset, Agder Ingeniør- og distriktshøgskole, Grimstad
24. Underdirektør Gunnar Brostigen, Forskningspolitisk råd
25. Rektor Kjell Bugge, Møre og Romsdal distriktshøgskole, Molde
26. Rektor Hans Chr. Børresen, Statens fysiokjemikerskole, Oslo
27. Utredningskonsulent Maren Brit Baadshaug, NAVF's utredningsinstitutt
28. Professor Bjørn Christiansen, Universitetet i Bergen
29. Professor Svein G. Dahl, Universitetet i Tromsø
30. Rektor Rolf Davidsson, Bergen Musikkonservatorium
31. Kontorsjef Torbjørn Dovland, Kristiansand Lærerhøgskole
32. Rektor Tor-Inge Dovland, Norges Kommunal- og sosialhøgskole, Oslo
33. Rektor Anne Margrethe Dreyer, Stavanger Sanitetsforenings Sykepleierhøgsskole
34. Leder Grethe Dyb, ANSA (Sambandet for norske studenter i utlandet)
35. Utredningskonsulent Rolf Edvardsen, NAVF's utredningsinstitutt
36. Utredningskonsulent Fride Eeg-Henriksen, NAVF's utredningsinstitutt
37. Direktør Alf Ege, Det regionale høgskolestyret for Østfold

38. Rektor Svein Egil Eidet, Kristiansand Lærerhøgskole
39. Rektor Gudmund Elvestad, Statens håndverk- og kunstindustriskole, Oslo
40. Utredningskonsulent Knut Eriksen, NAVF's utredningsinstitutt
41. Direktør Audun Ervik, Det regionale høgskolestyret for Oslo og Akershus
42. Professor Jens Erik Fenstad, Utredningsinstituttets styre
43. Rektor Olav Fiskum, Trondheim lærerhøgskole
44. Universitetslektor Kjell Fiskvik, Universitetet i Bergen
45. Faglærer Inger Flølo, Norsk Faglærerlag
46. Kontorsjef Hartmut Frings, Møre og Romsdal Ingeniørhøgskole
47. Kontorsjef Harald Frost, Høgskolen i Alta, Finnmark distriktshøgskole
48. Byråsjef Åsulv Frøysnes, Kultur- og vitenskapsdepartementet
49. Stortingsrepresentant Inger Lise Gjørvi, Industrikomiteen
50. Rektor Arnfinn Graue, Universitetet i Bergen
51. Rådsleder Anne-Berit Grindstad, Rådet for radiografutdanning
52. Undervisningsinspektør Ivar Grotnæss, Pedagogisk seminar i Oslo
53. Forsker Lars Grue, Kultur- og vitenskapsdepartementet
54. Rektor Steinar Gaare, Alta lærerhøgskole
55. Undervisningsinspektør Aslaug Hafskjold, Statens fysiokjemikerskole
56. Studiekonsulent Trygve Hagen, Norges ingeniørorganisasjon - NITO
57. Rektor Gunhild Hagesæther, Dronning Mauds Minne, høgskole for førskolelærerutdanning
58. Lektor Henrik Halvorsen, Telemark lærerhøgskole
59. Direktør Thor Einar Hanisch, Agder Høgskolestyre/Lederopplæringsrådet i Norge
60. Undervisningsleder Poul Erik Hansen, Nordnorsk Musikkonservatorium, formann i Distriktskonservatoriernes rektorkollegium
61. Direktør Bjørn Hanssen, Høgskolestyret i Tromsø
62. Konsulent Roger S. Hansen, Ingeniørutdanningsrådet
63. Seksjonsleder Kirsti Harg, Akademikernes Fellesorganisasjon
64. Konsulent Solveig Hatling, Høgskolestyret for Rogaland
65. Rektor Gro Helgeland, Røde Kors Sykepleierhøgskole, Drammen
66. Nestleder Hanne S. Hem, Norsk Studentunion
67. Rektor Einar Herikstad, Halden lærerhøgskole
68. Avdelingsdirektør Toralf Hernes, Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd
69. Forsker Erik Hernæs, Statistisk Sentralbyrå
70. Førstemanuensis Britt Hildeng Hauge, Rådet for sosialarbeiderutdanning
71. Ordfører Dagfinn Hjertenes, Det regionale høgskolestyret for Sogn og Fjordane,
72. Konsulent Jan Hoff, Det regionale høgskolestyret i Sør-Trøndelag
73. Sentralstyremedlem Gro Hognerud, Distriktshøgskolenes Landsforbund (DHL)
74. Undervisningsinspektør Johs. Holbæk, Diakonhjemmets sosialhøgskole
75. Utredningsleder Arni Hole, Forskningspolitisk råd
76. Kontorsjef Arne Holme, Agder distriktshøgskole, Kristiansand
77. Førstemanuensis Norman Holt, Oslo ingeniørhøgskole
78. Underdirektør Sigrid Holtermann, Universitetet i Oslo
79. Rektor Finn Holmer Hoven, Agder distriktshøgskole, Kristiansand
80. Rektor Berit Hovland, Diakonissehusets sykepleierhøgskole, Oslo
81. Utredningsassistent Grethe Hovland, NAVF's utredningsinstitutt
82. Direktør Bjørn Huseby, Høgskolestyret for Møre og Romsdal
83. Direktør Einride Hveding, Høgskolestyret i Nordland

84. Redaktør Tor Hæhre, Norsk Tjenestemannslag
85. Daglig leder Jens Ludvig Høst, Lederopplæringsrådet i Norge
86. Førsteamanuensis Torleiv Jahnsen, Østfold distriktshøgskole
87. Instituttleder Olaf M.W. Jansen, Universitetet i Tromsø
88. Rådsleder Karen Jensen, Rådet for vernepleierutdanning
89. Undervisningssjef Sofie Hammer Johansen, Norsk Korrespondanseskole
90. Rektor Odd Roar Johansen, Kongsberg ingeniørhøgskole
91. Instituttssjef Ragnar Johansen, Arbeidspsykologisk institutt
92. Konsulent Toril Johansson, Kultur- og vitenskapsdepartementet
93. Rektor Ove Johnsen, Folkeuniversitetet i Oppland, Gjøvik
94. Rektor Harald Jørgensen, Norges Musikkhøgskole
95. Utdanningsstrukturutredning Ragnvald Jåsund, Statens lærerhøgskole i handels- og kontorlag
96. Informasjonssjef Sverre Kalmar, Norges almenvitenskapelige forskningsråd
97. Avdelingsdirektør Arve Kjelberg, Kultur- og vitenskapsdepartementet
98. Førsteamanuensis Ruth Kleppe, Norsk Forskerforbund
99. Høgskoleinspektør John Kalmar Klokkehaug, Hamar lærerhøgskole
100. Professor Hallgrim Kløve, Universitetet i Bergen
101. Formidlingskonsulent Leif-Helge Kopren, Arbeidsformidlingen i Bergen, seksjon for høyere utdanning
102. Rektor Torbjørn O. Kristensen, Aust-Agder Sykepleierhøgskole
103. Undervisningsleder Kari Kvakkestad, Norsk Lærergag
104. Utredningskonsulent Svein Kyvik, NAVF's utredningsinstitutt
105. Lektor Leif Langli, Statens yrkespedagogiske høgskole
106. Formann Eldri Langåker, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - YS
107. Assisterende direktør Jan Larsen, Universitetet i Tromsø
108. Konsulent Torhild Leer, Universitetet i Tromsø
109. Professor Rolf Lenschow, Norges tekniske høgskole, Trondheim
110. Rektor Kjellaug Lerheim, Norges sykepleierhøgskole, Oslo
111. Dr. Lennart Levin, Universitets- og Høgskoleämbetet, Sverige
112. Dekanus Sigmund Lieberg, Universitetet i Oslo
113. Leder Kari Lien, Landslaget for norske lærarstudentar
114. Fakultetssekretær Gerd Brevig Liestøl, Universitetet i Oslo
115. Førstekonsulent John Lundstøl, Forskningspolitisk råd
116. Underdirektør Peter Lykke, Universitetet i Trondheim
117. Assisterende universitetsdirektør Jostein Løfsgaard, Universitet i Oslo
118. Rektor Frank Løkke, Østfold ingeniørhøgskole
119. Utdanningsleder Harald Martinsen, Norske siviløkonomers forening
120. Skolråd Anneli Mäkinen, Undervisningsministeriet, Helsingfors, Finland
121. Lærer Rannveig Misund Olsen, Østfold Sykepleierhøgskole
122. Høgskoleinspektør Peer-Bjarne Moen, Statens lærerhøgskole i forming, Blaker
123. Høgskoleinspektør Helge Myklebust, Møre og Romsdal ingeniørhøgskole
124. Rektor Per Myklebust, Volda lærerhøgskole
125. Rektor Carl Mølbach-Petersen, Pedagogisk seminar i Oslo
126. Rektor Hans-Otto Mørk, Statens lærerhøgskole i forming, Oslo
127. Sekretariatsleder Svein Møthe, Det regionale høgskolestyret for Buskerud
128. Leder Hilde Nestvoll, Norsk Elevsamskipnad for teknisk studerende
129. Rektor Kin Nicolaysen, Vest-Agder Sykepleierhøgskole, Kristiansand
130. Student Geir Nilsen, FYSIO (Fysioterapistudentenes organisasjon)
131. Byråsjef Singulf Olsen, Kultur- og vitenskapsdepartementet
132. Direktør Tore Olsen, Forskningspolitisk råd

133. Administrerende direktør Anders Omholt, Norges almenvitenskapelige forskningsråd
134. Underdirektør Dag Omholt, Kultur- og vitenskapsdepartementet
135. Rektor Jostein Osnes, Stord lærarhøgskule
136. Utredningskonsulent Thorleif Owren, NAVF's utredningsinstitutt
137. Sivilingeniør Harald A. Paulsen, Det regionale høgskolestyret for Finnmark
138. Førstekonsulent Åse Gran Pedersen, Universitetet i Bergen
139. Konsulent Johnny Pedersen, Statistisk Sentralbyrå, Oslo
140. Studiesjef Kurt Petersen, Norges Handelshøyskole, Bergen
141. Student Ole Jørgen Pettersen, Fellesrådet for sosialhøgskolestudenter
142. Rektor Mette Qvortrup, Østfold distriktshøgskole, Halden
143. Seksjonsleder Erik Raeng, Norges Rederiforbund
144. Rektor Solveig Rasch, Elverum lærerhøgskole
145. Prorektor Sigvald B. Refsum, Norsk Forskerforbund
146. Rektor Inger Reitan, Østfold Sykepleierhøgskole, Fredrikstad
147. Rektor Torleiv Reitan, Nesna lærerhøgskole
148. Dosent Magnus Rindal, Universitetet i Bergen
149. Byråsjef Roar Rognes, Industridepartementet
150. Utredningskonsulent Nils Roll-Hansen, NAVF's utredningsinstitutt
151. Professor/instituttleder Thorbjørn Rygh, Industridesignerutdanningen i Oslo
152. Professor Ivar Sagmo, Norsk Forskerforbund
153. Fungerende rektor Dag A. Samuelsen, Sogndal lærerhøgskole
154. Konstituert rektor Milka Satinovic, Radiografhøgskolen, Bergen
155. Daglig leder Aina Schiøtz, NAVF, sekr. for kvinneforskning
156. Rektor Tor Schjølberg, Bodø lærerhøgskole
157. Professor Francis Sejersted, Forskningspolitisk råd
158. Direktør Ivar Skeide, Høgskolestyret for Oppland
159. Rektor John Skog, Tromsø lærerhøgskole
160. Avdelingssjef Hans Skoie, NAVF's utredningsinstitutt
161. Direktør Kåre Skorge, Høgskolestyret for Rogaland
162. Studiesjef Einar Solbu, Norges musikkhøgskole, Oslo
163. Fakultetssekretær Egil Spangen, Universitetet i Oslo
164. Rektor Helge Stalsberg, Universitetet i Tromsø
165. Rektor Eiliv Steinnes, Universitetet i Trondheim
166. Rektor Leif Stemre, Levanger lærerhøgskole
167. Rektor Sigmund Sunnanå, Stavanger Lærarhøgskole
168. Rådsformann Olav Svartdal, Lærerutdanningsrådet
169. Avdelingssjef Bjørn Sveen, Norges Industriforbund
170. Generalsekretær Martin Svendsen, Norsk Forskerforbund
171. Rektor Mette Sveram, Fysioterapihøgskolen i Oslo
172. Førstekonsulent Ole-Petter Syrrist, Kultur- og vitenskapsdepartementet
173. Undervisningsinspektør Grete Sæbøe, Fysioterapihøgskolen i Bergen
174. Fakultetssekretær Kjell Sælen, Universitetet i Bergen
175. Høgskoleinspektør Reidun Tangen, Statens spesiallærerhøgskole
176. Førstekonsulent Fridtjov Thorkildsen, Finansdepartementet
177. Lærer Eline Thornquist, Fysioterapihøgskolen i Oslo
178. Professor Einar Thorsrud, Arbeidspsykologisk institutt
179. Underdirektør Aslak Tonna, Universitetet i Oslo
180. Undervisningsleder Torger Torland, Trondheim økonomiske høgskole
181. Prorektor Knut Erik Tranøy, Universitetet i Oslo
182. Universitetsdirektør Olav Meidell Trovik, Universitetet i Oslo

183. Utredningsleder Olaf Tvede, NAVF's utredningsinstitutt
184. Rektor Kjellaug Tveit, Stavanger Røde Kors Sykepleierhøgskole
185. Rektor Jon Tvinnereim, Møre og Romsdal distriktshøgskole, Volda, formann i Nasjonalt råd for distriktshøgskolene 1984/85
186. Direktør Bjørn L. Tønnesen, Det regionale høgskolestyret for Sogn og Fjordane
187. Fakultetssekretær Edmund Utne, Universitetet i Bergen
188. Utredningskonsulent Asbjørn Valheim, Akademikernes Fellesorganisasjon
189. Spesialutreder Kari Vangsnes, Likestillingsrådet
190. Rektor Jorunn Nerby Vannes, Fysioterapihøgskolen i Bergen
191. Formann Tove Veierød, Høgskolestyret i Tromsø
192. Konsulent Johan Vibstad, Fysioterapihøgskolen i Bergen
193. Rektor Ingebjørg Voldsæter, Høgskolen i psykiatrisk sykepleie, Bergen
194. Rektor Per Winge, Statens lærerhøgskole i forming Blaker
195. Førstemanuensis/visebestyrer Astri Heen Wold, Universitetet i Oslo
196. Rektor Harald Yndestad, Møre og Romsdal Ingeniørhøgskole
197. Professor Ebbe Yndgaard, Økonomisk institutt, Århus Universitet, Danmark
198. Undervisningsinspektør Inger Zimmermann, Norsk Undervisningsforbund
199. Administrativ leder Ivar Østerlie, Universitetet i Trondheim
200. Rektor Ole Øystese, Norsk Lærarakademi, Bergen
201. Direktør Bergfinn Aabø, Lærerutdanningsrådet
202. Studiekonsulent Sidsel Ågård, Universitetet i Oslo
203. Rektor Birger Aalvik, Eik lærerhøgskole
204. Utredningskonsulent Per Olaf Aamodt, NAVF's utredningsinstitutt

Innledere og paneldeltakere:

205. Høyskolelektor Berit Bettum, Tønsberg maritime høgskole (formann i Utredningsinstituttets styre)
206. Ekspedisjonssjef Eva Birkeland, Kommunal- og arbeidsdepartementet
207. Stortingsrepresentant Haakon Blankenborg, Kirke- og undervisningskomiteen
208. Professor Stein Bråten, Universitetet i Oslo,
209. Ekspedisjonssjef Kjell Eide, Kultur- og vitenskapsdepartementet
210. Direktør Magne Førre, Det regionale høgskolestyret for Vestfold
211. Stortingsrepresentant Kirsti Kolle Grøndahl, Kirke- og undervisningskomiteen
212. Personaldirektør Lars Harlem, Standard Telefon- og Kabelfabrik A/S
213. Rektor Anne-Lise Høstmark Tarrou, Statens yrkespedagogiske høgskole
214. Professor Arne Jon Isachsen, Bedriftsøkonomisk institutt
215. Førstekonsulent Bitten Kallerud, Kirke- og undervisningsdepartementet, sekretær for Livslang læring-utvalget
216. Rektor Dag Kavlie, Norges Tekniske Høgskole
217. Statsråd Lars Roar Langslet, Kultur- og vitenskapsdepartementet
218. Avdelingssjef Knut Arild Larsen, NAVF's utredningsinstitutt
219. Direktør Magne Lerheim, Universitetet i Bergen
220. Leder Lars Mikkelsen, Norsk Studentunion
221. Rektor Bjarne Waaler, Universitetet i Oslo

Konferanseleder:

Instituttssjef Sigmund Vangsnes, NAVF's utredningsinstitutt

Leder av panel og plenumsdiskusjon:

Utredningsleder Otto Hauglin, NAVF's utredningsinstitutt

Publikasjonsliste

Meldinger:

- 1983:1 **Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen**
Kandidater uteksaminert fra universiteter og høyskoler 1980 og 1981. Kr. 40,-
- 1983:2 **Norsk forskningspolitikk**
Rapport fra en konferanse 21. mars 1983. Gratis
- 1983:3 **Forskning ved universitetene**
Delrapport 1 – Arbeidsoppgaver og arbeidstid. En undersøkelse av arbeidstidens anvendelse i 1981 blant det vitenskapelige personalet ved universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø. Kr. 40,-
- 1983:4 **Utstyr for eksperimentell forskning**
Situasjonen i norsk medisin og naturvitenskap. Kr. 40,-
- 1983:5 **Yrkeskarriere og samfunnsengasjement**
En oppfølgingsundersøkelse av universitetsutdannede kvinner og menn med ulik sosial bakgrunn. Kr. 40,-
- 1983:6 **Arbeidsmarkedsprognoser i Sverige, Danmark og Norge**
Metoder og erfaringer i 1970-årene. Kr. 40,-
- 1983:7 **Fra skolegang til poengsamling**
Utdannings- og yrkesplaner blant avgangselever ved allmennfaglig studieretning i videregående skole 1980. Kr. 60,-
- 1984:1 **Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen**
Kandidater uteksaminert fra universiteter og distriktshøyskoler 1982. Kr. 40,-
- 1984:2 **Offentlige innkjøp som industripolitikk**
Telekommunikasjonssektoren. Kr. 60,-
- 1984:3 **Rekruttering til forskning**
Delrapport 5 fra prosjektet. Forskning ved universitetene. Kr. 60,-
- 1984:4 **Utdanning og arbeidsmarked mot år 2000**
Del I – Innledning til prosjektet og statistisk bakgrunn for framtidsperspektivene. Kr. 60,-
- 1984:5 **Utholdenhetsprøven**
Om opptaket til lukkede utdanninger. Kr. 60,-
- 1984:6 **Omstillings- og styringsproblemer i høyere utdanning**
Rapport fra en konferanse 10. oktober 1984. Kr. 40,-

Notater:

- 3/83 **Forskning ved universitetene**
Delrapport 2
En undersøkelse av kontaktmønsteret mellom det faste vitenskapelige personalet ved universitetene og forskningsrådene med vekt på NAVF-kontakten. Kr. 20,-
- 4/83 **Forskning ved universitetene**
Delrapport 3. En oversikt over hvordan det faste vitenskapelige personalet ved universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim (ekskl. NTH) og Tromsø vurderer sine forskningsvilkår. Kr. 20,-
- 1/84 **Statsbudsjettet for 1985**
En oversikt over bevilgningsforslag, nye stillinger og prinsipielle utsagn som berører universiteter og høyskoler og institusjoner med forskning. Kr. 20,-
- 2/84 **Beslutninger om dimensjonering**
En analyse av begrunnelsene bak beslutningene om dimensjonering av høyere utdanning fra 1970 og fram til i dag. Kr. 20,-

En fullstendigere liste over instituttets publikasjoner kan fås ved henvendelse til instituttet.

Rapportene kan bestilles fra
NAVF's utredningsinstitutt
Wergelandsveien 15
0167 Oslo 1
Tlf. (02) 20 65 35